Sibel Özbudun

Türkiye Kırsalı Yoksullaşırken...

Niçin Dikkulak Oldum?

(Datça Örneği)

Siyasal-Kültür

ÜTOPYA

Ütopya Yayınları: 138
Siyasal Kültür Dizisi

© 2006 Ütopya Yayınevi

1. Baskı
Ütopya Yayınevi
Haziran 2006

Kapak ve Sayfa Düzeni
Sevgi Küçük Çoban

Baskı ve Cilt
Sözkesen Matbaası
Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 975-6361-12-3

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
e-posta: utopyayayinevi@hotmail.com

Sibel Özbudun

Türkiye Kırsalı Yoksullaşırken...

Niçin Dikkulak Oldum?

Datça Örneği

İçindekiler

ÖNSÖZ YERİNE 7

I) GERİLEYEN TÜRKİYE KIRSALINDA KLİYENTALİZMİN YENİDEN ÜRETİMİ ya da
"NİÇİN 'DİKKULAK' OLDUM?" 21

Sorunsal ve Araştırma Teknikleri 21

Çeşmeköy'ün Merkezîliği 27

Datça Siyaseti 32

Çeşmeköy Siyaseti - Yakın Tarih 45

1) Betçe Ağalığı 46

2) Yeni "Ağalar" 51

3) 12 Eylül Sonrası 61

4) Çeşmeköy'ün MHP'si, MHP'nin Kliyentalizmi 69

Çeşmeköy - Yazı Köy Kavgaları 82

Sonuç 91

II) "BİZİM KÖYDE YOKSULLUK YOK Kİ!" ya da
YOKSUNLUKTAN YOKSULLUĞA TÜRKİYE KIRSALI ÜZERİNE NOTLAR 97

Türkiye Tarımının Krizi 98

1) Dünya Tarım Politikalarında Yapısal Dönüşümler 100

2) Türkiye Tarımı IMF ve DB Kıskacında 102

Datça Kırsalında (Betçe) Yoksullaşma 106

1) Kırsalda Hayatta Kalma Stratejileri 106

2) Datça Kırsalı 108

2.1) Çeşmeköy: Konumu, Geçimi 108

2.2) Çeşmeköy'de Yoksullaşma ve Hayatta Kalma Stratejileri 112

2.3) "Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!" 118

Sonuç 121

ÖNSÖZ YERİNE

Eylül 2004'ün son günlerinde, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Eric Edelman T.C. hükümetinin Tarım Bakanı Sami Güçlü'ye sürpriz bir ziyaret gerçekleştirmesi, kamuoyunun genel olarak gözünden kaçtı. Zaten basına ziyaretin içeriği konusunda hiçbir açıklama yapılmamış, hazırdaki muhabirlerin ise sadece ziyareti görüntülemesine izin verilmişti.

Oysa ziyaret, Türkiye tarımı için son derece önemli bir konu üzerineydi. ABD Büyükelçisi, tarımda desteklerin, ihracat sübvansiyonlarının ve gümrüklerin azaltılarak, nihaî olarak kaldırılmasını öngören DTÖ kararlarına dayanarak, Türkiye'nin pirinç ithalatına karşı uyguladığı tarife kotası, et ithalatı yasağının kaldırılmasını talep etmekteydi. Oysa Evrensel Gazetesi muhabiri Bülent Falakaoğlu'nun altını çizdiği gibi, "Pirinç ve hayvansal ürünlerde de ithalatçı konuma gelirsek, pazarımız tamamen ithal ürünlerle dolacak, bütün kaleler düşmüş olacak".[1]

"Deli dana" tartışmaları nedeniyle "şimdilik" et ithalatı konusu savuşturulabilir nitelikte olsa da,[2] pirinçte (ve Türkiye'nin

---

[1] Bülent Falakaoğlu, "Son kalelere saldırı", *Evrensel*, 21 Eylül 2004, s. 9.

[2] Bu "şimdilik" kaydı da oldukça büyük bir ihtiyat payı gerektirmektedir. Örneğin TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Gökhan Günaydın, şu anda Türkiye'de sığır, koyun ve keçi etinde uygulanan %227,5'luk ve tavukçulukta uygulanan %65'lik gümrük vergisinin, Anlaşma'dan sonra "DTÖ'nün yaptırım mekanizmalarına konu edileceğini" söylüyor. "Bu durumda Türkiye'nin her alanda olduğu gibi hayvancılıkta da tarife dışı

diğer tüm tarımsal ürünlerinde) durum hiç de öyle gözükmüyor. Çünkü Türkiye, M. Merdan Hekimoğlu'nun yerinde bir tespitle, "Popüler kültürün esir aldığı düşünce yaşamımızdaki iflah olmaz kavrukluğu en bariz şekilde ortaya koyan son örnek, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye 147 ülkenin, Cenevre toplantısı sonucunda aldıkları ve oldukça ciddi sonuçlara yol açacak olan kararlara karşı gösterilen genel ilgisizlik oldu",[3] diye betimlediği bir rehavet ve kayıtsızlık ortamı içerisinde, DTÖ'nün 27-30 Temmuz 2004 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilen toplantısı sonucu varılan 'Çerçeve Anlaşması'nı imzalamıştı. "Çerçeve Anlaşması" neyi mi öngörüyordu? Özetin özetiyle: "tarımda ihracat için yapılan tüm teşviklerin kaldırılmasını ve azgelişmiş ülkelerin pazarlarını tarım ürünü ithalatı için açmalarını".[4]

Bilindiği üzere, DTÖ bünyesinde yürütülen tarım tartışmaları, yoksul ülkelerin, tarımlarında yüksek teşvikler uygulayan zenginlerin bu teşviklerini gerekçe göstererek kendilerine dayatılan "gümrük duvarlarını indirme" taleplerine karşı ayak diremeleri sonucu, Cancùn'da tıkanmıştı.

"Zenginler" sorunu Cenevre'de çözerken, nalıncı keserini bir kez daha kendilerinden yana çevirmeyi başardılar. Nasıl mı? Bakın, Ergin Yıldızoğlu, Cenevre'de imzalanan ve "Yoksullar ayak dirediler ve kazandılar. Zengin ülkeler tarımsal sübvansiyonlarını kaldırıyor!" nidalarıyla açıklanan 'Çerçeve Anlaşma' metnini nasıl okuyor:

---

engelleri kaldırmak zorunda kalacağını ifade eden Günaydın, 'Bu koşullar Türkiye'nin ihracatını zorlayıcı yeni bir dönem başlatacaktır. Örneğin buğday gibi %180 oranında uygulanan yüksek gümrük vergilerinde yüksek indirimler yapılmak zorunda kalınacaktır'" diyor (Başak Sezen, "Tarımda Çember Daralıyor", *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 2004, s. 13).

[3] M. Merdan Hekimoğlu, "Tarımda 'Sınırsız'lık Çağı", *Radikal*, 18 Ağustos 2004, s. 9.

[4] M. Merdan Hekimoğlu, *A.g.y.*

Belli ki bu 'serbestleşme iyidir' rüyasının satıcısı çok. Pazartesi sabahı ABD'den, Yeni Zelanda'ya kadar medyaya şöyle bir bakınca gördüm ki, büyük iş çevrelerinin sözcüleri memnun, tarımla, hayvancılıkla, ormancılıkla, madencilikle ilgili meslek odalarının, kooperatiflerin, çevre koruma örgütlerinin temsilcileri endişeli, hatta kızgın.

Bence kızanlar haklı. Birincisi yapılan anlaşmanın içeriği yok! Daha sonra anlaşmaya varabilmek için yapılacak pazarlıkların çerçevesi üzerinde anlaşmaya varılmış, o kadar. Zengin ülkeler tarıma verdikleri destekleri kaldıracaklar, ama bunlardan aslında kimin yararlanacağı tartışması bir yana, hangi programa göre, ne oranda belli değil.

İkincisi, büyük bir zafer havasıyla kaldırılacağı ilan edilen tarım desteklerinin bir kısmı, örneğin ABD'dekiler Dünya Ticaret Örgütü tarafından yasadışı ilan edilmişti, Avrupa Birliği, bu destekleri artık ödeyemez duruma geldiği için kaldırmak istiyor, buna uygun bir formül arıyordu. Kısacası, zaten olacak olanlar, yoksul ülkelerden taviz kopartmak için kullanıldı.

Üçüncüsü, diyelim ki bu çerçeve anlaşmasının bir içeriği var. Peki ama nasıl uygulanacak? ABD'de bir başkanlık seçimi yaşanıyor. Büyük bir olasılıkla kazanan yine çok az farkla kazanacak. Böyle bir ortamda hiçbir yönetim tarım üreticisinin oylarından vazgeçemez. Diğer bir deyişle en azından 6 ay ABD'de bir hareket olmaz, sonra da olması zor. Avrupa'da yeni gelen ülkelerin yanı sıra, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerde de büyük bir köylü seçmen nüfus var. Ayrıca Avrupa Birliği yeni bir Ticaret Görevlisi atıyor, bunun 'yeni gelenlerle' ilgili bir uyum süresi söz konusu.

Dördüncüsü, 'anlaşmada' her ülkenin önemli saydığı ürünü korumaya devam etmesine olanak sağlayan ifadeler var. Dolayısıyla örneğin, belki Japonya bundan faydalanarak pirinç ithalatına koyduğu yüzde 500 vergiyi kaldırmayabilir, ama gırtlağına kadar borçlu, IMF'nin kucağına oturmuş bir ülkenin hükümeti böyle bir kararlılık gösterebilir mi?[5]

---

[5] Ergin Yıldızoğlu, "Cenevre'de Rüya Ticareti", *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 2004, s. 4.

Çoğu (en azından bir zamanlar) tarımsal üretici olan yoksul ülkelerin (olmayan) pazarlık güçleri bir yana, Kuzey ülkelerinde, tarımsal üretim ve pazarlamayı büyük ölçüde tekeline almış çok uluslu devlerin sübvansiyonların kaldırılmasından -bu gerçekten söz konusu olsa dahi- etkilenmeyeceği açıktır. Çünkü: "1994'te ABD tarım ürünlerinin yüzde 50'si, çiftliklerin yüzde 2'sinden geldi. Yüzde 9'u ise çiftliklerin yüzde 73'ünden gelmiştir. Aynı yılda ABD sığırlarının yüzde 80'i, üç paketleyicinin mezbahalarında işlem görmüştür: Iowa Beef Packers (IBP), Con Agra ve Cargill".[6] Dünya tahıl ihracatını büyük ölçüde elinde tutan ABD'de (bu ihracat 1994 yılında buğday ihracatının yüzde 36'sı, mısır, yulaf ve çavdarın ise yüzde 64'ü idi) bu ihracatın yarısını yalnızca iki şirket (Cargill ve Continental) gerçekleştirmektedir.[7] Ve:

> Besin endüstrisi besinde güvenlik sağlayamadığı ve 30 milyon Amerikalı yeterli besin alamadığı halde yine de Amerika'nın en büyük endüstri sektörüdür. Ve dünyanın yaygın bir firmalar topluluğuyla tam bir tekel oluşturmuştur. Örneğin Con Agra besin, yemler ve gübrenin yüzde 25'ini, donmuş besinlerin yüzde 53'ünü ve bakkaliyenin yüzde 22'sini dünyaya pazarlamakta.[8]

Cenevre 'Çerçeve Anlaşması' yoksul ülkeler açısından, ithal tarım ürünlerine karşı gümrük duvarlarını indirmek, yani kendi tarımlarından geriye ne kaldıysa, yok etmek ve kendi köylülerini açlığa mahkûm kılmak pahasına, iç pazarlarını ardına kadar, ÇUŞ'ların, erişimleri dahilindeki yüksek teknoloji ve ucuz işgücü sayesinde çok daha ucuza mal edebildikleri tarımsal ürünlerine -artık hiçbir itiraz öne süremeden- açmak anlamına gelmek-

---

[6] P. McMicael, "Global Besin Politikaları", A.B. Kafaoğlu (ed.), *Tarım: Bolluk İçinde Yoksulluk*, (İstanbul, Kaynak Yay., 2001: 183-200), s. 190.
[7] A.g.e., s. 191.
[8] A.g.e., s. 192.

tedir. Evet, "desteklerin kaldırılmasından, eğer kaldırılırsa sanırım yine en çok zengin ülkeler faydalanacak"[9] diyen Yıldızoğlu, haklıdır. Cenevre'de kazanan (Cancùn zirvesinde yoksulların sözcülüğü yetkisini alan Brezilya ve Hindistan'ın da "satışı"yla), yine Kuzeyli ÇUŞ'lar olmuştur.

Bu zaferin gerisindeki bir etken de, gerek ABD gerekse AB'nin, Temmuz 2004'teki DTÖ toplantısından önce, yoksul ülkelerden yükselebilecek olası "itiraz"lara karşı, devreye soktuğu "havuç ve sopa politikası"dır. Örneğin AB, "DTÖ toplantısına sayılı günler kala, Kenya'ya sağladığı mali yardımı" kesmiş; ABD ise "2008'de son bulacak Afrika Büyüme ve Fırsatlar Yasası (AGOA) adı verilen anlaşmanın hükümlerinin 2014'e kadar yürürlükte olmasını sağlayacak yasayı" onaylayarak; 2004 yılı içinde 16 gelişmekte olan ülkeye toplam 1 milyar dolar yardımı öngören MCA (Millenium Challenge Account: Milenyum Meydan Okuma Hesabı) fonunu devreye sokarak ve "bu hesaptan yardım almakta olan bazı ülkelere fakslar göndererek kendilerine böyle bir yardımın yapılmakta olduğunu ve devam edeceğini hatırla"tarak; 40 ülkeye şeker kotaları uygulayacağı vaadinde bulunarak,[10] yoksullara "sus payı" dağıtmıştır.

Yoksul ülkelerde yaşanan ve gün geçtikçe yoğunlaşan "kırsalın yıkımı"ndan Türkiye tarımı (Tarım ve Köyişleri Bakanı S. Güçlü "Türkiye'nin planı hazırdır"[11] dese de) bağışık değildir. ÇUŞ'ların (ve onların tetikçisi IMF'nin), yakın zaman öncesine dek kendini besleyebilen yedi ülkeden biri olan Türkiye tarımı üzerindeki yıkıcı etkileri, başım kuma gömmekle göz ardı edilecek boyutu çoktan aşmıştır. Örneğin şu habere ne dersiniz?

---

[9] Ergin Yıldızoğlu, *A.g.y.*

[10] "AB ve ABD Nasıl Hazırlandı?", *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 2004, s. 13.

[11] Bülent Falakaoğlu, "Son kalelere saldırı", *Evrensel*, 21 Eylül 2004, s. 9.

İzmir Ticaret Borsası (İZTB) tarafından yapılan araştırmada, 1990-1999 yılları arasında yüzde 1,6 olan tarım sektöründeki büyüme rakamlarının, IMF programlarının uygulandığı 2000-2003 döneminde yüzde 0,4'e gerilediği belirlendi.

IMF destekli politikalar, Türk tarım sektörünü yıldan yıla eritiyor. Sektörün büyüme rakamları her geçen yıl geriye giderken bu durum tarımın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYİH) olan katkısına da yansıdı. 1999 yılına kadar sektörün GSYİH'ye katkısı yüzde 18'lerde olurken bu katkı son 4 yılda yüzde 13,2'e indi.

Aynı araştırmaya göre 1980-1999 yılları arasında toplam istihdamın yüzde 48'i tarımda bulunurken 2002-2003 döneminde bu oran yüzde 34,9'a düştü. Araştırmanın dikkat çeken diğer boyutunu da yüzde 2'lik ortalama nüfus artışına karşın tarımsal üretimin yüzde 1'lerde kalması oluşturdu.[12]

Bu durum, yol açtığı diğer sorunların yanı sıra, Türkiye kırsal nüfusunda hızlı bir yoksullaşmayı devreye sokmaktadır. Çiftçiye yapılan prim ödemeleri her yıl büyük oranlarda kesintiye uğrarken, Türkiye Ziraatçiler Derneği Başkanı İbrahim Yetkin'in ifadesiyle,"çiftçinin 2003'ten kalma 1 katrilyon 330 trilyon alacağı var. 2004 yılı ödemeleri hiç yapılmamıştır. 2003 yılında ödenmesi gereken mazot parasından da çiftçinin 330 trilyon alacağı mevcuttur".[13] Evet, "borç sarmalı"ndaki Türkiye, kentlerdeki emekçilerin ve kırsaldaki küçük üreticilerin "can"ını sunmaktadır alacaklılarına...

Pekâlâ, Tarım ve Köyişleri Bakanı'nın "hazır" olduğunu söylediği plan, bu yıkım tablosu karşısında ne gibi önlemleri öngörmektedir acaba? Yanıtı Bakanlıkta Müsteşar Yardımcılığı'ndan emekli olup buradan FAO danışmanlığına getirilen,

---

[12] "İzmir Ticaret Borsası Araştırdı: IMF Programı Tarımı Eritti", *Cumhuriyet*, 15 Nisan 2004, s. 13.

[13] İbrahim Yetkin, "Çiftçinin Borcu Ödenmiyor", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 2004, s. 7.

ancak şimdiki bakan tarafından yeniden göreve çağrılarak, tarım politikalarının belirlenmesi, DTÖ ve AB ile uyumun koordinasyonunu sağlamakla görevlendirilen Haşim Öğüt veriyor. Tarımsal Yeniden Yapılandırma Kurulu' başkanı Öğüt'ün "formül"ü ikili:

1) Tarım arazilerinin toplulaştırılması. Böylelikle, Türkiye tarımının belirleyici özelliği olan küçük toprak mülkiyetinden, ÇUŞ'larla yerli ortaklıkların denetimindeki geniş ölçekli işletmelere geçilmesi hedefleniyor.[14]

Hakkını yemeyelim; Tarımsal Yeniden Yapılandırma Kurulu'nun böylesi bir "köylüyü topraksızlaştırma hareketi"nin yol açacağı "kentlere doğru büyük göç"e karşı da -nasıl işleyeceği belirsiz olsa da!- bir formülü var: "Türkiye'de kırsal alandakilerin burada yaşamaya devam etmeleri, ama tarımdaki nüfusun yüzde 32'den yüzde 10'a çekilmesi gerektiğini" kaydedip, "O zaman tarımda işletme genişleyecek, teknoloji kullanımı, dolayısıyla verim artacak" diyor.

2) "Tarımsal Yeniden Yapılandırma"nın ikinci ayağını ise IMF, DB ve DTÖ dayatmalarıyla büyük çoğunluğu kaldırılan tarımsal teşviklerin yerine, geçici bir süre için -mevcut açıklamalara göre 2005'e kadar- yürürlüğe konan "Doğrudan Gelir Desteği" (DGD)'nin yeniden düzenlenerek ürün ve işletme yapısına göre yeni bir destekleme modeline geçilmesi; "örneğin

---

[14] "...Köylerini satılığa çıkaran yoksul köylülerin topraklarını satın almayı amaçlayan yabancıların toprak satın alması önündeki engelleri kaldıran TC hükümeti, çeşitli yasalar çıkartarak buraları satın alacak şirketlere peşkeş çekilmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de yerli sermayeyle ortaklık yaparak (Ülker-Cargill) kurdukları fabrikalarla köylüye sözleşmeli çiftçilik yasalarının genişletilmesi, önemli ve stratejik tarım ürünlerine kota uygulamalarıyla ürün daraltılmasına gidilecek düzenlemeler vb. yasalar da bağımlılığın göstergesidir" ("Devlet: İstediğimi üret, destek vereyim!", *İşçi-Köylü*, 24 Eylül-7 Ekim 2004, sayı 2004/5, s. 5).

meyve sebze alanlarına farklı desteklerin gündeme gelmesi" oluşturuyor.[15]

Tarım ve Köyişleri Bakanı'nın zaman zaman verdiği demeçlerle de resmiyet kazanan bu "plan", gayet basit. Küçük köylünün elindeki toprakların yerli firmalarla ortaklık kuran çokuluslular elinde yoğunlaşmasını ve bu şirketlere destek uygulanmasını öngörmekte. Bu "plan"ın, ne "özgün" ne de Türkiye nüfusunun şu an tarımda faaliyet göstermekte olan büyük bir kesiminin yüz yüze olduğu hızlı yoksullaşma ve açlık sorununa deva olmadığı, olamayacağı açık. Aksine, kırsal nüfusun büyük oranda (gözden çıkartılan yüzde 22'lik kesime kırsal alanda tarım-dışı bir istihdam yaratılamayacağına göre) tasfiye edilerek açlığa ya da boğaz tokluğuna marjinal/kayıt-dışı işlere mahkûm edilmesi anlamına geliyor. Türkiye'de zaten devasa boyutlara ulaşan kentsel işsizliğin yüzde 22'lik yeni bir dilimle beslenmesinin sonuçlarının ne olacağını varın, tahayyül edin...

"Plan"ın "özgün" ve "çözüm getirici" olmadığını belirtmiştim. Hatta ÇUŞ'lar tarafından dikilen "tarımsal deli gömleği"ni, azgelişmişlere dikte eden AB ülkelerinde dahi. Bakın, Ankara'da düzenlenen Tarım ve Hayvancılık Kurultayı'nda söz alan Fransa Çiftçi Konfederasyonu (Confederiation Paysanne) Uluslarası İlişkiler Komisyonu üyesi Pascal Pavie'nin dediklerine:

> Tarımsal ticaretin kontrolü çokuluslu şirketlerin elinde. Fransa dünyanın en büyük ikinci ihracatçısı. Ancak çalışanların yalnız yüzde 3'ü tarımla ilgileniyor. Bu korkunç düşüş sürekli devam ediyor. Son 15 yılda çiftliklerimizin yarısını kaybettik. Köylü ve kırsal uygarlık kaybolmak üzere. Issızlaşma sürekli olarak yerleşiyor.
> Fransa'da sübvansiyonların yüzde 80'i, işletmecilerin yüzde 20'sine gidiyor. Biz ise bunu tersine çevirmek istiyoruz. (...)

---

[15] Erdal Sağlam, "Tarım Bakanlığı'nda Köklü Çalışmalar Başladı", *Hürriyet*, 19 Ağustos 2004, s. 8.

AB'ye açılan kapılar cennete açılan kapılar değil. Çokuluslu şirketler için öyle, ama küçük çiftçiler için öyle değil. AB toprak ve diğer üretim araçlarını pazarın yasalarına tabi tutuyor. Fransa son 40 yılda köylü nüfusunun yüzde 80'ini kaybetti. Portekiz'de 1985 yılında nüfusun yüzde 30'unun tarımla uğraşırken AB'ye girmesinden bu yana geçen süre içinde köylü nüfusunun yarısı yok oldu. Lizbon'un büyük binalarının gölgesinde topraksız ve işsiz insanlar gecekondu kentleri yaptılar. Liberal politikalara sadık kalan AB, 'yeni ülkeler piyasaya girse bile tarım bütçesi sabit kalacak' diyor. AB Polonya'da 10 hektardan küçük çiftliklere asla yardım yapmıyor. Dünyada her iki insandan biri çiftçi. Ancak 815 milyon insan açlık çekiyor, 2 milyar insan ise kötü besleniyor. Bu liberalizmin tarımdaki başarısızlığıdır. Açlık çeken 4 kişiden 3'ü de köylü..."[16]

Ve bu, ülkemiz için de geçerli. Türkiye kırsalındaki "açlık", DİE verileriyle de doğrulanıyor. "Hanehalkı tüketim anketi" sonuçlarına göre,

kırsalda halk 'karın tokluğuna' çalışıyor. (...) DİE'nin açıkladığı ankete göre bölgelerde kent ve kırsaldaki gıda harcamaları düzeyleri şöyle seyrediyor:

* Batı Anadolu'da, kentlerde gıda ve alkolsüz içkilere yapılan harcama tutarı yüzde 21,4 düzeyinde kalırken kırsalda bu oran yüzde 37'ye kadar çıkıyor.
* Batı Karadeniz'de kırsalla kent arasındaki uçurum daha da büyük. Buna göre, Batı Karadeniz kentlerinde gıdaya toplam harcamanın yüzde 28,3'ü ayrılırken kırsalda bu oran yüzde 44,3 düzeyine kadar çıkıyor.
* Ege'nin kentlerinde gıdaya yapılan harcamanın toplam harcamalar içindeki payı yüzde 24,3 olurken kırsalında bu oran yüzde 35,2 düzeyinde bulunuyor.
* Gıdaya yapılan harcamalar açısından Güneydoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu ise birinci sırada bulunuyor. Güneydoğu kentlerinde gıdaya toplam harcamaların yüzde 35,3'ü; kırsaldaysa

[16] O. Bakır, "AB Küçük Çiftçilerin Kâbusu", *Evrensel*, 26 Aralık 2003, s. 9.

yüzde 54,1'i ayrılıyor. Kuzeydoğu Anadolu'da ise bu oran kentte yüzde 31,8, kırsalda yüzde 40,8 düzeyinde seyrediyor.
Güneydoğu Anadolu Bölgesi kırsalında halk toplam harcamalarının yüzde 54'ünü 'gıdaya' ayırmak zorunda kalırken İstanbul'da bu oran yüzde 19,9'a kadar geriliyor.[17]

***

Bu kitapta yer alan iki araştırma, "Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyentalizmin Yeniden Üretimi ya da 'Niçin 'Dikkulak' Oldum?'" ile " 'Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!' ya da Yoksunluktan Yoksulluğa Türkiye Kırsalı Üzerine Notlar" böylesi bir kırsal yıkım arkaplanında, Türkiye'nin göreli varlıklı sayılan bir bölgesinin, Ege'nin turistik merkezlerinden Datça İlçesi'nin kırsalında bir yıl arayla, 2002 ve 2003 yıllarında gerçekleştirildi.

Yarımadanın Ege ve Akdeniz koylarında kendilerini o soluk kesen maviliklere bırakmak üzere telaşla yol alan yerli-yabancı turistlerin el sallayıp geçtikleri Betçe köylülerinin sofralarını ve dertlerini paylaşırken, Datça'nın, turistik rehberlerde sözü edildiği üzere, salt "doğal ve tarihî güzelliklerden" ibaret olmadığını, yüzlerce yıldır biriken yalıtılmışlığın biçimlendirdiği bir yoksunluktan, neo-liberal politikaların güdümündeki Türkiye kapitalizmiyle bütünleşme sürecinde yoksulluğa "geçiş yapan" insanlarını keşfettik. Çoğu kez kurutulmuş ekmek (kıtırak) ve bulgurdan oluşan sofralarını açarken, "Bizim köyde yoksulluk yok ki!" diyecek kadar onurlu, topraklarını seven, ancak onları yitirmekte olduklarının bilincinde, çocuklarını okutmak isteyen, ama bu kapının giderek yüzlerine kapanmakta olduğunu gören, eğlenmeyi, oynamayı seven, ama tek eğlence vesilesi olan düğünlerinde her yıl biraz daha kısıtlama yapmak zorunda kalan, her oğulu evlendirirken, her hastalıkta topraklarından bir parsel daha elinden çıkarmaya yazgılı, her yıl biraz daha borçlanan,

---

[17] "Çiftçi Karın Tokluğuna Çalışıyor", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 2004, s. 13.

her yıl biraz daha küçülen, kendi topraklarında kurulacak tarımsal ya da turistik tesislerde ırgat, garson, çamaşırcı, bulaşıkçı, kapıcı olmak ya da İzmir'e, İstanbul'a göç etmek zorunda kalacakları günlerin çok yakın olduğunu duyumsayan ve buna karşı elinden bir şey gelmeyen insanlar...

Bu kitapta yer alan iki çalışmada da "onların" hayatta kalabilme stratejileri incelendi. Araştırmaların ilki, "Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyentalizmin Yeniden Üretimi ya da 'Niçin 'Dikkulak' Oldum?'"da, Datça'nın Betçe köylerinde siyasetin, kendini, yerini aldıkları himayeciliğe (*patronage*) dayalı yerel ağalık modelinde örgütleyen ve köyler ile merkez (Datça, giderek İzmir/Ankara) arasındaki ticarî ve siyasal ilişkilerin dolayımını oluşturan kırsal iktisadî ve siyasal elit (yerel toptancı ve politikacı) ile köylüler açısından ne anlama geldiği tartışılıyor. Ve kırsal politikanın, ticarete dayanarak yükselen kırsal elit için kaynakların denetimini (eldeki vak'ada badem toptancılığı, turizm işletmeciliği ve artan ölçüde arazi spekülasyonu: emlak komisyonculuğu, aracılık vb. faaliyetler) elde tutabilmenin ve buna dayalı bir siyasal konum edinmenin aracı olduğu, yoksul(laşan) köylüler açısından ise, gerileyen ekonomik durumunu düzeltmek ya da en azından koruyabilmek ve merkezî otorite ve yerel yöneticilerle ilişkilerinde aracılık arayışı anlamına geldiği gösterilmeye çalışılıyor.

"Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyentalizmin Yeniden Üretimi ya da 'Niçin 'Dikkulak' Oldum?'", bu çabada bölgedeki etki ve etkinliğini, araştırmanın yapıldığı dönemde Türkiye'deki genel eğilime oldukça ters bir şekilde yükselten tikel bir parti, MHP üzerinde odaklaşmakta. Gerçekten de söz konusu parti, kırsal kliyentalist ilişkileri, gerek sağdaki (DYP, ANAP vb.) gerekse "sol"daki (CHP) rakiplerine/muarızlarına göre çok daha başarıyla manipüle edebilme özelliğiyle boy göstermekteydi. Araştırma, ulusal sahnede katı bir "milliyetçi-mukaddesatçı" söylemi ön

plana çıkartan bir partinin, "yerel"de bununla yetinmeyip, kişisel çıkar/"kıyakçılık" vaat ve uygulamalarını nasıl devreye soktuğunu ve bu taktiklerle oy ve taraftar potansiyelini genişletmede nasıl başarılı olduğunu sergilemeyi ummaktadır.

Araştırma konusunda vurgulanması gereken son bir konu da sanılan ya da ileri sürülenin aksine, "kliyentalizm"in, ne kırsalda ne de kırsal yoksullaşmanın kaçınılmaz olarak göçe yol açacağı büyük kentlerin varoşlarındaki yoksul oyların manipülasyonu açısından tükenmekte olan bir olanak olmadığıdır. Hatırlanmalı; Türkiye'de özelleştirme ve "devleti küçültme" retoriğinin başlıca argümanlarından biri, siyasal partilerin oy kazanmak uğruna yürürlüğe koyduğu kayırmacı/kıyakçı ilişkilerin ana kaynağını KİT'ler üzerindeki denetimlerinin oluşturduğu, bu popülist politikaların ise, bütçeyi kemirdiği, KİT'lerin özelleştirilerek tasfiyesinin, iktidar partilerinin denetimindeki ekonomik kaynakları gerileteceği için, Türkiye politikasının da rasyonel, kişilik-dışı bir temel üzerine yerleşmesinin de önünü açacağı yolundadır.

Bu argümanın atladığı bir nokta var. Özelleştirmeleri de kapsayan neo-liberal politikalar, tabandaki yoksullaşmayı hızlandırıp toplumsal örgütlülüğün temellerini aşındırırken, yoksul kitlelerin talepkârlık düzeyini de düşürmektedir. Dolayısıyla kırsal (ve kentli) yoksulların iktidar partileri ve onların yerel temsilcilerinden isteklerinin düzeyi de, giderek düşmektedir. Köye yol, okul, fabrika vb. talepleri, artık geride kalmıştır. İş bulmada aracılık, hastasını hastaneye kaldırmaya yardım, Bağ-Kur'daki pürüzü çözmede aracılık, borç verme, hatta salt "selamını esirgememe", siyasal destek için yeterli ölçütlere haline gelmiştir artık... Bu ise siyasal elitler açısından kliyentalizmi, hem daha düşük maliyetli hem de daha yaygın bir tarzda uygulanabilir bir hale getirmektedir. Evet, "neo-liberal politikalar", kliyentalizmi bertaraf etmek bir yana, zeminini genişleterek yeniden üretmektedir.

Bu kitapta yer alan çalışmalardan ikincisi, "'Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!' ya da Yoksunluktan Yoksulluğa Türkiye Kırsalı Üzerine Notlar" ise Türkiye tarımını kıskacına alan IMF, DB ve DTÖ dayatmalarının kırsalda yol açtığı yıkımı, göreli "zengin" addedilen bir bölgede, Ege'nin Datça kırsalında sergilemeyi hedeflemektedir. İktisadı "insansız" bir kurgu, cansız rakamların, anlaşılmaz terimlerin, istatistiklerin, tabloların yığışması olarak gören ve gösteren kurguların gerisindeki bu "insansız" planlama, karar ve uygulamalardan etkilenen, geçim temelleri tahrip olan, yoksullaşan, borçlanan, borçlarını ödeyemez duruma düşen, topraklarından olan, hastalıklarım savsaklayıp, düğünlerini erteleyen, öğün savuşturan insanların sesi olmayı amaçlıyor. Okurunun, egemen medyada yükselen "Türkiye tarımı küçültülmeli, etkinleştirilmeli", "köylü nüfus azaltılmalı", "köylülük bu ülkeyi sömürüyor, ürettiğinden fazlasını tüketiyor; artık köylü toplumu olmaktan kurtulmalıyız!" korosuna karşı daha duyarlı, daha eleştirel olmasını umuyor; neoliberal retoriği yoksullaşan kırsal insana ilişkin ne gibi tasarımları olduğunu sormaya çağırıyor.

***

Bu kitap, bir başka araştırmayla yakından ilişkili. Betçe'deki araştırmamı yürütürken heyecanla keşfettiğim, Horst Unbehaun'un, 1990'ların başlarında Datça merkezinde yürüttüğü Türkiye taşrasında siyasal katılımı kliyentalist ilişkilerin gelişimi bağlamında irdeleyen doktora tezi, *Türkiye Kırsalında Kliyentalizm ve Siyasal Katılım –Datça Örneği (1923-1992)* Türkçe'ye çevrilerek daha önce yayınlandı (Ütopya Yayınları, 2006). Görüleceği üzere, Unbehaun'un çalışması pek çok konuda benim çalışmalarıma da kaynaklık etti, görüş ve saptamalarımız, pek çok yerde örtüşmekte. Çalışmalarımı yürütürken Unbehaun'un kitabından bölümleri Türkçe'ye çevirerek bana büyük yardımı dokunan Mehmet Öztürk'e teşekkürü borç biliyorum.

"Niçin 'Dikkulak' Oldum?"'a zemin hazırlayan araştırmayı neredeyse baştan sona, sevgili eşim Temel Demirer ile birlikte yürüttük. Yolu açan soruları, saptamaları, görüş ve eleştirileriyle bana büyük destek oldu. Sağolsun, varolsun...

"Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!" de yürüttüğü sabırlı ve titiz alan çalışmasıyla bu araştırmaya destek olan HÜ Antropoloji Bölümü doktora öğrencisi Elif Kanca-Başokçu da teşekkürü hak edenlerden.

Türkiye'deki sosyal bilimler ve toplumsal eleştiri birikimine katkıda bulunmayı her zaman satış kaygısının önüne koyan sevgili yayıncımız Mustafa Çoban'a da şükran duygularımı dile getirmeliyim.

Ama en çok da "onlara"... Sizin sadece bir rumuz olarak tanıyacağınız, evlerini, sofralarını, yüreklerini bize açan, dertlerini, sevinçlerini paylaşan, yorgun argın "payam"dan döndükten sonra bitmez tükenmez sorularımızı yorulmadan, bıkmadan, usanmadan yanıtlayan Betçe köylülerine, Çeşmeköylülere, Belenlilere, Yazıköylülere, Sındılılara, Cumalıköylülere, Kumyerlilere teşekkür borçluyum. İsimlerini burada saymakla bitiremem. Ama izninizle dördünün adını anmadan geçemeyeceğim. Dördü de araştırmada bana -bize çok yardımcı oldu. Ne yazık ki artık dördü de hayatta değil.

Seyhan Amca (Seyhan Sezer), Niyazi Dede (Niyazi Karaman), Amad Dede (Cavur Amad) ve Güngör Amca (Güngör Çuhadar)... Bu kitabı anınıza ithaf ediyorum. Sizleri unutmayacağız.

Sibel Özbudun,

27 Mart 2006, Balgat-Ankara.

I) GERİLEYEN TÜRKİYE KIRSALINDA KLİYENTALİZMİN YENİDEN ÜRETİMİ ya da "NİÇİN 'DİKKULAK'[1] OLDUM?"

Sorunsal ve Araştırma Teknikleri

Azgelişmişliğe özgü bir politika yapış tarzı olarak himayecilik ve kliyentalizmin Türk politikasında merkezî bir rol oynadığı, sıkça söylenegelmiştir;[2] ve 1980'li yıllardan bu yana ülkeye dayatılan IMF programlarındaki "devleti küçültme" ve "özelleştirme" retoriği, ülke siyasasında egemen olan kliyental yapıları kırma söylemiyle desteklenmektedir, yandaşları tarafından. Kuşkusuz, kliyentalizmin ne ölçüde, "dikey" bağlılıkların "yatay" (sınıfsal, mesleki vb.) bağlılıklarla ikame edilemediği "[örneğin bkz. Scott (1977: 123)], bir "köylü uyarlanma stratejisi" oluşturduğu [örneğin bkz. Powell (1977)], eksik/yetersiz işle-

---

[1] Datça yöresinde MHP'lilere verilen ad.

[2] Örneğin bkz. E. Özbudun (1981), "Turkey, The Poltics of Clientalism", *Political Clientalism, Patronage and Development*, S.N. Eisenstadt ve R. Lemarchand [eds.], (Londra, Sage); S. Sayarı (1977), "Political Patronage in Turkey", *Patrons and Clients in Mediterranean Societies,* E. Gellner ve J. Waterbury [eds.], (Londra, Duckworth); A. Güneş-Ayata (1994), "Roots and Trends of Clientalism in Turkey", *Democracy, Clientalism and Civil Society*, L. Roniger ve A. Güneş-Ayata [eds.], (Londra, Lynne Rienner Publishers); H. Unbehaun (2006), *Türkiye Kırsalında Kliyentalizm ve Siyasal Katılım -Datça Örneği (1923-1992)* (Ankara, Ütopya Yayınevi).

yen bir piyasa ya da bürokrasiyle bağlantılı olarak ortaya çıktığı [örneğin bkz. Gellner (1977: 1-2)], yüz yüze ilişkileri öngerektirdiği [örneğin bkz. Landé (1977)] için bir "azgelişmişlik" ya da "Akdenizlilik"[3] görüngüsü olduğu tartışmalıdır ve tartışılmalıdır da. Örneğin Schmidt (1977: 306-7), kliyental ilişkilerin kaynak kıtlığı, hizmetlere erişimde eşitsizlik ve eşitsiz etki durumlarında ortaya çıktığını ileri süren; buna karşın, cemaatlerin boyutlarındaki büyüme, rol ve işlevlerin karmaşıklaşması/farklılaşmasının yüz yüze ve çok-yönlü ilişkileri olanaksızlaştırdığı, bürokrasinin gelişmesi ve başka toplumlarla ilişkilerin genişlemesini kliyentalizmi gerileten faktörler olarak algılayan yaklaşımları, kıtlığın göreli bir kavram olduğu ve sadık bir izleyici kitlesinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı için de önemli olduğu itirazıyla eleştirirken, daha o zamanlarda, böylesi bir tartışmayı başlatmaktadır. Bu itirazı, örneğin üst düzey yöneticileri denetim şirketi ve ABD yönetimiyle hissedarlık dahil iç içe ilişkiler içinde olan, son ABD seçimlerinde, gerek Cumhuriyetçi gerekse Demokrat partileri milyonlarca dolarlık bağışlarla destekleyen ve bir süre önce şaibeli bir biçimde iflas eden Enron şirketinin neden olduğu skandal üzerinde düşünerek sürdürmek, önemlidir. Özetle, "serbest piyasa ekonomisi" adıyla takdis edilen kapitalizm, "şeffaf" olanların yanı sıra, belki de daha çok sistemin zirvesindekiler arasındaki "örtülü" ilişkilerle biçimlendiği ölçüde, kliyentalizmi (ya da onun elitist klikçi, hizipçi varyantlarını) bir "azgelişmişlik" olgusu olarak değerlendirmenin noksan ve pek de etik olmayan bir duruş olduğu kanısındayım.

Kliyentalizmin ve kliyentalist ilişkilerin Türk siyasal sistemindeki anahtar rolüne ilişkin ön-kabul, izleyen anlatıda, ancak bu kısa hatırlatmanın ihtiyat payı dahilinde benimsenmektedir.

---

[3] Bkz. Gellner ve Waterbury [eds.] (1977).

Kliyentalizmin pre-modern, eksik-modern ya da "idealize edilmiş Batı siyasal gelişme modeli"nden bir "sapma" olduğuna ilişkin imaları bir hayli tartışmalı bulduğumu, ve kliyentalizm kavramı çevresinde biçimlenen literatürün, katılımın giderek daraldığı, kaynaklara erişimin uluslararası ölçekte dışa kapalı ve dıştalayıcı (malî, askeri, teknolojik) oligopollerin elinde yoğunlaştığı, buna karşılık, birer "muhalefet alanı" olarak kurgulanan sivil toplum örgütlerinin standartlaşma eğilimine girdiği bir ortamın tahlilinde araçsal olabileceğine ilişkin kanımı baştan ifade etmeliyim.

Şu halde, aşağıda yer alan ve nihaî olarak muhafazakâr, otoriter, milliyetçi, neredeyse militer söylemli bir partinin, kendisine bir hayli aykırı, deyim yerindeyse "imtizaçsız" bir ortamda, Türkiye'nin okur-yazar oranı yüksek, heterojen nüfuslu, hoşgörülü, turistik bir yöresinde, Datça'nın köylerinde kazandığı popüleriteyi, bu partinin kliyentalist ağları harekete geçirmedeki başarıyla açıklamaya teşebbüs eden çalışma, kavramı geleneksel kırsal bağlamı içinde ele alırken, kendi sınırlılığının bilincindedir.

Türk hükümetinin IMF'yle yaptığı son stand-by anlaşmalarının hemen tümü, kırsal kesime yönelik teşvik ve destek uygulamalarına son verilmesi, tarıma kamu kredilerinin sınırlandırılmasını ve/veya reel faiz oranlarıyla bağıtlanması, ürün fiyatlarının ve tarımsal girdilerin serbest piyasa koşullarına göre belirlenmesi, kırsal nüfusun tedricen azaltılması yönündeki taahhütleri içermektedir [Oyan (2002); Armağan (2002)]. Böylelikle örneğin:

> Uluslararası mali kuruluşlara verilen taahhüt uyarınca 2000 ve 2001 yılında destekleme fiyatları hedeflenen enflasyona göre belirlendi ve 2000'de yüzde 28,4, 2001'de ise yüzde 52,8 oranında artırıldı. Ancak enflasyondaki gerçekleşme 2000'de yüzde 39, 2001'de ise yüzde 68,5'i bulduğu için çiftçiler ciddi gelir kaybına uğradılar...
> Çiftçilerin uğradığı gelir kaybı, destekleme alım fiyatlarının dolar bazında incelendiğinde daha somut olarak görülür. Örneğin 'stratejik

ürün' olarak kabul edilen buğdayın destekleme alım fiyatı 1999'da 193 dolar/ton iken 2002'de 144 dolar/ton'a düşürülmüştür...

Destekleme alımları karşılığında üreticilere yapılan ödemeler 1999-2001 döneminde sistemli olarak düşürülmüştür. Örneğin destekleme ödeneklerinin tarım kesiminin toplam katma değerine oranı 1999'da yüzde 12,7 iken 2001'de yüzde 7,8'e inmiştir. Söz konusu dönemde destekleme ödemelerinin GSMH'deki payı ise yüzde 1,9'dan yüzde 1 seviyesine düşmüştür...

Gerek IMF ve Dünya Bankası'nın yönlendirdiği program, gerekse bu programın neden olduğu Şubat 2001 krizi, diğer sektörleri olduğu gibi tarımı da derinde etkiledi. 2001'de tarım sektörü sabit fiyatlarla yüzde 6,1 oranında küçüldü. 2000'de 28 milyar dolar olan tarımsal katma değer yüzde 31 oranında azalarak 19,4 milyar dolara düştü. Tarım sektöründe 2000'de 1.261 dolar olan kişi başına milli gelir 2001'de 878 dolara geriledi... (Oral 2002).

Özellikle 2000-2001 ekonomik krizinden sonra hız kazanan kırsal politikalar, kriz(ler)in kırsal kesim üzerindeki etkilerine eklemlendiğinden, kırsal yoksullaşma Türkiye'de hız kazanmıştır.[4] Araştırmanın yapıldığı, geçimlerini ağırlıklı olarak herhangi bir destekleme alımına konu olmayan badem üretimine bağlamış olan Datça Yarımadası batısındaki Betçe köyleri, ülkedeki yaşam standartlarında olagelen genel düşmenin yanı sıra, ürünlerinin piyasa fiyatının giderek düşmesi, tarımsal girdi (gübre, ziraî ilaç, makine yedek parçaları vb.) fiyatlarındaki katlanma, kullandıkları kredilerin faizlerindeki ani ve yüksek artışlar, toprak satışları, krizin turizm sektörü üzerindeki etkileri vb. nedenlerle, bu yoksullaşmadan payına düşeni almaktadır.

Öte yandan, geleneksel kırsal dayanışma mekanizmalarının (göç, ailelerin yoksullaşması, yeni tüketim örüntülerinin benim-

[4] Türkiye tarımının IMF ve DB istekleri doğrultusunda "yeniden yapılandırılma"sı ve bunun kırsal nüfus üzerindeki yoksullaştırıcı/yoksunlaştırıcı etkileri için bkz. Aysu (2002); Kafaoğlu (2001); Kazgan (1999); Kendir (2002).

senmesi vb. nedenlerle) çözülmesi ve kooperatifçilik vb. girişimler karşısında duyulan genel güvensizlik,[5] köylüleri içine itildikleri kırılgan piyasa mekanizması karşısında büsbütün savunmasız bırakmakta, onları nereden ve kimden gelirse gelsin, en küçük desteğe, hatta destek vaadine muhtaç kılmaktadır.

Pek çok kırsal bağlamda olduğu gibi Betçe köylerinde de bu "destekçiler", aynı zamanda köy-içi ticarî konumları elinde tutan ve köylerin dışarıyla ekonomik ve siyasal ilişkilerini düzenleyen siyasal simsarlardır. Güçleri, himayecilik ilişkisinin tipik değeri toprak mülkiyetinden çok ticaretten ve ticarete dayanan pozisyonlarıyla ulusal siyaset, özellikle de siyasal partiler arasında oluşturdukları başarılı ilişkilerden kaynaklanmaktadır.[6] İktidarı elinde tutan siyasal partilerle ilişkileri, köy içindeki konumlarını köylülerin gereksinim duyduğu kaynakların dağıtıcıları olarak kritikleştirmekte, bu durumu kendi kazançlarını artırmada kullanabilmektedirler.

Doğrusu yukarıda söylenenlerin 2002 Temmuz-Ağustos aylarında Datça'nın Betçe köylerinde yürüttüğüm bir araştırmada doğrulandığını görmek, benim için bir sürpriz olmadı. Buna karşılık, Betçeli simsarların, meşruiyetlerini Datça havzasında yüzlerce yıl süren bir "ağalık/müteşellimlik" kurumundan artakalanlar çevresinde örgütlenerek pekiştirdikleri ve iktisadi-siyasal konumlarını bu yörede tarihe karıştığı varsayılan "ağalık" kuru-

---

[5] Bu güvensizliğin haklı bir temeli olduğunu kabul etmek gerekir. Kooperatifler ve kooperatifçiliğin 1980 öncesi siyasal partilerce suiistimalinin ve 1980 askerî darbesinin yıldırıcı anıları bir yana, yalıtılmış bir köylü üretim kooperatifinin uluslararası rekabet koşullarında ne ölçüde başarılı olabileceği ya da yeni bir "açıkgözler" kliğine kazanç sağlamanın ötesinde bir yarar sağlayıp sağlayamayacağı bir hayli tartışmalıdır. Türkiye'de tarımsal kooperatifçiliğin kötüye kullanımı konusunda bkz. Aysu (2002: 266-269).

[6] Türkiye kırsalında kliyentalist ilişkilerin tarihine bir çerçeve için bkz. Sayarı (1977); Güneş-Ayata (1994).

munun tarihsel örneği doğrultusunda desteklediklerini keşfetmek, doğrusu şaşırtıcıydı. Bu "meşruiyet inşaı"nın somut göstergesi, Betçe köylerindeki simsarlarının neredeyse tümünün, ticaretten edindiği sermayeyi "ağalardan" devraldığı topraklarla destekleyen bir eşraf ailesiyle akrabalık ilişkisi içinde olmasıydı.

> Bu araştırmanın güdücü sorusu, yukarıda vurgulandığı üzere, milliyetçi, otoriter, muhafazakâr ve militarist söylemli bir partinin, MHP'nin, turizme açılan, hoşgörü marjı geniş, hiç de tutucu sayılmayacak, eğitim düzeyi yüksek, Yunan adalarına yakınlığı, buralardan aldığı göçler, bir dönem barındırdığı Rum nüfusu vb. etkenlerle Türkiye kırsalının genel görüntüsünün bir hayli uzağında, üstelik de Türkiye'nin son yıllarındaki etnik temelli çatışmalarından göreli az etkilenmiş bir yörede kaydettiği başarının rasyonellerini araştırmaktı. Bu başarının gerisinde, bu partiye bağlı simsarların yerel ile ulusal siyasal düzlemler arasında ilişki kurabilmedeki başarısının, yani kliyentalist ağların bulunması beklenmekteydi, araştırma bulguları bunu doğruladı.

MHP, böylelikle Türkiye kırsalında himayeci ve kliyentalist ilişkileri başarıyla manipüle eden DP-AP-DYP çizgisinin yerini almaya aday görünmekteydi; kuşkusuz bu partinin, iktidar ortağı olarak hükümette yer aldığı 1999-2002 yılları arasında IMF-karşıtı tutumu en azından söylemsel düzeyde sürdürmesinin ve IMF politikalarına karşı mevzi bir direniş sergilemesinin gerisinde, "millici" bir yönelişten çok, bu politikaların parti eliyle kaynak dağıtımını sekteye uğratması karşısında duyulan kaygılar etkili olmaktaydı.

Öte yandan, aynı IMF politikaları, paradoksal biçimde, kırsalı yoksullaştırdığı ve köylülerin kaynaklara erişimini daralttığı ölçüde, kliyentalizmi daha da zorunlu hale getirmekteydi. Yerel simsarların bu ilişkiyi içgüdüsel olarak keşfettikleri ve el yordamıyla manipüle edebildikleri ölçüde siyasal başarı ölçeklerini büyütebildikleri görüldü. İleride de tartışılacağı üzere, kaçak

inşaatına getirilen cezanın affı, gözaltına alınan oğlunun salıverilmesi, trafik cezasının yırtılması vb. "küçük" nimetler, yoksullaşan köylüler için hayatî önem kazanıyordu; doğal olarak bunları sağlayan aracılar da siyasal desteği hak etmiş olarak değerlendirilmekteydi. Bu simsarların geleneksel kliyentel sistemler hattında hareket etmesiyse, siyasal desteğin ek gerekçesini oluşturmaktaydı.

***

Alan araştırması, Temmuz-Ağustos 2002 tarihlerinde, Cumalı Köyü Çeşmeköy Mahallesi merkez olmak üzere, Muğla'ya bağlı Datça İlçesi'nin üzerinde yer aldığı yarımadanın, batıya doğru uzanan ve Betçe olarak adlandırılan kesimi köylerinde (Cumalı, Mesudiye, Sındı, Yazı ve Yaka köyleri) yapıldı. Özellikle iki köy üzerinde duruldu: Yazı ve Cumalı Köyü'nün bir mahallesi olan Çeşmeköy. Bu iki köyün seçilmesindeki temel etken, Çeşmeköy'ün ileride açımlanacak olan merkezî konumu ile iki köyün siyasal-kültür açısından taban tabana zıt yönelişleriydi. Derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlem tekniklerine dayalı olarak yürütülen araştırmada, köylüyle ilişki kurabilmek amacıyla mülakat formlarına da başvuruldu.[7]

Çeşmeköy'ün Merkezîliği

Araştırmada merkez alınan Çeşmeköy, gerçekte Muğla İli Datça İlçesi'ne bağlı Cumalı Köyü'nün bir mahallesi olmasına karşın, merkezi konumu, ticari hayatının komşu köylerle kıyaslanmayacak ölçüde canlı oluşu ve Datça turizminin son dö-

[7] Öte yandan, insan ilişkilerinin hâlâ sıcak, yabancılaşmanın hâlâ asgarî olduğu, Can Baba'ya "mekanın Datça olsun" dedirten bu yörede, eşimle birlikte yaşlılığımızı geçirmeyi tahayyül ettiğimiz ve her fırsatta sığındığımız bir evimizin oluşunun, sıcakkanlı, keyif ehli ve konuksever komşularımızla diyalogumuzu kolaylaştıran bir unsur olduğunu da belirtmek gerekir.

nemlerde hızla canlanan ve popülarite kazanan Palamutbükü koyuna yakınlığı (Çeşmeköy, Palamutbükü kıyılarına 3-4 kilometrelik bir köy yoluyla bağlanmaktadır) nedeniyle, Betçe köyleri arasında en gelişkini olma özelliğini göstermektedir.

70 hane, 299 kişilik nüfusuyla Çeşmeköy, 250 haneli ve 750 nüfuslu Cumalı Köyü'nün en kalabalık mahallesi durumundadır (Diğer mahalleleri: 250 nüfuslu Cumalı ve daha çok köyün zenginlerinin ev ve pansiyon/lokantalarının bulunduğu 200 nüfuslu Palamutbükü).

Merkezi durumuna koşut olarak Çeşmeköy'de tüm Betçe köylerinden öğrencilerin devam ettiği, birinde ilk, diğerinde orta dereceli iki binada tek tedrisatla öğretim verilen, 175 öğrencili sekiz yıllık bir ilköğretim okulu; 4 astsubay, 14-15 erin görev yaptığı bir jandarma karakolu; üç bakkaliye/market (biri aym zamanda nakliyecilik ve inşaat malzemeleri pazarlaması yapmaktadır); inşaat malzemesi pazarlayan üç dükkan; bir sağlık ocağı (personel olmadığı için araştırma yapıldığı dönemde faal değildi); kadrolu bir imamın görev yaptığı bir cami[8] ve üç kahvehane/kıraathane bulunmaktadır. Betçe'nin haftalık pazarının Çeşmeköy'de kurulması ve Datça-Muğla seferlerini yapan otobüs işletmecileri kooperatifi merkezinin de yine bu mahallede yer alması, Çeşmeköy'ün merkezî konumunu gösteren ve pekiştiren diğer olgulardır.

Görüşülen Çeşmeköy sakinlerinin büyük çoğunluğu, soylarının 100 yılı aşkın süredir yörede yaşadığını, nereden geldiklerini bilmediklerini/araştırmadıklarını belirtmektedir. Ancak "Mağrup" ve "Yörük/Türkmen" kökenli ya da "Adalardan gelme" olduklarını söyleyenler bulunmaktadır. Gerçekten de yöre nüfusu, esas olarak üç kaynaktan beslenmişe benzemektedir: Menteş Beyliği

[8] Çeşmeköy, Cumalı ve Palamutbükü yerleşimlerinden oluşan Cumalı Köyü'ndeki toplam üç caminin en büyüğüdür.

ve Osmanlı döneminde bölgeye yerleştirilen Türkmen boyları,[9] Kuzey Afrika kökenliler[10] ve Rodos, İstanköy, Girit vb. yerlerden gelme mübadiller. Bu üç grup, karma evliliklere karşın belirgin fizyonomik özelliklerini halen koruyagelmektedir.

Öte yandan, Çeşmeköy'ün merkezi konumunun tarihsel kimi gerekçeleri de vardır. Örneğin, Betçe köylerinin bağlı olduğu Dadya,[11] 19. yüzyıl sonlarında Marmaris nahiyesine bağlı bir bucak olarak gözükmektedir. 1911/12'de yapılan idarî düzenlemede, yarımada üzerinde biri Reşadiye (yarımadanın doğusu), diğeri de Süleymaniye (yarımadanın batısı) olmak üzere iki nahiye tesis edilmiştir. Süleymaniye nahiyesinin merkezi, Çeşmeköy'dedir; ve hükümet konağının yıkıntıları, halen köy meydanına bakan bir bahçe içinde dikilmektedir. 1925'e dek nahiye olarak kalan Süleymaniye, bu tarihte Cumalı, Belen, Yazı ve Çeşme köylerini kapsayan tek bir köye dönüşecek, 1957'de ise Cumalı-Çeşmeköy ile Yazı-Belen muhtarlıkları, iki köy halinde ayrılacaktır.

---

[9] Uykucu (1983: 97-102), 16. yüzyıla ait Osmanlı kayıtlarına dayanarak Muğla yöresinde yaşayan boy ve oymakları şöyle sıralamakta: Barza cemaati (Oturak Barza), Güre Barza cemaati (oturak ve göçer), Güne Barza cemaati, İskender Bey cemaati, Kayı cemaati, Horzum cemaati, Yahşi Bey cemaati, Kızılca Baluklu cemaati, Karaca Koyunlu cemaati, Kızılca Keçelu cemaati, Yaylacık cemaati, Alayontlu cemaati, Emirhanlu cemaati, Emcik Cemaati.

[10] Bunların bölgeye gelmesine ilişkin en yaygın söylence, 19. yüzyılda Hacca giden eşrafın yanında hizmetkar olarak getirdiği esirlerin torunları olduğu yönündedir.

[11] Olasılıkla yörenin eski adı olan "Stadia"dan türetilen "Dadya" adı (Unbehauen 1994: 65), uzun bir süre muhafaza edilmiş, Sultan Reşat'ın cülusuyla birlikte Reşadiye adıyla bir nahiye merkezi tesis edilerek Dadya bu nahiyeye bağlı bir köy olarak anılır olmuştur. Yarımadanın ve sonradan kurulacak ilçenin adı olan "Datça" ise, Kütahya'nın Daday Köyü ile olagelen karışıklıkları önlemek amacıyla, 1928'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Sönmez 2001: 53).

Çeşmeköy'e merkezi konumunu sağlayan ikinci önemli olgu, ileride ayrıntılarıyla işleneceği üzere, Ömer İhsan Ağa (öl. 1928) şahsında, oldukça anakronik gözüken bir ağalık dönemi yaşamasından kaynaklanmaktadır.

Çeşmeköy'ün başlıca geçim kaynağını, diğer Betçe köylerinde olduğu üzere, bademcilik oluşturmaktadır. Yörede ticarî bademcilik 1960'lı yıllardan beri yapılmaktadır. Gerek iç gerekse dış pazarda bademin değer kazanması sonucu, o güne dek köylü zeytin, tütün, boyacılıkta kullanılan palamut ve harıp (keçi boynuzu) üretimini terk ederek bademciliğe yönelmiştir. Bu ürünler arasında zeytincilik, hâlâ kısmî olarak sürdürülse de daha çok geçimlik olarak tüketilmektedir (Yörede biri Sındı, biri Yazı ve biri Çeşmeköy'de olmak üzere üç küçük zeytinyağı imalathanesi bulunmaktadır). Yanı sıra, sınırlı ölçekte narenciye ve incir ile susam üretimi yapılmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvan sayısı azdır ve ürünlerinden geçimlik olarak yararlanılmaktadır. Arıcılık da, birkaç ailenin yürüttüğü bir faaliyettir. 1980'lerden beri köyleri de etkilemeye başlayan turizm ise köy gençlerinin ve kadınlarının yaz boyu kıyılardaki pansiyon, restoran gibi işletmelerde garsonluk, çamaşırcılık, bulaşıkçılık gibi işlerde çalışmasıyla artan önemde bir ek gelir kaynağı oluşturmaktadır. Öte yandan, Betçe kesiminde kıyılarda yer alan turistik işletme ve marketler, halen ağırlıklı olarak köyün zenginlerinin mülküdür; ya kira ya da aile işletmesi şeklinde işletilmektedir. Daha da önemlisi, turizm, köylülerin SİT alanı dışında kalan[12] arazilerinin önemli ölçüde değer kazanmasına yol açmıştır; köylüler pek istekli olmasalar da düğün, sünnet, hastalık, inşaat gibi masraf gerektiren olaylar, arazi satışlarına yol açmaktadır.

---

[12] Datça Yarımadası'nın Knidos'a doğru uzanan büyük bölümü 1983 yılında çıkartılan bir yasayla 1. dereceden SİT alanı ilan edilmiştir; bu ise ileride de görüleceği üzere köylüler arasında yoğun bir mağduriyet duygusu ve yakınmalara konu olmaktadır.

Araziler, genellikle küçük parseller halindedir, miras nedeniyle hızla parçalanmakta ve köylülerin çoğunluğunun elinde tuttuğu toprak 30 dönümün altındadır. Bu topraklardan elde ettikleri gelir ise ek gelirleriyle (Bağ-Kur emekli maaşı, yazın çalışan çocukların katkıları vb.) birlikte genelde yılda 3-4 milyar TL.yi pek geçmemektedir.

Bademden Mart (çağla) ve Temmuz-Ağustos olmak üzere yılda iki kez ürün alınmaktadır. Toplanan badem hane halkının ortak çalışmasıyla kırıldıktan sonra, köydeki üç toptancı tarafından alınır. Bu kişiler, aynı zamanda inşaat malzemesi, beyaz eşya, mobilya, un vb. pazarlaması ve nakliyecilik yaptığından, köylülerle açık hesap çalışmakta, ne ki köylülere verdikleri malların fiyatına eklenen zamları alacaklarına yansıtırken, badem fiyatlarındaki artışları borçlarına yansıtmamaktadırlar. Dolayısıyla üretici hanelerin nakit girdisi genelde çok düşük düzeyde seyrederken, söz konusu toptancılar için bir sermaye birikimi olanağı sağlamaktadır.[13] Bu kişilerin, aynı zamanda Çeşmeköy siyasetinde de simsar (*broker*) rolü üstlenen kişiler olduğu, ileride görülecektir.

---

[13] İlişki, tam da Akşit'in (1985: 32-35) (1966'da!) başka bir bağlamda betimlediği tarzda gerçekleşmektedir: "Üreticiyle bakkal arasındaki toplumsal ilişkilere bakalım ve sermaye biriktirmeye yol açan normların nasıl belirlendiğini görelim. Üretici köylülerin elindeki susam yılda bir kere ellerine geçmektedir ve hemen satılmaktadır. (...) Örnekleme giren bu aşamayı yaşamış köylülerin hepsi, o zamanlar veresiye alınıp borçlanıldığını ve sonra bu borcun susamla ödenildiğini söylediler. Kısacası köylü-bakkal ilişkisi rekabetçi pazar ilişkisi değildir ve bakkallar üretici köylüye karşı tekelci (monopolist, belki de oligopolist) durumdadırlar. Bu, sayısı çok olan üretici köylülerin bakkaldan veresiye alış-veriş yaparak borçlanmak zorunda kaldıkları için gerçekleşebilmiştir. (...) Bakkalın köye getirdiği malla susamın köydeki değişim değeri belli değildir. Köyde bu değişim değerini bakkal kendisi saptamıştır. (...) Tek yönlü tekelci olan bakkal, susamın değerini pazardaki değişim değerinin altındaki bir fiyata düşürebilir ve kendi getirdiği malların değerini de pazardaki değişim değerinin

Araştırmanın bir hedefi, köy siyasallaşmasının dinamiklerinin saptanmasıydı. Bir başka deyişle, siyasal aidiyet ve/veya özdeşleşmelerin köy düzleminde nasıl, hangi dolayımlarla gerçekleştiğinin incelenmesi hedeflenmekteydi. Çeşmeköy, yöre içerisindeki ticarî ve tarihsel merkezîliğiyle bu bakımdan da uygun bir alan özelliği göstermektedir.

Ancak Çeşmeköy'ün siyasal panoramasına geçmeden önce, bağlı ve geçmişe göre çok daha sıkı ilişkiler içinde olduğu[14] Datça İlçesi'nin 2000'li yılların başındaki siyasal hareketliliğine bir göz atalım.

Datça Siyaseti

Datça İlçesi, Muğla İli'nin Ege Denizi'ne doğru uzanan Datça (Reşadiye) Yarımadası üzerinde kurulmuş olup, kuzeyinde Kerme (Gökova), güneyinde Hisarönü körfezleri bulunmaktadır [Uykucu (1983: 188); Çanlı ve Türkeş (1999: 1)]. Datça'yı doğusundaki Marmaris İlçesi'ne bağlayan ve genişletme ve onarım çalışmaları halen sürmekte olan 75 km.lik karayolunun (D 400) yakın zaman öncesine dek zaman zaman tek şeride inen, engebeli ve keskin virajlı bozuk satıhlı bir yol oluşu, ilçenin turizm açısından komşuları Marmaris ve Bodrum'a göre bir hayli avantajsız konumda kalmasının önemli nedenlerinden biridir.[15]

üstündeki bir fiyata yükseltebilir. Bu, yukarıda anlattığımız veresiye alışverişle borçlanmaya dayanan köylü-bakkal ilişkisi içinde mümkündür".

[14] Çeşmeköy, Datça'ya 25 kilometrelik (km) asfaltlanmış bir karayoluyla bağlıdır; köyden Datça'ya yaz aylarında üçü sabah, ikisi akşamüstü olmak üzere günde beş, kış aylarında ise iki kez olmak üzere otobüs seferleri yapılmaktadır. Ayrıca yine köyden her sabah Muğla'ya bir otobüs hareket etmekte, otobüs akşam geri dönmektedir. Otobüsler, tüm köylerin birleşmesiyle 2001 yılında kurulan SS 183 no.lu Palamutbükü Kooperatifi tarafından işletilmektedir.

[15] Marmaris'i Datça'ya bağlayan karayolu, 1938 yılında açıldı. Bu yolu genişletme çalışmaları 1966'da gerçekleştirildi, 1970'te ise yeni bir ıslah

Göreli tecrit konumu, Datça Yarımadası'nın tarihsel, toplumsal ve iktisadî bakımlardan anakaradan kopuk ve Ege adalarıyla daha yakın ilişkiler içerisinde bir durumu sürdürmesinde etken olmuştur. Nitekim Osmanlı tarihinde yöre, adını, ancak o dönemler Menteş Sancağı sınırları içinde olan Dadya Bölgesinin Kanunî Sultan Süleyman'ın Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'ya kethudâ (kâhya) tayin ettiği Tuhfezade ailesinden Ali Giridî adlı bir şahsa tımar olarak tahsis edilmesiyle birlikte duyurmaya başlar (1684).[16] Ali Giridî:

> Hızırşah Camii yakınında bulunan köyün yerini beğenmemiş, ziraat yapılan tarlalara yakın olması ve bir baskın halinde toptan imhayı önlemek için daha emniyetli gördüğü Reşadiye'de şimdiki su depolarının bulunduğu yere evini yapmıştır. Aynı zamanda burayı idare merkezi olarak uygun görmüştür. Buranın ismi de Alaki olmuştur. Bu ismin Ali Giridî'den geldiğini sanmaktayım. (...)
> Yeni kurulan merkeze zamanla Hızırşah Camii civarında bulunan köy halkının bir kısmı yerleştirilmiştir. Köylülerin bir kısmı dağlık kesime, çoğunluğu ise Orta Datça mahallesine göçmüşlerdir (Meltem tarihsiz: 3-4).

Ali Giridî tarafından kurulan ve Sultan Reşat'ın adına izafeten sonradan Reşadiye olarak anılacak olan bu mahalle (ki yarımada

---

çalışması yapıldı; yol 1977'de asfaltlandı. Ancak tüm bunlara karşın, Datça yolu, uzun süre, iç ve dış turizm açısından "caydırıcı" görünümünü 1990'ların sonuna dek sürdürecekti. Yolun genişletme çalışmaları 1996'dan beri sürmektedir.

[16] Bkz. Meltem (tarihsiz: 3). Başka kaynaklarda bu tahsisin tarihi 1689/1670 (Unbehaun 1994: 71) ve 1749 (Av. Ziya Özalp'ten aktaran, Sönmez 2000:) olarak gözükmektedir. Öte yandan, Evliya Çelebi 1670'lerde *Dacca* kazasından söz etmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, yarımadadaki 47 mahallede yaklaşık 7-8 bin Türk yaşamaktadır ve yarımada üzerinde hiçbir kasaba yoktur. *Kaza* Menteşe Paşasının beylik arazisi içinde kalmaktadır ve yörenin *voyvoda*'sı bu paşa için vergi toplamaktadır (akt. Unbehaun 1994: 69).

da uzun süre aynı adı taşımıştır), bir ağalık merkezi olarak kuruluşundan, 1927'de Muğla'ya bağlı bir ilçe haline getirilen Dadya'nın merkezinin yeni kurulan İskele Mahallesi'ne taşındığı 1947'ye dek, Datça siyasetinin tek belirleyicisi konumunu sürdürmüştür. Bunu, aynı zamanda 200 yılı aşkın süren bir ağalık erkinin parçalandığı simgesel bir tarih olarak da kabul edebiliriz.[17] Nitekim, bu

[17] Bkz. Unbehaun (1994 ve 1998). Gerçekte, yarımadanın deniz ticaretine açık konumu, Tuhfezade ailesini ve bölgedeki diğer ağaları erken tarihlerden beri başta tütün olmak üzere ticarete yöneltmişti. Örneğin, 1860'lı yıllarda Knidos'da arkeolojik kazılar yapan Britanyalı arkeolog Charles Newton, Tuhfezadelerden Mehmet Halil Ağa için şunları söylemektedir: "Mehmet Ali (günlük kayıt tarihi 1857 olduğuna göre söz konusu kişinin Mehmet Halil Ağa olması gerekiyor -S.Ö.) dört haremi, çok zenginliği olmasına rağmen, diğer birçok zengin Türk gibi tembelliğe teslim olmuş biri değildi. O çok kurnaz, ticari hayatta acımasız, İskoçyalı olması gereken bir insandı. İzmir ile aktif bir ticari hayatı vardı, toprağının ürünlerini, dostluğuyla övündüğü büyük İngiliz taciri Mr. Whitall'a satmaktaydı" [Newton (1865: 162-163); Newton'un anılarında Halil Ağa'yla ilgili bölümün serbest bir çevirisi Sönmez (2001: 47-50)'de bulunabilir]. Dahası Tuhfezade ailesi konumunu siyasal etkinlikle desteklemekteydi. Mehmet Halil Ağa'nın oğlu Mehmet Ali Ağa'nın, Cezayir-i Bahr-i Sefid (Doğu Akdeniz Adaları) vilayetinin merkezi olan Rodos Adası'nın belediye başkanlığını yaptığı ve kızı Münire Hanım'ı Kırım Hanlığına dayanan bir ailenin mensubu olan Rodos Jandarma Komutanının oğlu Hidayet Şahin Giray'la evlendirerek siyasal ve iktisadi etkinliğini genişlettiği aktarılmaktadır (Sönmez 2001: 53; Unbehaun 1994: 82-83). Öte yandan, Mehmet Ali Ağa'nın oğulları Halil ve Fehmi Beylerin Reşadiye Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin örgütlenmesi ve Kuvay-i Milliye'ye kaynak sağlamada etkin bir rol üstlendikleri anlaşılıyor (bkz. Çanlı ve Türkeş 1999: 29, dn. 119). Dahası, Halil Bey'in, tipik bir hami davranışıyla, bölgenin 1. Dünya Savaşı'nda gördüğü zarar ve askerî bölge ilan edilmesinin ziraat üzerindeki olumsuz etkisini gerekçe göstermek suretiyle Datça'dan asker alınmaması isteğini defaatle Muğla'daki Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne ilettiği belirtilmektedir (Çanlı ve Türkeş, 1999: 53-54). 1920'li yıllardaysa Rodos'ta Giray ve Tuhfezade ailelerinin yakınlığı, bu ailelerin Datça-Rodos-İzmir arasındaki ticareti kontrol eden bir şirket kurmalarına dek uzanır (Unbehaun 1994: 78). Tek parti döneminde,

gelişimin gerçeklikte ağa ailesiyle sürdürdüğü simbiyotik ilişkileriyle Cumhuriyet ideolojisi ("imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz") arasındaki gerilimi yaşayan CHP'li bürokratlar tarafından da desteklendiği anlaşılmaktadır.[18] Bu parçalanma, inşa edilen limanın çevresinde toprakları olan İskele mahalleli ailelerin kentin eşrafı konumuna yükselmesi sonucunu verecek; ne ki, Reşadiye-İskele mahallesi arasındaki gerilim, günümüzde bile Datça siyasetinin önemli bir bileşeni olarak varlığını sürdürecektir.

Öte yandan, düşük nüfusu[19] (dolayısıyla da seçmen sayısı) Datçalıların siyasal etkinliğini sınırlandıran, dolayısıyla da 1980'li yıllardan itibaren ülkenin Ege ve Akdeniz kıyılarında baş

Tuhfezade ailesi, CHP örgütlenmesinin yerel dayanağını oluşturmuş; ailenin merkez üssü olan Reşadiye, çok partili sisteme geçişle birlikte İskele Mahallesi ve Datça köylerinin çoğunun DP'ye kaymış olmasına karşın, CHP'li kimliğini ısrarla sürdürmüştür. Şu halde Reşadiye-İskele rekabetini bir toprak ağalığı-ticaret burjuvazisi çekişmesi olarak yorumlamak, indirgemecilik olacaktır. Çekişme daha çok, toprağa dayalı servetini ticaret sermayesine dönüştürebilmiş/tüccarlaşmış ağalarla, toprağa dayalı olmayan ticaret erbabı arasında gibi gözükmektedir ve kültürel bir boyut içermektedir.

[18] "Ağa aileleri, merkezi yönetimin kanunlarının ilçe düzeyinde uygulanmasının aracılarıydı; ve onlar, aynı zamanda yönetimden kazanç elde ediyorlardı. Ağaların oğulları ilçe yönetimindeki konumları ellerinde bulunduruyorlardı ve dışarıdan gelen memurlar ağaların evlerinde yaşıyordu. 1945'e kadar olan dönemde, birkaç kaymakam Reşadiye'deki ağa kızlarıyla evlendi. (...) İlke olarak, merkezi yönetim kanunlarını uygulamak için ağaları kullanıyordu, fakat aynı zamanda onları kendi bakış açısına itaat etmeye zorluyordu" (Unbehaun 1998: 13). Kaymakam Reşit Bey'in 1928'de Reşadiye'deki ağa mezarlarını okuma-yazma kursundan çıkan halka tahrip ettirmesi (Meltem tarihsiz: 13), bu gerilimin bir dışavurumudur.

[19] Datça'nın nüfusu köyleriyle birlikte, 1935'te: 4.935; 1940'ta: 4.987; 1945'te: 5.276; 1950'de: 5.659; 1955'te: 5.554; 1965'te 5.997; 1970'te 6.094 kişi (Çanlı ve Türkeş 1999: 3). Günümüzde başta İstanbul ve Ankara'dan göreli hızlı bir akış ve bu talebin canlandırdığı inşaat sektörü nedeniyle kışlık nüfus 15.000 kişiyi bulmuştur. Yazın ilçe nüfusu 50.000 kişiye çıkmaktadır (Avşar 2002: 54).

gösteren "turizm patlaması"ndan (ve buna koşut olarak altyapı yatırımlarından) göreli az pay almasını getiren bir etkendir.

Bu durumu kimi verilerle daha açık bir biçimde sergilemek mümkündür. Datça İlçesi (köyleriyle birlikte) en yakın turizm merkezleriyle karşılaştırıldığında, ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır.[20]

	Datça	Bodrum	Marmaris
Nüfus:[21]	11.802	75.994	58.925
Konaklayan kişi sayısı:[22]	15.563	356.887	284.796
Otel sayısı:[23]	22	17	98
İlköğretim okulu:	8	25	19
Orta öğretim okulu:	2	6	5
Özel okul:	-	5	2
Elektrik şebekesine bağlanma:	1975[24]	1953[25]	1954[26]
İlk sağlık merkezi:	1961	1955	1955

[20] 2002 yılı itibariyle.

[21] 1997 itibariyle. Kaynak: www.die.gov.tr.nufus_sayimi/mugla.

[22] İl ve seçilmiş ilçelerine göre yerli ve yabancı konaklayan kişi, geceleme sayısı ve ortalama kalış süresi. 2000 yılı verileri. www.turizm.gov.tr./istatistik.

[23] Marmaris ve Bodrum verileri, www.turizm.gov.tr/turizm.tb?app=tesisler adresinden derlenmiştir. Datça verileri için bkz. Avşar 2002.

[24] Datça ilçe merkezinde jeneratörle sokakların ve İskele Mahallesi'ndeki 15 evin aydınlatılması, 1967 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Yazı, Mesudiye, Sındı, Yaka ve Cumalı köylerinin interkonekte sisteme bağlanması ise 1980-81 yıllarında gerçekleştirilmiştir [Kaynak: Datça Yerel Tarih Grubu (DYT), Dünden Bugüne Datça Yarımadası sergisinde yer alan Datça Kronolojisi (Sergi Ağustos 2002'de Datça'da, Kazım Yılmaz İlkokulu'nda düzenlenmiştir)].

[25] Motorla. Kemer Barajı'ndan düzenli elektrik almaya başlaması: 1971. 1973'te abone sayısı: 1.844 (*1973 Muğla İl Yıllığı*, s. 270).

[26] 1971'de Kemer Barajı ile şebeke güçlendirildi. 1973'te abone sayısı: 1.500 (*1973 Muğla İl Yıllığı*, s. 270). Bodrum ve Marmaris verilerini sağlayan Nida Özpolat'a teşekkürlerimle.

Bu avantajsız konum, Datça'nın, gerek yerli gerekse ilçeye sonradan yerleşmiş esnafı ve turizm yatırımcıları arasında sık sık yakınmalara konu olmaktadır.[27] Kaynak, dolayısıyla da rant sınırlılığı, bu turizm ilçesinde son derece canlı ve çekişmeli bir siyasal yaşamın zeminini oluşturmaktadır.[28] Datça siyaseti, genelde içe kapalı, yerel-merkezli bir görünüm arz etmekte ve siyasal mekanizma, esas olarak rant paylaşımına yönelik olduğu izlenimini vermektedir. Bu durum, ülkenin 1980 sonrası siyasal-toplumsal manzarasıyla uyum içindedir. Özellikle 1980 sonrasında, parti aidiyetlerinin (Datça'da da) gücünü büyük ölçüde yitirdiği gözlemlenmektedir.[29] Artık parti değiştirmeler, sıradan olaylardandır. Öte yandan, 1980 askeri müdahalesinin ardından toplumun içine sürüklendiği depolitizasyona koşut olarak siyasetin de büyük ölçüde "ticarileştiği" bu dönemi yaşayanlar ya da izleyenlerin yakından bildiği bir gerçektir. Örneğin 1999 yılında

---

[27] "Datça Belediye Başkan adayı Ş.K. "Datça'ya hak ettiği hizmeti biz getireceğiz" (*Datça Haber*, 18 Ocak 1999, sayı 6, s. 1). Ş.K., demecinde Datça'da hiçbir olumlu iş yapılmadığından, şekilcilik ve lafazanlıkla durumun idare edildiğinden, başka kıyı kasabalarında 5-6 ay süren turizm mevsiminin Datça'da 1-1,5 ay sürdüğünden ve bunun faturasının esnafa çıkartıldığından yakınıyor.

[28] Ağırlıklı olarak kliyentalist ilişkiler üzerinde temellenen Datça siyasetine ilişkin tarihsel bir perspektifi de içeren yetkin bir çalışma için bkz. Unbehaun (1994) (Bu çalışmayı Almanca'dan çevirerek yararlanmama olanak sağlayan Sayın Mehmet Öztürk'e teşekkürü borç biliyorum). Kitabın Türkçesi için bkz. *Türkiye Kırsalında Kliyentalizm ve Siyasal Katılım – Datça Örneği: 1923-1992* (Ankara, Ütopya Yayınevi, 2006).

[29] Benzer bir tespit için bkz. Unbehaun (1994: 277-358). Unbehaun'un Datça siyasallığına ilişkin saptamalarının omurgası, Sayarı (1977) ve Ayata (1994)'nınkilere koşut olarak, Türk siyasal yaşamının, özellikle kırsal kesim/taşrada, büyük ayan/eşraf merkezli bir *himayecilik/patronaj*dan, kaynaklara erişimin siyasal partilere, özellikle de iktidardaki parti(ler)e yakın duran *simsarlar*ın (*brokers*) aracılığından geçtiği *kliyentalizm*e yönelişle belirlendiği yolundadır.

gerçekleşen Belediye Başkanlığı seçimleri çerçevesinde muhalefetin yürüttüğü kampanya, belki ülke siyasetinin de yerel düzlemdeki bir yansıması olarak, "beceriksizlik, rüşvetçilik, yolsuzluk, kayırmacılık" suçlamaları üzerine yerleşmiştir. Yerel basında bolca işlenen bu olgulara birkaç örnek vermek gerekiyorsa:

> "SHP eski ilçe başkanlarından R.D. önümüzdeki seçimlerde ANAP'tan belediye meclis üyeliğine girecek.
> DYP İlçe Başkanlığını kaybeden M.T. MHP'ye geçiyor.
> Mimar A.İ. CHP'den istifa etti. ANAP'tan meclis üyeliğine aday olacağı söyleniyor".[30]
> "25 yıllık DYP'li F.U.'nun noter kanalıyla partisinden istifa ederek MHP'ye geçtiğini, öncülüğünü yaptığı gruptan 165 kişinin daha istifa ederek MHP'ye geçeceğini belirttiğini;
> ANAP İlçe Başkanı C.K. ile Meclis Üyesi S.U.'nun geçtiğimiz günlerde seçim kaybeden M.T. ile görüştüklerini ve bu görüşmenin Datça'da merak konusu olduğunu;
> MHP İlçe Başkanı A.B.'nin Palamutbükü K. Restoran'da eski DYP'li, yeni MHP'li F.U. ve M.T.'ye iftar yemeği düzenlediğini (...)".[31]
> "CHP ilçe başkanı R.Ö. 'Belediye Meclisi'nde yer almak için bizden beklenti içerisinde olanlar ve kendilerine olumlu cevap verilmediği için atılan ve satılanların tekrar partiye girmeleri söz konusu bile olmayacaktır' dedi".[32]
> "Seçim startının başlamasıyla Datça'da partiler arası transfer çalışmalarının başladığını, bazı ağır topların menfaatlerini göz önüne alarak birkaç partiyle birden pazarlığa giriştiğini..."[33]

---

[30] "Seçime Girerken / Partilerden Haberler", *Datça Haber,* 11-20 Aralık 1998, sayı 3, s. 5. 1998-2002 yılları arasında yayınlanan ve yayın yönetmeninin Datça kaymakamına yönelttiği eleştiriler sonucu aldığı mahkumiyetle yayını şimdilik durdurulan *Datça Haber* koleksiyonundan yararlanmama olanak sağlayan gazeteci sayın Sinan Kara'ya teşekkürü borç biliyorum.

[31] "Bunları Biliyor musunuz?" *Datça Haber,* 21-31 Aralık 1998, sayı 4, s. 3.

[32] "Atılan ve satılanların içimizde yeri yok!", *Datça Haber,* 21-31 Aralık 1998, sayı 4, s.1.

[33] "Bunları Biliyor musunuz?" *Datça Haber*, 11 Ocak 1999, sayı 5, s. 3.

Ve "yolsuzluk, kayırmacılık" söylentileri:

"Belediye ihaleleri, yasal gerekler yerine getirilmeden, insan kayırılarak yapılıyor".[34]

"Şimdi duyuyoruz ki, bu bir çete imiş. (...) Belediyenin kiraya verdiği hazine arazilerinin yarısına yakını, bunlarca büyük paralar karşılığı zavallı insanlara tahsis edilmiş. Bu arada en güzel yerleri kendilerine ayarladıkları da biliniyormuş. Bu çetede Datça'da emekli olmuş bürokratlar, avukatlar, her siyasi partiden partililer de varmış. Birisinin bir işi mi düştü, hemen bunların adresi veriliyormuş".[35]

"Rivayete göre bu çete Datça'da her türlü alım-satım, pazarlama, peşkeş çekme, yeme-yedirme işlerini (...) yapıyor, hasıraltı eylemlere girişiyormuş.

Sözüm onlara!

Senelik en az 500 milyonluk yerler, 27 milyon gibi gülünç bir rakama gidiyormuş.

Ve sözüm onlara!

Her nevi yasal girişimler karşılığında, para+villa ediniyorlarmış. Ayrıca güçsüzün malını uyduruk yöntemlerle kelli felli adamlara peşkeş çekiyorlarmış. Yıllardır söylenir durur ve endişe ederiz. Datça büyüyor, rant büyüyor ve Mafya buraya el atacak".[36]

"İhalenin kaymağını yine Marlboro yedi".[37]

"Bu arada Datça ANAP çarkıfeleği çevirmeye başlamış! 89 ve 94 seçimlerinde OYAK'lıların karşısına arsa dağıtma vaatleriyle çıkan Datça ANAP, yine aynı taktiği kullanarak oy istiyormuş".[38]

Yerel basında yüzlercesini bulmanın mümkün olduğu ve en azından bir bölümünün doğruluğu mahkeme kararlarıyla belgele-

---

[34] Sinan Kara, "Gündem", *Datça Haber,* 11-20 Aralık 1998, sayı 3, ss. 1/2.

[35] Sağır Sultan, "Ben de duydum", *Datça Haber,* 21-31 Aralık 1998, sayı 4, s.3.

[36] Sinan Kara, "Çete", *Datça Haber,* 11 Ocak 1999, sayı 5, s. 1.

[37] Belediyenin açtığı ihaleli satışta parselleri "Marlboro" lakabıyla tanınan H.G.'nin aldığı, CHP'nin başvurusu sonucu Aydın İdare Mahkemesi'nin yürütmeyi durdurma kararı vermesine karşın satışların sürdürüldüğü haberi (*Datça Haber*, 18 Ocak 1999, sayı: 6, s. 1).

[38] Sinan Kara, "Bu kez nasıl olacak?", *Datça Haber,* 29 Ocak 1999, sayı 7, s. 1.

nen bu "söylenti"ler, ANAP iktidarının 1983-95 arasında biçimlendirdiği özgün "kliyentalizm" ilişkileri arka planı üzerinde değerlendirildiğinde daha kolay anlamlandırılabilecektir. Buna göre,

> 1980'li yıllarda ülkeyi yaklaşık on yıl boyunca yöneten ANAP, gelişkin bir örgütsel ağ oluşturmaktan kaçındı. İktidardayken dahi, üye kampanyalarına girişmedi ve öncellerinden çok farklı bir kliyentalizm tarzı geliştirdi. Kırsal kesimde parti-yönelimli himayecilik olarak ganimet dağıtımı uyguladı. Sık sık ilçeleri il yapma, köylere tercihli elektrik verilmesi, telefon şebekeleri kurma gibi yollara başvurdu. Ancak parti kadrolarına dayalı dikey ağlar oluşturmaktan kaçındı ve sonraları malî kaynakları ve coşkulu destekçileri haline gelecek birkaç kentli önder üzerinde yoğunlaşmayı yeğledi. Yolsuzluk ve burjuvazi -parti üst yönetimi ile kayrılan işadamları arasındaki ortaklıklara ilişkin söylentiler hemen her gün gazetelerde yer almaktaydı. ANAP'ın esas siyasal desteğini, bu rekabetçi, hızla tırmanan ve gelenekçi geçmişlerinden utanan burjuvazi oluşturuyordu (Güneş Ayata 1994: 57).

1991-99 yılları arasında Datça belediye başkanlığını elinde tutan ANAP, izlediği "fon ekonomisi" uyarınca (Unbehauen 1994: 280-283) mevzuatı sıkça "by-pass" ederek kaynakları yandaşları arasında dağıttığı, yeni tip bir kliyentalizmi uygulamıştır. Ne ki bu politika ANAP'a özgü değildir. Dönemin ANAP'lı Belediye başkanı M.S.'ye muhalif partilerin de 1999 yerel seçimlerde yürüttükleri kampanya boyunca "etkili mercilere erişim kaynakları"nı ellerinde tuttuklarına ilişkin mesajlar vermeye özen gösterdikleri gözlemlenmektedir.[39]

---

[39] Örneğin yerel yönetim seçimleri öncesinde bir yerel gazetede, MHP ilçe başkanı A.B., partilerinin belediye başkan adayı için şunları söylüyor: "Sayın Ş.K. devlet kademesi ile çok iyi ilişki kurmuş başarılı bir bürokrattır. Aslında Ş.K. Datça için bir velinimettir" (*Datça Haber*, 1-10 Aralık 1998, sayı 2, s. 1). Ya da Datça'yı ziyaret eden Türk Kamu-Sen Genel Başkanı Resul Akay'ın, MHP belediye başkan adayı Ş.K. ile ilgili, "yerel

İşin ilginç yanı, araştırma boyunca görüştüğümüz parti ilçe başkanları,[40] tabandan gelen kayırmacılık taleplerinin baskılarından kaçınamadıklarını vurgulamaktadırlar. Kimi durumdan hoşnut, kimi şikayetçi olsa da:

> R.Ö. "Aracılık tüm vatandaşların beklentisi. Bu, herhalde bastırılmışlık sonucu. Bu tip talepler bize de geliyor. Emekli subay olduğum için jandarmaya, polise götürülüyorum. Ama mecliste olmayan bir partinin vatandaşın haklı-haksız taleplerini karşılayabilmesi imkansız. (...) Geçen gün, işletmelere verilen kapatma cezasıyla ilgili olarak[41] belediye meclisi üyeleriyle birlikte Kaymakama gittim. Ama umurunda değil. Kaymakam meclis üyelerine hakaret edince kapıyı çarpıp çıktım".[42]
>
> M.G. "İnsanlara çıkar karşılığında iş yapılmadığını öğretemedik. Biz, 'bize çıkar karşılığı gelecekseniz gelmeyin' diyoruz. Ben bunun çok sıkıntısını çekiyorum. Umut taciri olmak istemiyorum. Adam bana on parmağıyla sarılmak istiyor. Siyasette tayin işlerini oy karşılığı yapan oluyor. Bize 'atama işlerine bakmayacaksınız, rüşvet karşılığı iş yapmayacaksınız' diye merkezden yazı gelir. Sıkıştık kaldık".[43]

---

yönetimlerin sorunlarının birçoğunun bürokrasiye endeksli olduğu, Türk Kamu-Sen'in projelerin onayı, kredi temini ve yatırımlar konusunda yaptırım gücünün kamu kurum ve kuruluşlarının her kademesinde çok etkili olduğu, ve bu etkiyi Ş.K. şahsında Datça için kullanacakları"na dair söyledikleri. Resul Akay, Datçalılara şu sözü veriyor: "Benim kefil olduğum Ş.K.'ya siz de Datça'yı emanet ederseniz, kendimi fahri hemşehriniz olarak kabul edeceğim ve bürokrasiyi Datça'ya hizmet için seferber ederek 932 şube ve 502 bin üye aracılığıyla Datça'ya hizmet konusunda destek olacağıma söz veriyorum" (*Datça Haber*, 27 Mart 1999, sayı 10, s. 1).

[40] 2002 yazında Datça'da beş parti ilçe örgütü bulunuyordu (ANAP, CHP, DSP, DYP, MHP). Bütün çabalarıma karşın ANAP İlçe Başkanıyla görüşmem mümkün olmadı.

[41] Biri eski, diğeri mevcut parti İlçe Yönetim Kurulu üyesine ait iki işletmeye kapatılma cezası verilmişti.

[42] 25 Temmuz 2002 tarihli görüşme.

[43] 25 Temmuz 2002 tarihli görüşme.

B.Ö. "Düğünlere, nişanlara gideriz, sünnetlere gidilir. Köy gezileri düzenlenir, sosyal aktivitelere katılım sağlanır. Problem olduğunda samimi olarak uğraşırız. Üst kademelere iletir, çözmeye çalışırız".[44]
A.S.D. "Köydeki vatandaş burada devlet dairelerine rahat gidemiyor. Biz gidip işlerini hallediyoruz. Gerek kendi, gerek köy sorunlarına ilişkin hallediyoruz. Bu hizmetin oya tahvil ettiğini kesin olarak düşünüyoruz".[45]

Göreli kısıtlı kaynakları ticarî çıkarlarına yönlendirme çabaları çevresinde dönen Datça siyasetinin 2000'li yıllardaki aktörleri de, tahmin edilebileceği üzere, müteahhitler, turizmciler, işletmeciler, esnaf ve tüccarlardır. Bunu partilerin ilçe örgütlerinin yönetim kurulu üyelerinden izlemek mümkündür. Örneğin CHP ilçe Yönetim Kurulu'nda (YK) bir emekli albay, iki emekli öğretmen, bir serbest muhasebeci, bir mühendis, bir ziraat teknisyeni, üç işletme sahibi, üç tüccar, bir müteahhit ve bir esnaf yer almaktadır. DSP'nin ilçe YK beş esnaf, üç serbest meslek sahibi, iki emekli; MHP ilçe YK'sında iki müteahhit, dört işletmeci, bir tüccar, iki esnaf ve bir çiftçi, DYP'nin ilçe YK'sı ise dört turizm işletmecisi, dört esnaf, iki çiftçi ve üç emekliden oluşmaktadır.

2000'li yılların Datça siyasetini belirleyen unsurlardan biri de, yerli-dışarlıklı çekişmesidir. Unbehaun (1994: 371-72):

> Datça İlçesi, 70'li yıllardan itibaren çok hızlı bir şekilde turizm merkezi haline gelmesinin sonucu olarak, *siyasal katılımın farklı biçimleri meydana çıkaran* bir sosyal değişimi yansıtmaktadır. Yerli halkın büyük çoğunluğu, kendi gelir kaynaklarının azalmasından dolayı bir siyasî atalet içerisinde bulunmaktadır. İlçe merkezindeki yerli aileler, topraklarını (çok) önceden spekülatörlere sattıkları için tarımla uğraşmayı çoktan bırakmışlardı. Turizme yaptıkları yatırımdan beklenen sonucu alamadılar; bu da yeni arazi satışlarını beraberinde getirdi. İlçe merkezinin eski sakinleri, böylece ANAP'ın kliyentalist ilişki-

[44] 28 Temmuz 2002 tarihli görüşme.
[45] 6 Ağustos 2002 tarihli görüşme.

lerinin sadece yabancı tüccarların çıkarlarına hizmet ettiğini düşündüler; ve bundan, gözlerinde 'rüşvetçi' olan belediye başkanlarını sorumlu tuttular. Belediye başkanları ise sadece ANAP'ın fon kaynaklarıyla Datça'daki genel turizmin gelişmesine destek sağlayarak ilçe merkezi için geniş bir ekonomik temel sağlamış oldular. Başkanların 'rüşvetçi' olarak nitelendirilmesi, bu durumun, açıkça görülebildiği gibi, yerli halkın çıkarlarına hizmet etmemesinden kaynaklanmaktadır. Ne var ki, bunun nedeni, yerel siyasetçilerin siyasî beceriksizliğinden çok yeterli sermayenin olmayışıydı. *Yabancı işadamlarıyla olan rekabette yenilgiye uğrayan yerli halk, belediyeden kendi çıkarlarını garanti eden muhafazakâr bir kliyentalizm talep etmektedir.* Bu durumda siyasal katılım, şu anlama gelmektedir: Daha 70'li yılların başlarında ilçe merkezinin ekonomik temeli olarak ticaret olumlu karşılanırken onun kaçınılmaz sonuçlarına engel olmak ve siyasî mercileri kendi özel çıkarlarına alet etmek için yapılmış, ancak hiç de uygun olmayan bir girişimdir. Bu anlayış içerisinde *Datça'da 'kamu yararı' hakkındaki düşünceler*, tamamen modası geçmiş gibi görünen bir karakter kazanmaktadır: *Turizm, sadece yerli halka yararlı olabilecek ölçüde ve yabancı 'spekülatörler' ile 'işadamlarını' sürekli bu sektörden uzak tutacak şekilde geliştirilmelidir.*

Bu "yerli-yabancı" gerilimi, yerel basına da zaman zaman yansımaktadır. Örneğin, ANAP İlçe Başkanı C.K.'nın "yabancı"ları Datça'dan uzak durmaya çağıran sözlerine, köşe yazarı Feridun Kılıç, şöyle tepki veriyordu:

> Bizim dedelerimiz/babalarımız da Çanakkale'de kan akıttı, bu memleket Lazı, Kürdü, Türkü, Çerkesi ile hepimizin. (...) Eğer Datça hâlâ olmayan yolu, etraflara akan fosseptik çukurları ve sivrisineklerle uğraşıyorsa bunun sebebi sizsiniz. Sizsiniz, çünkü sizde Datça küçük olsun, bizim olsun mantığı hakim. Datça'nın büyümesini, gelişmesini, bir turizm cenneti olmasını istemeyen sizsiniz. Kanıt (...) Datça'ya hizmet etmek için, gelişip güzelleşmesini sağlamak için gelenleri de 'neden geldiniz, çekin gidin,' şeklindeki zihniyetinizdir.[46]

---

[46] Feridun Kılıç, "Hasb i-hal", *Datça Haber,* 29 Ocak 1999, sayı 7, s.4.

Datça siyasetinin bir başka gerilim ekseni de, ilçenin "huzurunun bozulması"ndan (ilçenin "Bodrumlaşması"ndan) çekinen, genellikle muhafazakâr/mukaddesatçı siyasal eğilimlere sahip ilçe bürokrasisi ile turizm işletmecileri arasındaki çatışmalardır. Çoğunluğu MHP kökenli bu bürokratlar, ilçedeki turistik tesisleri sık sık denetlemekte, çeşitli gerekçelerle (gürültü, hijyen, ruhsat vb.) kapatma cezaları vermektedir. Öyle ki, işletmeciler, "Datça Restoran, Bar, Kafeterya İşletmecileri Dayanışma Derneği" adıyla bir dernek kurarak bu tip baskılara karşı mücadele kararı almışlardır.[47]

Ve nihayet, Datça'nın siyasal sahnesine son katılan eğilim, özellikle son on yılda ilçe ya da çevre köylere yerleşen aydınların savunduğu "çevrecilik"ten kısaca söz etmek gerekir. Savunucularının ağırlıklı olarak ilçe ve köylere son on yıl içinde yerleşenler olması, bu unsuru kısmen "yerli-yabancı" çatışmasının içine yerleştirmeyi mümkün kılsa da, ANAP iktidarı ve yerel yönetiminin bölgede yarattığı rantın çekiciliğine kapılarak ilçeye akın eden "yabancı" girişimciler karşısında, yine yeni göçmenler olan aydınların "yerel" halkın çıkarlarının savunuculuğuna (doğal-tarihsel dokunun bozulmaması, çevre kirliliğine karşı mücadele, ekolojik tarım vb.) soyunmalarına olanak sağlayan bir çıkış noktası oluşturması, ayrı bir kalem olarak ele alınmasını olanaklı kılmaktadır. Özellikle Datça'nın "Özel Çevre Koruma Yasası" kapsamına alındığı 1990'dan bu yana, "çevre" konusu Datça'da siyasal katılımın önemli kanallarından birini oluşturmaktadır.

---

[47] Dernek yöneticilerinden A.Ş. şunları söylüyor: "Hani Ulu Önder Gençliğe Nutku'nda demiş ya. Seçilenler gaflet, delalet, hatta hiyanet ve de şahsi menfaatleri uğruna ülke fakr ü zaruret içine düşebilir. Ey gençlik, demiş, iş sana düşüyor, kanında bu kudret var demiş. (...) Günümüzün sivil toplum örgütlerine de çok iş düşüyor. (...) Bazı can alıcı olaylara müdahale zamanı geldi de geçti bile. (...) Hak alınır, verilmez ilkesinin uygulanmasının tam zamanı" (*Datça Haber*, 22 Kasım 2001, sayı 40, s. 8).

"Kıyıların betonlaşması", "deniz kirliliği", "çöp sorunu", özellikle SHP/CHP ve/ile ÖDP çatısı altında toplanan Datça'nın yeni, entelektüel "hemşehrileri"nin siyasal seferberliklerinin ana temalarını oluşturmaktadır ve 1991-99 arasında ilçe belediye başkanlığını elinde tutan ANAP'a karşı muhalefetin ana odaklarından birini oluşturmuştur.[48]

Tarihsel Reşadiye-Datça rekabetinin biçimlendirdiği arka planda, kıt kaynakların paylaşımı çevresinde dönen mücadeleye eklemlenen "yerli-yabancı" gerilimi ve "bürokrasi-işletmeciler" çekişmesi, Datça siyasetini, birkaç kilometre ötesindeki köyleri göremeyecek kadar meşgul etmektedir. Pekala, siyaset, Datça'nın köylerinde nasıl biçimlenmektedir?

Çeşmeköy Siyaseti - Yakın Tarih

Datça Yarımadası'nın batısında (Betçe) yer alan köylerde yürütülen araştırmada, merkezî konumu nedeniyle Çeşmeköy üzerinde özellikle durulmuş, ülke siyasetinin köye nasıl ve hangi kanallardan ulaştığı ve hangi etkenlerle biçimlendiği araştırılmıştır. Bu kanalların kliyentalist ilişkiler üzerinden biçimlendiği, araştırmanın ana varsayımını oluşturmaktaydı; araştırmanın yapıldığı süre boyunca bu tarz ilişkilere en çok, Çeşmeköy'ün etkin partisi MHP tarafından başvurulduğunun görülmesi, bu partinin köy düzlemindeki informel ilişkileri üzerinde odaklanmayı gerektirecekti.

Söz konusu köyler, çok partili sisteme geçişle birlikte DP'ye kaymış ve (ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacak bir istisna, Yazıköy dışında), merkez sağ eğilimin halen başat olduğu köylerdir. Köylerin yaşlı kuşağı, halen ağırlıklı olarak DYP'lidir[49] ve

---

[48] Bkz. Unbehauen (1994: 356).

[49] Yazılı bir genç, biraz da istihzayla 60 yaşın üzerindekiler öldükten sonra köyde DYP'linin kalmayacağını söyledi.

partilerini partizanca savundukları gözlemlenmektedir. Bu tercihte İkinci Dünya Savaşı sırasında köylüye uygulanan ağır öşür vergisinin, vergi memurlarının suiistimallerinin[50] ve bu durumun yol açtığı yokluğun (bir Çeşmeköylü bu sıkıntıları, "o zamanlar meşe palamudundan [pinar] ekmek yapıp yerdik", sözleriyle anlatacaktı) yanı sıra, Marmaris-Datça karayolunun yapımı sırasında (1938) 12 lirayı ödeyemeyen her köylü erkeğin, bir hafta boyunca yol inşaatında zorla çalıştırılmasının payı, önemli gözükmektedir. Bu angarya, CHP'li muhtarların meydan dayakları ve jandarmanın keyfî davranışları ("Eşeğimizin anırması yasaktı", diyor köylüler) eşliğinde gerçekleştirilmekteydi. Dönemin valisi Recai Güreli'nin adının, köyün yaşlılarınca hâlâ pek hayırla anıldığı söylenemez. Menderes adı ise, yaşlı kuşak için hâlâ bir efsanedir. Bir yaşlı kadın bana, (köylere tarım makinelerinin getirilmesi çok daha geç bir döneme, 1970'lere denk düşmesine karşın) "Menderes köylere motor getirdi" diyecekti.

Ne ki, Betçe köylerinin DP'ye kaymasında belirleyici olan, yerel ağalar olmuştur.

1) Betçe Ağalığı

Betçe köylerinde ağalar, 1960'lı yıllara dek etkinliklerini sürdürmüş gözükmektedirler. Betçe ağalığının merkezi, halen bir ağa mezarlığını barındıran Sındı Köyü'dür. Sındı Köyü ağaları, Reşadiye'de sönümlenmekte olan Tuhfezade sanını, öyle görülüyor ki 1920'li yıllarda devralarak yakın zaman öncesine dek sürdürmüşlerdir.[51] Nitekim Sındı'daki ağa ailesinin son men-

[50] Bunu Çeşmeköy'de köklü bir CHP'li aileye mensup olan S.S. de kabul ediyor: "Ürünün iyisini kendi evlerine götürürlerdi".

[51] Tuhfezade Mehmet Halil Ağa'nın iki oğlundan Murat Halil Ağa'nın (diğeri Rodos Belediye Başkanlığı yapan Mehmet Ali Ağa) kızı olasılıkla Sındı ağalarından Hamit Bey'le evlenerek Sındı'ya gelin gitmiş, bu evlilik-

suplarından M.D. (79), ilk görüşmemizde Tuhfezade sülalesini sahiplenerek, "Büyük dedemizi padişahlar buraya göndermiş" diyecekti; "Emecik'ten Knidos'a kadar bizimmiş".[52]

Reşadiye'den Sındı'ya bu erk aktarımı, bir süre sonra ilginç bir biçimde Cumalı Köyü merkez mahallesi Çeşmeköy'e doğru yönelecektir. 20. yüzyıl başlarında Ömer İhsan Bey isimli İstanbullu bir tahsildar,[53] Süleymaniye'ye nahiye müdürü olarak atanmıştı. Ömer İhsan Bey, kısa süre sonra Sındı ağası İzzet Bey'in kızı Fatma Hanım'la evlenerek ailenin Palamutbükü'ne doğru uzanan geniş topraklarının sahibi oldu (Ömer İhsan Bey, daha sonra İzzet Bey'in varis bırakmadan ölen oğlu Ömer Bey'in topraklarını da kalıtacaktır). Böylelikle erk temelini genişleten Ömer İhsan Bey, zamanla vergilerini ödeme, kredi sağlama vb. yollardan borçlandırdığı Çeşmeköylüleri kendi kiracıları haline getirdi. Unbehaun'un (1994: 77) sözleriyle:

> Görünüşe bakılırsa bu Ömer İhsan Ağa köylülerin zorunlu olarak aldıkları borçlar yüzünden birkaç yıl içerisinde neredeyse bütün

---

ten doğan oğlu İzzet Bey ve evlatları da Tuhfezade sanının sürdürücüsü olmuştur. Sındı'daki "ağa mezarlığı"nda, şu kişilerin mezarları yer almakta: Giritli Barbarussaki Murat Ağa (öl. 1924), İzzet Bey (öl. 1334), İzzet Bey'in karısı (1333), Tuffezade İzzet Bey Oğlu Ahmet Bey (1292-1927), Tuffezade Ahmet Bey eşi Hatice Demirel (1890-1972, Barbarussaki'nin kızı), Tuffezade Ahmet Bey Mahdumu Kemal Demirel (1911-1925), Tuffezade Ahmet Bey Mahdumu İzzet Demirel (1917-1925), Hüseyin Ağa kızı Fatma Hanım (1339), Tuhfezade Mehmet Ağa zevcesi Canfeza (1925), Paşazade Mehmet (1336), Mustafa Beyzade Ömer İhsan Bey (öl. 1928), Tuhfezade İzzet Bey Kızı ve Ömer İhsan zevcesi Fatma Zehra Hanım (1.9.1952), Ömer İhsan oğlu Ali Nihat Coşar (1905-1975), Ömer İhsan oğlu Ali Münir Coşar (1919-1980).

[52] 20 Temmuz 2002 tarihli görüşme.

[53] Köylüler arasında, Boşnak olduğu belirtilen Ömer İhsan Ağa'ya ilişkin rivayet muhteliftir. Kimileri onun kantarcı olarak İzzet Ağa'nın yanına geldiğini, kimileri ise palamut taciri olduğunu söylüyor.

bölgeyi arazi tahvilleri aracılığıyla elde etmeyi başarmıştır. Tahsildar ve ihracatçı kimliği ile aynı zamanda Rodos'tan getirilip tekelci fiyatlarla satılan günlük ihtiyaç maddelerinin ticaretini de elinde tutuyordu. Kendisi devletin çiftçilerden talep ettiği ve üretilen bütün tarım ürünlerinden verilmesi gereken öşürü topluyordu. Rodos ve İzmir ile yapılan ticaret kendi kontrolü altında olduğu için piyasaya sunulan her ürünün satışından artı bir kazanç elde ediyordu. Çünkü çiftçiler, malların piyasada satıldıkları gerçek fiyatı hiçbir şekilde kontrol edemiyorlardı. Bu ilişki, kendisinin en yüksek idari memur olma fonksiyonundan kaynaklanan gücünü devreye sokarak teminat altına alınıyordu. Örneğin, jandarmanın öşür veremeyen herkesi Datça hapishanesine getirmek zorunda olduğu belirtilmektedir.

Ömer İhsan Ağa'nın rejimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde aslında anakronik bir ağa tipini temsil etmektedir. Vergi tahsili aracılığıyla çiftçilerden talep edilen ve çoğu kez çiftçilerin varlık temelini oluşturan ve sonuçta arazilerinin ellerinden çıkmasına sebep olan ürün fazlalıkları ticarî sermaye olarak güçlü yatırımlarda kullanılmadı, aksine araziye yatırılarak sağlama alındı.

Ömer İhsan Ağa'nın hükümranlığı, yaşlı köylülerin belleğinde hâlâ canlıdır:

M.O. "Ömer Ağalar burada bütün köylüyü çalıştırırmış. Borcunu kapattırmak için yağını süngerle aldırıp sonra o yağı sana satarmış. Bu köyün yüzde doksan beşi ağaya çalışırmış. Bugün marketten ne alıyorsan, o gün onlar sağlarmış. (...) Ah almışlar. Kurban'da çocukların et beklerken elinden kuzuyu alırlardı, borcun var diye. Ah aldığın zaman bu mal sana hayır etmez. Onlar dulun, yetimin ve cavurun (Gavur) ahını aldılar. (...) Palamutları, sabahtan yatsıya Ağa Konağı'ndan[54] bükteki (Palamutbükü) gemilere taşırdık, eşek

[54] Ömer İhsan Ağa'nın Rodos'tan getirttiği taş ustalarına Çeşmeköy'de yaptırdığı konak, bir hayli yıpranmış olsa da, hâlâ ayaktadır.

yüküyle. Palamut-harıp (keçi boynuzu) bitti, vatandaş da kiracılıktan kurtuldu."

H.Ç. (82): "Borçlandın mı ağalar senin tarlanı alırdı. (Ömer İhsan Ağa'nın) belki on tane keçi mandırası vardı. Vergileri, hayvan sayımı vardı. Ağa hepsini veriverirdi. Ağa öldükten sonra bile babamın ona 15 lira borcu varmış. Nihat Bey (Ömer İhsan'ın oğlu) bu parayı istedi. Veriverdi icraya. Annem duyup yolunu çevirmiş. 'Senin babanı kim götürdü mezara? Git icrayı geri aldır' demiş".[55]

Betimlenen, tipik bir himayecilik ilişkisidir. Köylüler, geçimlerini güvence almak üzere Ağa ailesine çalışmakta, onlar adına palamut, keçi boynuzu toplayıp iskeleye taşımakta, ağanın sofrasını donatmakta, özel hizmetlerini görmekte,[56] siyasal girişimlerinde ona destek vermekte, karşılığındaysa vergi yükümlülükleri ağa tarafından karşılanmakta, devletle, jandarmayla ilişkili sorunlarını o çözümlenmekte, kıtlık dönemlerinde ağanın ambarından yararlanmaktadırlar. Ancak bu, en azından yaşayan tanıkların belleklerinde kaldığı kadarıyla, hakkaniyetli, dolayısıyla da meşru kabul edilen bir mübadele değildir. Görüşülen yaşlı köylüler arasında ağaların anısını hayırla anan çıkmamıştır.[57] Ömer İhsan Ağa'nın himayeciliğinin, ulaşım olanaksızlıkları nedeniyle merkez ilçeyle dahi temasları oldukça sınırlı olan köylüler nezdinde, merkezî devletin denetlediği kaynaklara erişimde en güçlü, hatta tek mümkün kanal olduğu için kabul edilebilir bulunduğu görülmektedir.

---

[55] Kahve sohbeti, 2 Ağustos 2002.

[56] Sındı Köyü'nde bir yanaşma ailesi hâlâ "Kel Ağalar" sanıyla anılmaktadır. Bu hizmetlere zaman zaman cinsel istismarın da dahil olduğu, köylülerin hâlâ dile getirdiği "X köyünün ağaları ırz düşmanıdır", sözlerinden anlaşılmaktadır.

[57] Uzun süre Ömer İhsan Bey için çalışan Çeşmeköylü yaşlı bir kaptan, "Ömer Beygillerin kapılarında çok adam yetişti", dedikten sonra aynı solukta ekliyor: "Ah aldın mı yerinde durmaz. Bir karış toprakları kalmadı" (09 Temmuz 2002).

Bu koşullarda, Betçe ağaları, köylülerin siyasal katılım tarzı üzerindeki tekellerini uzun süre sürdürebilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra maliyeyi takviye için yürürlüğe konan Varlık Vergisi, ağalar nezdinde CHP'nin sonunu getiren etken olmuştur, diyebiliriz. 1940'ların sonlarında, Betçeli ağalar, DP örgütlenmesinde etkin görevler üstlenirler. Sındılı ağa ailesinden M.D. (79), bu konuda şunları söyleyecekti:

> Camiler kapanmıştı. Camileri silo binasına çevirdiler (Tek parti iktidarı -S.Ö.). Buğdayı önce oraya taşıyorduk. Zeytinde üç çeşit vergi vardı. Önce Kumyer'den A.C.'ye verir (Kumyer'in eski muhtarı; CHP'li -S.Ö.), kalanı kendimize ayırırdık. Ben DP kurucusu oldum. Zaten Atatürk'ün de Celal Bayar'a muhabbeti vardı. Daha önce İskele, Reşadiye'deydi. Vali emir verdi, kazayı aşağıya indirdik. Vali, gelişsin diye oraya hükümet binası yaptırmıştı. Kaza bundan sonra büyüdü.

Son "ağa"nın sözleri, CHP geleneğini ısrarla sürdüren Tuhfezadelerin Reşadiye kolu ile Betçe ağaları arasındaki çelişkiyi göstermesi açısından da ilginçtir. Hatırlanacağı üzere, Reşadiye ağaları, ilçe merkezinin İskele Mahallesi'ne taşınmasına yoğun bir direnç göstermişler ve (olasılıkla kararı geri aldırma umuduyla) CHP'yi desteklemeye devam etmişlerdi. Betçe'de bir himayecilik sistemini sürdüren ağalar ise, bir yandan ilçe merkezinin yer değiştirmesine yönelik uygulamayı destekleyerek ilçe politikalarına müdahil olur ve böylelikle olasılıkla ilçedeki gayrımenkullerinden rant sağlama beklentisine girerken, bir yandan da çok partili sisteme geçişle birlikte desteklerini DP'ye doğru kaydırmışlardır. Öşür, angarya, jandarma ve memurların keyfî davranışlarından bezmiş köylüleri DP saflarına devşirmeleri zor olmayacaktır. Örneğin, Çeşmeköy'ün bağlı olduğu Cumalı'daki DP örgütlenişi, Muğla'dan önce gerçekleşmiştir. Kurucuları arasında, Ömer İhsan Bey'in oğlu Ali Münir Bey de yer

almaktadır.[58] Betçe köyleri, 1946'dan itibaren yığınsal olarak DP'yi desteklemeye başlar.

2) Yeni "Ağalar"

Ne ki, DP iktidarıyla birlikte, bölgede ticarî bir ürün olan bademciliğin de yaygınlaşmaya başlaması,[59] ağalara rakip yeni bir kesimin yükselişine yol açacaktır: Badem toptancılığı da yapan köy tüccarları. Köyün yaşlılarından N.K. (87)'nın tanıklığıyla:

> Bademciliğe 1945'ten itibaren başladık. Burada tüccarlar vardı, kabuklu alır, onlar kırdırırdı. Evvelden beri veresiyeye alışmışlar. Senin kârını çekerler, vergini öderler, ihtiyaçlarını karşılarlar, verdiğin bademi de ona sayarlardı. Ömer İhsan Bey'in yanı sıra M.Ç., H.T.,[60] F. (Y.) Ağa 1940'larda badem toptancılığı yapardı. O za-

---

[58] Ömer İhsan Bey'in büyük oğlu Ali Nihat Bey ise, olasılıkla bir "büyük aile" taktiği sonucu, CHP İl Encümen üyeliği yapmıştır.

[59] Yörede badem ağaçları dikimine 1945'te başlarmış, 1962-63 yıllarından itibaren badem başat ürün haline gelmiştir. Aynı sürece, zeytin, tütün, harıp ve palamudun önemini yitirmesi eşlik eder.

[60] M.Ç. ile H.T.'nin soyları, günümüzde Betçe eşrafının neredeyse bütününü kapsamaktadır. Torunu T.Ç.'nin verdiği bilgilere göre M.Ç. ('Kuruvazör' lakabıyla anılmakta) 1930-40'lı yıllarda gemilerde çalışarak adalarla ticaret yapmış ve Çeşmeköy'ün en önemli tedarikçilerinden biri olmuş. M.Ç., zamanla gemi kaldırabilecek bir güce erişmiş; kazandığı parayı, toprağa yatırmaktaymış. H.T. ise, Cumalı zenginlerinden bir ailenin mensubu. Bu kişiler (ve diğer köylerin tüccarları) adalarla ticaret yoluyla servet edinerek ağalığa karşı alternatif bir iktidar odağı oluşturan yeni eşrafı temsil etmekteler. Her ikisi de köydeki DP kurucuları arasında yer almaktadırlar (M.Ç.'nin oğlu G.Ç.'den alınan bilgi). Benzer bir öyküyü, dedesinin İstanköy ve İncirli'den (Knidos karşısındaki küçük ada) teknesiyle kaçakçılık ve palamut, keçiboynuzu komisyonculuğu yaptığını anlatan, köyün ileri gelen ailelerinden birinin oğlu M.S.'den dinleyecektim: "Dedem Datça'ya adalardan kollu dikiş makineleri getirir, getirdiği eşyaları odanın içindeki kuyuda saklarmış" (9 Ağustos 2002 tarihli görüşme).

manlar yol yoktu; bunlar köyün tuz, şeker, kahve gibi ihtiyaçlarını İzmir'den tekneyle getirirlerdi.

Toprak mülkiyeti temelli himaye ilişkileri, tüccarlar için de bir model oluşturmuşa benzemektedir.

Bu arada Datça'ya Ziraat Bankası şubesinin açılması (1953), köylülerin tarım kredisine erişimini kolaylaştıran bir etken olarak, ağalığın etkisini azaltacaktır. Dahası, Marshall Yardımı ile köylere tarım makinelerinin girişi, özellikle Ege Bölgesi'nde köylerin ulusal pazara entegrasyonunu ve ticarî ürünlere yönelmesini kolaylaştıracaktır.[61] Öte yandan çok partili sisteme geçiş, iktidar için yarışan partiler açısından ilk kez doğrudan köylülerin oylarını devşirme gereksinimini doğuracak, bu durum ise ağaların geleneksel ilişkilerinin dışında kliyentalist ağların oluşturulabilmesine zemin hazırlayacaktır. Aynı zamanda DP bünyesinde etkin siyasal misyonlar üstlenen yerel eşraf, bu yeni ağların merkezini oluşturmaktadır.

Yükselen eşrafın sermaye birikiminin bir kaynağını, mübadele ile gönderilen Rumların mallarının oluşturduğu anlaşılmaktadır.[62] Annesi Rum, babası Türk olan Amad Dede'nin (91) tanıklığıyla:

---

[61] Köylülerin ifadesine göre Betçe köylerine tarım makinelerinin girişi, 1970'lere dayanmaktadır. Bu tarihten önce Burdur'dan makinelerle harman biçmek üzere Betçe köylerine gelinirmiş.

[62] Bu gözlem, Anadolu Rumları'nın geride bıraktıkları toprakların yerel eşraf tarafından ucuz fiyatlarla kapatılması ya da doğrudan el konulmasının yeni bir kapitalist sınıfın palazlanmasındaki rolüne dikkat çeken Keyder'in (1982: 62) saptamalarıyla uygunluk göstermektedir. Bu durumu, mübadelenin ilk yıllarındaki kargaşa ve otorite boşluğuna bağlayan Arı (1999: 102) da kısmen teyit etmektedir: "Afyon, Uşak, Kütahya, Eskişehir gibi İç Ege'den, hatta Konya, Yozgat, Kayseri gibi İç Anadolu'dan büyük kitleler kalkıyor, Rumların bırakarak terk ettikleri taşınmazlara el koyup hiçbir kuruma danışmadan sahip çıkıyor, bu malları yağmalıyordu. Bu insanların

Değirmenbükü'nde altı değirmen vardı. Bunları cavurlar (Rumlar - S.Ö.) işletirdi. Cavurların ilk defa kocalarını sürdüler. Karıları, çocukları değirmencilik yaptı. Ben 13-14 yaşındaydım. Buralarda dönme bir benim anam, bir de onun kız kardeşi vardı. O da Ankaralara gitti, Türk oldu.

Bir kanun geldi, adalara, Kıbrıs'a gittiler.[63] Onlar da aynen bizim gibiydi. Buraları severlerdi. Kemal Paşa burada birini bırakmadı.

(...) Buralar eskiden palamut doluydu. Şarli Cavur varmış. Palamut ticareti yaparmış. Bunlar Kemal Paşa'dan önce gitmişler. Vergilerini ödemediği için palamutları kesilmiş. Kadınlar gittikten sonra değirmenleri Türkler döndürdü.[64] Altı sene de ben döndürdüm. Cavurlar buradan sürüldükten sonra yerli cavurların hayvanlarını sattılar. Ben onların hiçbir zararlarını görmedim.[65]

Şu halde, Betçe köylerinde, 1950'lerden sonra ağaların yetkesinin dışında, kaynağı toprak mülkiyetinden çok, kısmen gayrimüslim mallarının temellüküyle önü açılan ticarî sermayeye dayanan bir ticaret sınıfının yükselmekte olduğu görülür. Köy-

---

sayısı bütün Ege ve Marmara bölgesinde 200.000'e kadar ulaşmıştı. Bunların içinde, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir sırada, 1917-1918 yıllarındaki Türk-Rus muharebelerinden kaçıp, Batı vilayetlerine sığınmış olan Vilayet-i Şarkiyye muhacirleri bile vardı. Bu aşamada merkezi hükümette, Rumlardan kalan taşınır ve taşınmaz türdeki mallarla ilgilenme görevinin kime ait olduğuna ilişkin bir düşünce bile oluşabilmiş değildi".

[63] 1927 mübadelesinde yerli Rumlar Simi (Sömbeki), İstanköy ve Girit'e gönderildi, Rodos ve İstanköy'lü Müslümanlar Betçe köylerine yerleştirildi. 1930'da mübadelede gidenlerin toprakları imar ve ıslah etmeleri koşuluyla yerlilere dağıtıldı.

[64] Amad Dede'nin sözünü ettiği değirmenler -ne ilginçtir ki, çoğu "Hacı" sıfatı taşıyan- yerel eşraf arasında paylaşılırken Çeşmeköylü S.S.'nin tanıklığına göre, bunlardan birini edinen M.A.Ç.'nin oğlu H.T. 1955'te Reşadiye'deki, içinde "çok güzel mozaikler bulunan kiliseyi bombayla yıkacaktır".

[65] 31 Temmuz 2002 tarihli görüşme.

lünün içinden çıkan bu kişiler, DP'nin ve ardından AP'nin kliyentalist ağlarında etkin konumlar edinirken, kendi kaynak erişim alanlarını da genişletebilecektir. Bunların, Betçe köylerindeki ağalarla ilişkileri ikirciklidir. Köylere dek uzanan siyasal teşkilatlanmada, ağalar kuşağının mensuplarıyla birlikte etkin görevler üstlenirken, bir yandan da ağaların iktidar temellerini baltalamakta, onların elindeki toprakları hızla ele geçirmeye gayret etmektedirler.

Çeşmeköy, bir kez daha bu sürece çarpıcı bir örnek oluşturur. Ömer İhsan Ağa'nın 20-30 yıl gibi kısa bir sürede kurduğu yerel "dükalık", ikinci kuşağa geldiğinde, yeni eşrafın elinde parçalanır. Ömer İhsan Ağa'nın (kumar ve içkiye düşkün olduğu belirtilen) oğulları, köy içi ve kıyılardaki toprakları büyük bir hızla yitirirler.[66] Böylelikle Çeşmeköy'de bu toprakların büyük bölümünü devralan tüccar bir ailenin, Ç.'ların saltanatı başlayacaktır. Benzer bir süreç, Sındı'da üslenen ailenin de başına gelecek, köy dışındaki geniş topraklarını, ya dışarıdan gelen yeni yatırımcılara ya da başta yeni eşraf olmak üzere köylülere satarak hızla topraksızlaşacaklardır.[67]

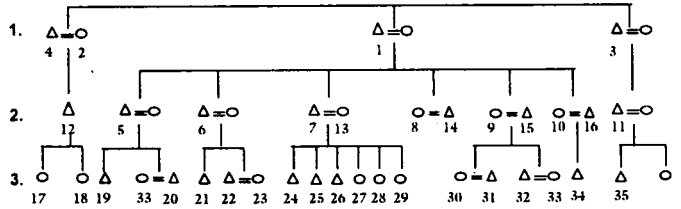
Buna koşut olarak, Betçe köylerindeki politika sınıfı, beklenceği üzere yükselen ailelerin çevresinde toplanmıştır. Çeşmeköy'deki, aynı zamanda günümüzdeki köy politikasının belli başlı yürütücüleri olan eşrafı etrafında toplayan Ç. ailesinin soyağacı, bu açıdan ilginç bir örnek oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 1).

---

[66] Örneğin, bugün turizme açılan kıyıdaki geniş toprakları, kardeşlerden birinin kumarda kaybediş öyküsü, köyde hâlâ bir ibret meseli olarak anlatılmaktadır.

[67] Öte yandan, Betçe köylerindeki ağa ailelerinin çocukları, okuyarak büyük kentlere göçmüş ve geçmişleriyle ilişkilerini yitirmişlerdir.

Şekil 1. Çeşmeköy'de Ç. Ailesi

Ç. ailesi kişileri ve siyasal eğilimleri.

1. M.Ç. Ailenin kurucusu. Tüccar. Adalarla ticaret yürüterek edindiği serveti toprağa yatırır.
2. M.Ç.'nin kız kardeşi. Yazı Köy'ü eşrafından H.T. (4) ile evlenmiştir.
3. A.Ç. "Ağa". Tüccar, toprak sahibi. Kardeşiyle (1) anlaşmazlığa düşerler. Ailenin iki kolu arasında dargınlık hâlâ sürmektedir.
4. Yazı Köy'ü eşrafından. Ticaretle uğraşır. Rumlardan kalan değirmenlerden birini alan M.A.Ç.'nin oğlu, aynı zamanda Reşadiye'deki kiliseyi bombalayarak yıktığı aktarılan kişidir.
5. O.Ç.
6. M.Ç. (eskiden MHP, şimdi DYP'yi desteklemekte).
7. G.Ç. (DYP).
8. S.Ç.
9. S.Ö.
10. F.B.
11. Y.Ç. Kahvehane işletir. AktifMHP'li.
12. B.T. Yazı Köy'ü eşrafından. Ticaretle uğraşır.
13. Ş.Ç. Yaka köyü eşrafından. Ailenin Palamutbükü'nde geniş toprakları var. Köklü CHP'li.
14. Emekli öğretmen. CHP'li.
15. Ö.Ö. Bakkal. MHP örgütçülerinden. Kardeşi emekli öğretmen B.Ö., MHP ilçe başkanıdır. Babaları H.Ö. ise Çeşmeköy'de DP kurucularındandır.
16. A.B. emekli öğretmen (CHP'li).
17. A.B. F.B. (10) ile A.B. (16)'nin oğlu, aktif CHP örgütçüsü, tüccar A.B. (34) ile evlidir.
18. G.K. Çeşmeköy muhtarı V.K. ile evlidir. Eşiyle birlikte kıyıdaki bir marketi işletmektedir.
19. S.Ç. Öğretmen. MHP örgütçüsü.
20. M.Ç. MHP'li. MHP ağır toplarından U.G.'nin kızıyla (33) evli.
21. O.Ç. Marketçi. ÖDP ilçe sorumlusu.
22. ş.ş. Yazı Köy'ü eşrafından A.F.ş.'nin oğlu.
23. B.ş.
24-29. DYP'li G.Ç.'nin (7) evlatları ve eşleri, genellikle radikal sol parti ve eğilimleri desteklemektedir. Tümü yüksek öğrenim görmüştür. Bazıları öğretmen, bazıları pansiyon işletmecisidir.
30. S.O. Çeşmeköy'ün tüccarlarından, MHP ilçe yönetim kurulu üyesi E.O. ile evlidir.
31. E.O. Tüccar, badem toptancısı. MHP ilçe yönetim kurulu üyesi.
32. N.A. Ortaokul müdürü. Köydeki MHP örgütçülerinden.
33. E.A. Öğretmen. Ortaokul müdürü N.A. (32) ile evlidir.
34. A.B. CHP ilçe yönetim kurulu üyesi. Tüccar. Badem toptancısı. Yazı Köy'ü eşrafından B.T.'nin (12) kızı A.B. (17) ile evlidir.
35. S.Ç. MHP ilçe yönetim kurulu üyesi.

Gerçekte Betçe/Çeşmeköy siyasetinin yakın geçmişi ve mevcut durumu (1950'li yıllar ve sonrası), bu şemada gösterilen ilişkilerde yatmaktadır. Görüldüğü üzere Betçe köylerinin etkili aileleri, Ç. ailesiyle evlilikler yoluyla çeşitli ittifaklar oluşturarak köy düzleminde, bir yandan ticari pozisyonlarını güçlendirmişler[68] bir yandan da çok farklı partilere dağılan ilişki ağlarıyla bu pozisyonu desteklemişlerdir.

Çok-partili sistemin siyasal etkinliği tabana yaymasına koşut olarak Reşadiye-Sındı-Çeşmeköy ekseninde gelişen erk ve kaynak yoğunlaşması, böylelikle, artık köyde oturmayı çekici bulmayan ağa ailelerinden, toprak sahibi-tüccar-yatırımcı yeni eşrafa doğru bir kayma gösterir.

Yeni eşraf başlangıçta Ömer İhsan Ağa modelini benimsemiş gözükmektedir. Köylüler, Ç. ailesinin ilk kuşağından A.Ç.'den (şekilde 3) hâlâ "Ağa" olarak söz etmektedirler. MHP eğilimli M.O. şunları söylüyor:

> A.Ç. ağaydı. Uyur gibi yapıp, barmağının arasıynan senin çalışıp çalışmadığına bakardı. El 3 lira verirse o 2 lira verirdi. N'apıcan? Mecbur, çalışıcan. T.'nin evi eskiden Y.Ç'nin (A.Ç.'nin oğlu. Şekilde 11) bakkalıydı. Onlara yemek götürmedim diye annemden yediğim dayağın haddi hesabı yoktur. Onlar ağaydı. Ana-baba fakir, onlardan bekledikleri var. A.Ç.'nin bir sarı cipi vardı, biz eşeğe dört kişi binerken yanımızdan geçip giderdi. Y.Ç.'nin kahvesini 10 usta, 7-8 amele bir yaz boyu çalışarak yaptı. Usta yövmiyesi 5 lira, işçi yövmiyesi 3 liraydı (1950'lerin ortalarından söz edilmekte - S.Ö.).
>
> M. Çavuş zamanı gelince ağalar köpek, köpekler ağa olacak derdi. Adamın dediği çıktı. B.'ye (şekilde 12) 'senin elin ayağın kırık mı,

[68] Örneğin, yukarıda sözü edilen Çeşmeköy'deki üç badem toptancısından siyaseten ve ticareten rakip konumdaki ikisi bu aileye mensupturlar (şekilde 31 ve 34).

git kendi işini kendin yap' dediler. Y.Ç. dünyanın malını sattı. Ürünün besi bereketi yok.[69]

Görüldüğü üzere, yükselen eşraf, birinci kuşakta "toprak ağası" davranışını sürdürürken oğulları, daha çok, toprak satışından elde ettiği birikimlerle tüccar-esnaf (kahveci, lokantacı, bakkal, nakliyeci, inşaat malzemesi-mobilya-beyaz eşya pazarlamacısı, badem toptancısı) faaliyetlerine yönelmektedir. Bu süreç içinde köy yollarının yapılması Betçe köylerini Datça'ya, Datça-Marmaris yolu ise Datça'yı da ulusal pazara bağlamış, köy, nakit ekonomisine geçişini tamamlamıştır.

1970'li yıllardan itibaren, bölgede turizmin yıldızının parlamaya başlaması ve bademciliğin gelişmesiyle birlikte, Ç. ailesi çevresinde oluşan ittifak, bir yandan badem toptancılığı ve inşaat sektöründe sağlanan canlanmayla inşaat malzemesi ticaretinden elde ettiği birikimleri, 1980'li, özellikle de 1990'lı yıllarda turizm yatırımlarına yöneltir. Ailenin üçüncü kuşağından memur/öğretmen olmayanlar, yüksek öğrenimli turizm işletmecileri olarak karşımıza çıkacaklardır.

Bu tablo, nasıl bir siyasallaşmayı gündeme getirmiştir?

Ağalık çevresinde örgütlenen himayeci ilişkilerin kırılmasıyla eşzamanlı olarak, parti siyasetlerinin köylere dek nüfuz etmesi, yeni eşrafın siyasal simsarlar konumuna yükselmesine yol açacaktır. 1950'li yıllarda DP-CHP ekseninde kutuplaşan siyaset sahnesinin[70] aktörleri, 1960 darbesinin ardından, bu kez AP-

---

[69] 2.8.2002 tarihli kahve sohbeti. Sözü edilen A.Ç.'nin oğlu Y.Ç. ise bu sözleri, kendisiyle mülakatımızda şöyle doğrulayacaktı: "Eskiden dört köyün muhtarını benim babam belirler, ne kadar oy alacağını söylermiş. Şimdi CHP'li diyorlar, DYP'li diyorlar, herkes kendi yoluna gidiyor. İşin içine politika girdi".

[70] Yazılı çiftçi H.T. (75) bu durumu şöyle özetliyor: "1950'lerde CHP ve DP diye iki parti çıktı. Bundan sonra kahveler dahi ayrıldı. (...) O günkü

CHP kutuplaşması içinde yerlerini alırlar. Tüm Türkiye için geçerli olan bu dizilim, Betçe köyleri için de geçerlidir. Ç. ailesinin ikinci kuşağı, 1960'lı gençlik yıllarında ağırlıklı olarak AP saflarında yerlerini alırlar. CHP etkisinin ise, genelde aileye damat giren öğretmenler/memurlar eliyle duyumsanması, ilginçtir. Bu duruma bir örneği, Ç. ailesinden, araştırmanın yapıldığı sıralarda CHP ilçe yönetim kurulu üyesi ve aktif bir CHP propagandisti olan A.B.'de (şekilde 34) izleyebiliriz. Ana tarafından Ç. ailesine bağlanan A.B.'nin baba dedesi, 1930-40'lı yıllarda Yazı Köy'de mal müdürlüğü yapmış bir CHP'li bürokrat, babası ise (şekilde 16), öğretmendir. Kendisi ise uzun süre Doğuda öğretmenlik yaptıktan sonra, amcası tarafından köye getirilmiş, burada bir süre daha öğretmenlik yapıp, ardından ölen (MHP'li) bir tüccarın boşluğunu doldurmak üzere, ticarete atılmıştır.[71]

1960'lı yıllar, aynı zamanda Betçe köylerinde okullaşmanın başladığı yıllardır. 1958'de Yazı Köy'de, 1969'da Belen Köyü'nde, 1972'de Mesudiye/Mezgit'te, 1974'teyse Cumalı'da (Çeşmeköy mevkiinde) ilkokul açılır.[72] Betçe köylerinden gençler, 1960'lı yılların sonlarından itibaren Datça'da ortaokula, 1972'den itibarense liseye gitme olanağına kavuşurlar (Unbehaun 1994: 246). Bu tarihten itibaren köy gençlerine yüksek öğrenim yolu da açılacaktır.

Öğrenimin yaygınlaşması, ülke siyasetindeki gerilim ve kutuplaşmaların köylere taşınmasında etken olacaktır. Bu gözlemi Unbehaun (1994: 246) da doğrulamaktadır:

---

durumla bugün arasında, bugün daha kaynaşmış. Affedersin, o zaman karılarla yorganımız dahi ayrılmıştı" (16 Temmuz 2002 tarihli görüşme).

[71] T.Ç.'nin tanıklığı, 25 Ağustos 2002.

[72] Kaynak: DYT Grubu, Dünden Bugüne Datça Yarımadası sergisinde yer alan Datça Kronolojisi.

Görünüşe bakılırsa genç kuşağın kutuplaşması, önce öğrencilerden başlamıştır. Datça'da liseyi bitirenlerin çoğunluğunu çeken İzmir Üniversitesinin mezunları 1969/70 yıllarındaki öğrenci olaylarına katıldıklarını belirttiler. Her ne kadar öğrencilerin ideolojik görüş ayrılıklarının yerel politikadaki çekişmeleri ne oranda etkilediğini tespit etmek mümkün olmasa da, temel olarak Datça'daki siyasal atmosferin, özellikle Ecevit başkanlığındaki CHP'nin 1973 seçimlerinden zaferle çıkmasından sonra ivme kazandığı söylenebilir. Datça'daki lise, özellikle 70'li yılların sonlarında öğrencileri büyük ölçüde politize eden sol görüşlü öğretmenlerin kontrolü altındaydı. Bu durum doğrudan doğruya köylerdeki siyasi olaylara da yansıdı.

Öte yandan, 1971 askeri darbesi ardından, Bülent Ecevit önderliğinde kabuk değiştirerek geleneksel himayecilik ilişkilerine dayalı kırsal siyasetini, yeni tip ve daha katılımcı (örneğin kooperatifçilik, sendikalarda ve mesleki derneklerde etkin pozisyonlar edinme arayışı) bir kliyentalizm lehine terk eden CHP'nin Datça'daki yerel sözcüleri, Datça yakınlarında Aktur Tatil Köyü inşaatına girişmişlerdir. Aktur'un inşaatında çalışmak üzere Betçe köylerinden getirilen köylüler, böylelikle - sürekli işçi olarak kalmadıklarından kalıcı bir ilişki kuramayacak olsalar da- sendikayla tanışma olanağını bulacaklar, daha da önemlisi köylerine, aktif CHP'liler olarak döneceklerdir (Unbehaun 1994: 251). CHP, yanı sıra, Yazı ve Cumalı köylerinde iki zeytinyağı üretim kooperatifinin kurulmasını destekleyecektir (Unbehaun 1994: 256).

CHP'nin -yeni kimliğiyle- kırsalda taban edinme arayışı ve köylü gençlerin radikal siyasallaşması, Ç. ailesi örneğinde görüldüğü üzere, yeni yerel eşrafı, daha aktif bir karşı duruş olarak gördükleri MHP'ye yöneltir. AP'li aileler, MHP örgütlenişini açık ya da örtülü biçimde desteklemeye başlarlar. Böylelikle, örneğin Çeşmeköy'de, 1970'li yılların ilk yarısında, Alparslan Türkeş'in ordudan arkadaşı, Kumyer'li Y.Ö. ile okul müdürü

N.A. (şekilde 32) tarafından MHP örgütlenmesi gerçekleştirilir. Bu örgütlenmeye, dönemin Datça Kaymakamı A.G. etkin destek sağlar.[73] Aynı yıllarda Çeşmeköy'de bir Ülkü Ocakları şubesi açılır - ki bu, Datça Yarımadası için bir ilktir. Açılış konuşmasını, şimdi köyde ticaretle uğraşan, o yılların üniversite öğrencisi E.O. (şekilde 31) yapacaktır (Aynı dönemde, 2-3 km. uzaklıktaki Yazı Köy'de bir Halkevi vardır. Yazı-Çeşmeköy çatışması, ileride ele alınacak). CHP'nin Aktur seferberliğine misilleme olarak, Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde MHP'liler köyden gençleri İzmir'deki Tariş ve Aliağa gibi rafinerilere işçi olarak yerleştirmeye başlarlar.[74] CHP'nin örgütlediği zeytinyağı kooperatiflerine alternatif olarak, Çeşmeköy'de bir badem kooperatifi kurulmasına önayak olurlar. Kurucular arasında, Ç. ailesinden Y.Ç. (şekilde 11) bulunmaktadır. Aynı aileden, ÖDP Datça sorumlusu O.Ç.'nin (şekilde: 21) tanıklığıyla,

> Çeşmeköy Kooperatifi 1970'li yıllarda kurulmuştu. Ben de üyeydim. Babam bir dönem başkanlık yaptı. Çağla badem toplayıp İzmir'deki Köy-Koop'a götürüyorlardı. Ama adam yakasına MHP rozeti takıp gidiyordu. Köy-Koop da ucuza alıyordu bademi, bun-

---

[73] Çeşmeköy'ün CHP kökenli ailelerinden M.S. (41)'den alınan bilgi (9 Ağustos 2002 tarihli görüşme). M.S. kaymakam konusunda şunları aktarıyor: "O yıllar, Datça'da öğretmen sıkıntısı vardı. Kaymakam tarih ve Türkçe derslerine girerdi. Tarih dersinde Enver Paşa'dan girer, ondan çıkar, sürekli İnönü'yü kötülerdi. Ben bu konuyu Rodos İdadisinde okumuş dedeme açtım. 'İnönü Türkeş'in tırnaklarını söktürmüş' dedim. Beni azarladı".

[74] H.S.'nin (37) tanıklığı (7 Ağustos 2002). Aynı dönemde eşi Tariş'te MHP militanı olarak yetiştirilen O.K.'nın eşi A.K.'ya hangi partiye oy vermeyi düşündüğünü sorduğumuzda, "Hangisine vereceğimi bilmiyorum, ama 100 oyum olsa, birini MHP'ye vermem" diyecekti. Nedeni sorulduğunda, "Kocam, o zamanlar şehir şehir dolaşır, dağlara taşlara yazı yazardı. İki küçük çocuğumla, yolunu bekleyip dururduk, dönecek mi, dönmeyecek mi bilmezdik".

lar MHP'li diye. Köylü kooperatif fiyatlarının tüccardan farklı olmadığını görünce, kooperatifçilikten vazgeçti.[75]

Çeşmeköy'de AP/MHP'de örgütlenen tüccar ağırlıklı simsarlar ile CHP'de örgütlenen memur/öğretmen ağırlıklı simsarlar çevresinde oluşan siyasal hareketlilik, köyde ciddi bir kutuplaşma yaratmış, kahveler dahi ayrılmıştır. CHP'li ailelerin üniversiteye devam edip daha radikal sol görüşleri benimseyen evlatları tatilde köylerine döndükçe karşıtlıklar fiziki çatışmalara da dökülebilmekte, özellikle düğünlerde sık sık kavgalar çıkmaktadır (Bu düğün kavgaları, kökenleri artık unutulmuş olsa da, simgesel ya da reel biçimlerde günümüzde de sürmektedir). H.S. (37) 1970'li yıllara denk düşen ilk gençlik yıllarını şöyle anımsıyor:

> Yazıköy'le bizim köy [Çeşmeköy] arasında temelde bir ayırım vardı. Oradakiler okumuştu. Burada o yok. B. Hoca [köyde MHP örgütçüsü bir öğretmen. Araştırmanın yapıldığı dönemde, MHP ilçe başkanı] gelir, şu, şu dövülecek der, dövüverirlerdi. Yazıköy'deki Halk Eğitim Derneği'nde (Halkevi) Dev-Yol, Halkın Birliği, Dev-Sol, Kurtuluş, hepsi vardı. Ama orası fraksiyonların unutulduğu bir alandı. Fraksiyonlar daha çok kentlerde etkindiler.[76]

3) 12 Eylül Sonrası

12 Eylül, bu politizasyona son verse de, siyasi partiler çevresinde oluşan kliyentalist ağları sönümlendiremeyecektir. Aksine, 1983 seçimlerinde işbaşına gelen ANAP'ın, bütçe dışı fonların yandaşları arasında dağıtımına dayalı "fon ekonomisi", siyaseti ticarileştirerek tarihsel siyasal bağlarından soyulmuş yeni tip bir

---

[75] 5 Ağustos 2002 tarihli görüşme. Bu anlatı, 1970'lerin kliyentalist ilişkiler yoluyla tikelci bir siyasallık yüklenmiş iktisat konusunda iyi bir örnek oluşturmaktadır.

[76] 9 Ağustos 2002 tarihli görüşme.

kliyentalizmi devreye sokmuştur. Eski kemikleşmiş siyasal aidiyetler, yerini pragmatik ve her an saf değiştirilebilir bir particilik anlayışına bırakırken, 1980'li yıllardan itibaren, ilçe merkezi ya da "modern bir turizm merkezi olma yolunda olan bu küçük liman kenti, gelişmekte olan bir belde haline geldi. Yaklaşık 1985'ten itibaren ilçe merkezindeki hızlı yapılanma sayesinde ve hızla büyüyen tatil beldelerinin dizildiği kemerin etkisiyle Datça'nın çehresi değişti" (Unbehaun 1994: 300). Ancak turizmin ve yeni yerel yönetimler yasasının genişlettiği rantın ilçe merkezinde hızlandırdığı ticari-siyasal ilişkiler, Betçe köylerine sınırlı olarak yansımaktadır.[77]

Bu dönem içinde Betçe köylerinde siyaset, köy muhtarlarının, ANAP'ın denetimindeki kaynakları köylerine aktarabilmek üzere Datça'daki ANAP'lı simsarların kapılarını aşındırmasıyla sınırlı gözükmektedir. Böylelikle örneğin:

> Bu yeni nesil köy muhtarları, 80'li yıllarda gittikçe artarak kendi inisiyatifine göre hareket etti ve siyasî bağlantıları Datça üzerinden, diğer bir ifadeyle ANAP bürosu üzerinden gerçekleştirmeyi bildiler. Cumalı Köyü'nün ANAP'lı muhtarı bu konuda tipik bir örnektir. Bu muhtar angajmanını/gayretini birçok proje yardımıyla gösterdi. Onun ilk faaliyeti Cumalı Köyü'nde bir ortaokul yaptırmak oldu. Bu tarihe kadar dersler ilkokulun sınıflarında dönüşümlü olarak yapılmaktaydı. Bu nedenle köy muhtarı, 1985 yılında köy halkını topladı ve onlara okulun yapılmasının lüzumunu açıkladı. Daha sonraki yıllarda Datça'nın İl Daimi Encümenindeki temsilcilerinin yardımıyla bürokratik işlemleri oldukça hızlandırmayı başardı. Milli Eğitim Bakanlığından, köy halkının okulu yapmaları ve daha sonra bakanlığa devretmeleri durumunda çimento verileceği sözü

[77] "1990 yılına kadar Datça'daki projeye aktarılan tam 3,5 milyar liraya karşılık köylere yapılan yardımların toplam tutarı 1988 yılında sadece 170, 1989 yılında sadece 687 ve 1990 yılında ise sadece 829 milyon liraydı" (Unbehaun 1994: 333).

alındı. Yine onun döneminde Datça'da bir dernek kuruldu. Bu dernek köylülerden para topladı ve okulun inşaat giderlerinin yaklaşık yarısı toplanan bu paralardan karşılandı. Datça temsilcisi 1988 yılında İl Daimi Encümeninde ağırlığını koydu ve 400 torba çimento ile birkaç ton inşaat demirinin verilmesini programa koydurdu. Muhtar, bu malzemelerin nakliyesini yetkili makama güçlükle yaptırabildi. Böylece okul 1988/89 yıllarında köy sakinleri tarafından yapıldı. 1989 yılında bir ANAP milletvekili adayı ile Datça'nın ANAP'lı belediye başkan adayının hanımının yerel seçimlere hazırlanılırken köye yaptıkları ziyaret, okulun bahçesi için gereken kaynağı almak için fırsat bilindi. Muhtarın bazı ustaları normal ücretlerinin yarısına çalışmaya ikna etmesinden sonra okul nihayet tamamlandı (Unbehaun 1994: 336-37).

Ve:

Örneğin, ANAP hükümeti döneminde birçok köy muhtarı, daha önce köylerde imkansız olarak görülen bir şeylerin yapılmasını sağlayan yeni bir yerel politikacı tipi oluşturdular. Altyapının kısa süre içerisinde tamamlanmasını köylüler haklı olarak ANAP'ın eseri olarak görmektedirler. Köylere kaynak aktarılmasını köy muhtarları harekete geçirmişti, halk ise aktif yardıma çağırılmıştı. Fakat sadece bürokrasinin karmaşık yollarında kılavuzluk eden parti pragmatizmi onlarca yıl boyunca imkansız olanı, yani su ve elektriğin getirilmesi, telefon ağının ve sağlık kurumlarının genişletilmesini başardı (Unbehaun 1994: 346).

Bu "pragmatik" muhtar tipi üzerinde köylerde genel bir uzlaşı sağlanmışa benzemektedir. Gerçekten de köylüler, muhtarın siyasal görüşlerinden çok, kendi köylerine kaynak aktarmadaki becerisiyle ilgilidirler. Kuşkusuz bu, köyler arasındaki rekabeti kışkırtan bir durumdur. Hatta aynı köyün farklı mahalleleri (örneğin Cumalı Köyü'nde Cumalı, Çeşmeköy ve Palamutbükü mahalleleri), muhtarlık politikalarını hizmetleri kendilerine yönlendirmek üzere kurgulamaktadır. Cumalı muhtarı V.K.'nın (42) sözleri bu bakımdan ilginçtir:

Muhtarın bulunduğu yer, ticari açıdan canlanıyor. Dolayısıyla muhtarın Çeşmeköy'de bulunması diğer mahallelerde sıkıntı yaratıyor. (...) Son zamanlarda bölgecilik baş gösterdi. Bizden önceki seçimlerde bizden iki, Cumalı'dan bir aday çıktı. Yarıştırmayı seviyorlar. Çeşmeköy oy vermede tutucu değildir. Bunu Cumalı getirdi. Oradan Çeşmeköy'ün adayına bir oy çıkmaz. Çeşmeköy'den Cumalı'ya yirmi oy gitti, oradan bana 2-3 oy geldi. (...) Cumalı küçük yer. Bir kahvesi var. Hizmet almadığını düşünüyor.

Muhtarın, "muhtarlık sanatı"nı anlatırken yaptığı "siyaset" vurgusu ise, bir köy yöneticisinin kıt kaynakları köyüne yönlendirmede üst kademeleri manipüle etme becerisini tanımlamaktadır:

Birinci derecede, köyün imkanlarını iyi kullanırım. İkinci derecedeyse, il encümenleri, köy hizmetlerinde iyi bir siyaset tutturabilirsem, işler daha iyi gider. İşi idare etmesini biliyoruz. Muhtar olduktan sonra bazı işleri idare etmesini öğrendik. Kişilikten ziyade önce siyaset, sonra da isteme, çalışma önemlidir (8 Temmuz 2002 tarihli görüşme).

Köydeki siyasal kutuplaşma ise, yerini oy verme davranışında AP-MHP destekçilerinin ANAP,[78] CHP'lilerin ise ilkin HP, ardından da SHP çevresinde toplandığı bir eksen olarak yeniden biçimlenmiş ve ülkenin genel havasına uygun olarak şiddetini yitirmişti. Bu bağlamda, örneğin Cumalı Köyü'nde MHP'nin 1973 seçimlerinde %13, 1977'de ise %11,5 olan oylarının,[79] halefi MÇP ile birlikte 1987 seçimlerinde %1-2

[78] Çeşmeköy'ün dahil olduğu Cumalı Köyü'nde AP, 1977 seçimlerinde oyların %74,4'ünü almıştı. Bu oylar, 1983 seçimlerinde olduğu gibi MDP'ye (%73,4) aktarılırken, 1987 seçimlerinde seçime katılan DYP'nin oyu %29,0'a düşecek, buna karşılık 1983 seçimlerinde Cumalı'dan %12,8'lik bir sonuç alabilen ANAP, 1987'de oylarını %48,8'e çıkartacaktır.

[79] MHP'nin bu yükseklikteki oy oranlarına Betçe'nin başka hiçbir köyünde erişememesi, ilginçtir. Örneğin Mesudiye ve Smdı'da her iki seçim döneminde MHP'ye hiç oy çıkmazken, Yaka'da bu parti 1973'te %3,2,

aralığına düşmesi (Unbehaun 1994: 294), AP'nin yanı sıra, MHP oylarının da önemli bir bölümünün ANAP'a kaymış olduğunun bir göstergesidir. Ne ki, 1991 seçimlerinden itibaren, ANAP'ın itibar yitirmesine koşut olarak, bu partiye giden oylar geri dönmeye başlayacaktır. MHP'nin RP çatısı altında katıldığı 1991 seçimlerinde İslamî söylemi öne çıkartan bu parti, Cumalı Köyü'nde, özellikle de Çeşmeköylülerin oy kullandığı sandıkta o güne dek erişmediği bir orana ulaşarak, oyların %8,4'ünü (261 geçerli oyun 22'si) toplar. MHP'nin tek başına katıldığı 1995 seçimlerinde ise RP buradan hiç oy alamayacaktır. 1995'te Çeşmeköy'deki sandıktan MHP'ye çıkan oy sayısı ise 66'dır (%21,6).[80]

1991, 1995 ve 1999 milletvekili seçimlerinde Betçe köylerindeki seçim sonuçlarını, aşağıdaki tablolardan (Tablo 1, 2, 3) izlemek mümkündür.[81]

1977'de %4,4; Yazı Köyü'nde ise 1973'te %1,5, 1977'de %2,8 oranında oy alabilmiştir (bkz. Unbehaun 1994: 262).

[80] *Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, 20.10.1991* ve *24.12.1995*, İli: 48 Muğla, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992 ve 1996.

[81] Kaynak: *Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, 20.10.1991, 24.12.1995 ve 18.04.1999, İli: 48 Muğla*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992, 1996 ve 2000 (Konumuz açısından önemli partilerin aldığı oylar dikkate alınmıştır).

Tablo 1. Seçim çevresi ve sandık kurullarına göre 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Mevkii	sandık no.	Seçmen sayısı	oy kullanan	Geçerli oy	DYP	ANAP	SHP	RP	DSP
Cumalı	27(Ç.köy)	307	271	261	121	72	41	22	4
	28	219	203	196	84	65	36	8	2
Toplam %					44,86	29,98	16,41	6,56	1,31
Mesudiye	22	215	187	181	108	23	41	1	8
	23	227	204	193	88	34	56	7	6
Toplam %					52,67	15,24	25,96	2,14	3,74
Sındı	24	280	257	247	175	19	32	5	15
Toplam %					70,85	7,69	12,96	2,02	6,70
Yaka	25	185	185	144	106	30	30	3	5
	26	219	219	184	73	29	65	12	5
Toplam %					54,57	17,99	28,96	4,57	3,05
Yazı	29	344	344	313	90	86	112	2	23
	30	138	138	134	55	36	39	1	3
Toplam %					32,44	27,29	33,78	0,67	5,82

Tablo 2. Seçim çevresi ve sandık kurullarına göre 1995 Milletvekili Genel Seçimi sonuçları

Mevkii	sandık no.	Seçmen sayısı	Oy kullan.	Geçerli oy	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP
Cumalı	30	221	210	208	2	94	62	12	18	18
	31 (Ç.köy)	333	314	307	-	145	56	24	14	66
Toplam %					0,39	46,40	22,91	6,99	6,21	16,31
Mesudiye	25	141	132	128	3	81	10	10	18	4
	26	291	263	258	-	172	29	24	22	9
Toplam %					1,04	65,54	10,10	8,81	10,36	3,37
Sındı	27	280	263	259	1	164	32	39	12	10
Toplam %					0,39	63,32	12,36	15,06	4,63	3,86
Yaka	28	188	178	173	2	113	28	8	13	9
	29	172	159	157	-	76	15	12	44	10
Toplam %					0,61	57,27	13,03	6,06	17,27	5,76
Yazı	32	299	281	273	3	103	48	58	49	7
	33	155	152	148	-	59	21	34	8	25
Toplam %					0,71	38,48	16,39	21,85	13,54	

Tablo 3. Seçim çevresi ve sandık kurullarına göre 1999 Milletvekili Genel Seçimi sonuçları

Mevki	san. no	seçm. sayısı	oy kullan.	geçe. oy	DSP	MHP	FP	ANAP	DYP	CHP
Cumalı	23	168	156	145	15	40	4	26	38	16
	24	167	160	152	18	20	-	46	39	24
	25 (Ç.köy)	242	231	229	27	67	-	22	86	17
Toplam %					11,4	24,1	0,76	17,87	30,98	10,84
Mesudiye	37	204	204	193	37	16	-	35	82	13
	38	214	197	187	50	9	1	27	76	18
Toplam %					22,89	6,58	0,26	16,32	41,58	8,16
Sındı	39	149	142	140	21	12	2	13	79	6
	40	142	132	128	33	8	2	14	59	10
Toplam %					20,15	7,46	1,49	10,07	51,49	5,97
Yaka	41	211	207	202	19	23	4	28	107	17
	42	196	173	170	21	15	1	24	51	45
Toplam %					10,75	10,22	1,34	13,98	42,47	16,67
Yazı	43	158	139	138	60	4	1	27	22	23
	44	185	170	166	68	16	1	16	38	20
	45	160	149	142	51	21	1	16	35	14
Toplam %					40,13	9,19	0,67	13,23	21,30	12,78

Görüldüğü üzere, gerek Çeşmeköy'ün dahil olduğu Cumalı sonuçları gerekse Çeşmeköy'deki sandık sonuçları, DYP oylarının yüksekliği ve dinsel söylemli partilerin (RP, FP) oylarının düşüklüğü[82] açısından aynı eğilimi sergilerken, bazı bakımlardan diğer Betçe köylerinden belirgin bir farklılık göstermektedir.

[82] Gerçekten de dinsel söylemli partiler Betçe köylerinde, Türkiye genelinde en yüksek oyu topladıklarında dahi, hemen hiçbir varlık gösteremememektedirler (krş.: Tablo 4). Bu görünüm, Ege bölgesinin siyasal manzarasının bir parçası olmasının ve turizm bölgelerinde RP, FP ve varyantlarının oylarının genelde düşük olmasının yanı sıra, yarımadayı tarihsel olarak adalarla daha yakın ilişkiler içinde kılan yalıtılmışlıkla da açıklanabilir. Unbehaun (1994: 81), "Yarımada üzerinde İslam'ın etkisi oldukça zayıf kaldı. Datça tarihinde yarımadada ruhanî cemaatleri etrafında toplayan evliya ve dervişlerden hiç söz edilmemektedir. Buna karşın, Anadolu'daki İslam'la güçlükle bağdaştırılabilecek örf ve adetler Datça'da günümüzde de devam etmektedir", gözleminde haklıdır. Her şey bir yana, köydeki alkol tüketiminin yüksekliği, araştırma süresince beni hayrete düşüren bir olgu olarak süregitmektedir. Bir kahve sohbetinde, ekonomik durumun bozul-

Tablo 4. 1991-2002 Türkiye Geneli sonuçlarıyla Cumalı Köyü sonuçlarının karşılaştırılması

Seçim Yılı	Parti	Türkiye Geneli %[83]	Cumalı Sonuçları %[84]
2002	ANAP	5,12	2,67
	AKP	34,26	1,44
	CHP	19,40	33,54
	DSP	1,23	0,41
	DYP	9,55	20,37
	MHP	8,34	35,39
	SP	2,49	-
1999	ANAP	13,23	17,87
	CHP	8,79	10,84
	DSP	22,09	11,40
	DYP	12,00	30,98
	FP	15,40	0,76
	MHP	17,99	24,10
1995	ANAP	19,65	22,91
	CHP	10,71	6,21
	DSP	14,64	6,99
	DYP	19,18	46,40
	MHP	8,18	16,31
	RP	21,38	0,39
1991	ANAP	24,01	29,98
	DSP	10,75	1,31
	DYP	27,03	44,86
	RP	16,88	6,56
	SHP	20,75	16,41

Farklılıklar, özellikle merkez sol olarak algılanan partilerin (CHP+DSP) oy oranlarının diğer köylere göre düşüklüğü ve

masından yakınan köylülerle birlikte, salt Çeşmeköy'ün aylık şarap tüketiminin, kaba bir hesapla ayda 5 milyar lirayı bulduğunu hesapladığımızda, köylüler dahi şaşkınlıklarını gizleyemediler!

[83] Kaynak: http://www.secimsonu.org.

[84] Cumalı Köyü sonuçları, 1991-1999 seçimleri için *Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, 20.10.1991, 24.12.1995 ve 18.04.1999, İli: 48 Muğla* (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992, 1996 ve 2000)'den, 2002 seçim sonuçları ise kişisel bilgilendirme ile edinilmiştir.

MHP oylarının göreli yüksekliğinde belirgindir. Şu halde, Cumalı Köyü ile Türkiye genel seçim sonuçları arasındaki farklılıklara bir göz attıktan sonra (Tablo 4), "Çeşmeköy'de MHP" olgusuna, Betçe köyleri arasında merkez sol oyların yüksekliğiyle göze çarpan bir başka köy, Yazı ile karşıtlığı temelinde biraz daha yakından bakmakta fayda olacaktır.

4) Çeşmeköy'ün MHP'si, MHP'nin Kliyentalizmi

Yukarıdaki tablolar, tartışmasız bir gerçeğe işaret etmektedir: Araştırmamızın merkez üssü Çeşmeköy ve dahil olduğu Cumalı'da MHP'nin ağırlığı. Seçimlere RP çatısı altında katıldığı 1991 seçimlerinde dahi MHP, bu partinin köyden o güne dek aldığı sonuçların en yükseğini elde etmesini sağlamış; ve MHP oyları, Cumalı'da her zaman Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Ekonomik krizin damgasını vurduğu 2002 seçimlerinde Türkiye genelindeki oyları çarpıcı bir biçimde düşen MHP'nin (1999'daki %17,99'dan, 2002'deki 8,34'e), koalisyonun diğer ortaklarının büyük oranda oy yitirdiği Cumalı/Çeşmeköy'de bu gelişmeden etkilenmemesi, hatta kaydettiği önemli oy artışı (1999: %24,10, 2002: %33,54) nasıl açıklanabilecektir?

Öncelikle şunu vurgulamak gerekir; MHP Türkiye genelinde bir reaksiyon partisi olarak algılanmakta ve kemikleşmiş seçmen kitlesinin dışındaki oyları da, ağırlıklı olarak bu zemin üzerinden, yani siyasal kutuplaşmaların yüksek olduğu dönemlerde toplayabilmektedir. 1970'li yıllarda solun, özellikle de parlamento dışı solun yükselişinin, bir reaksiyon partisi olarak MHP'yi gündeme getirdiği gibi (ki bu durumun Çeşmeköy için de geçerli olduğunu yukarıda gördük), 1990'lı yıllardaki Kürt hareketinin bu partinin güçlenmesinde etken olduğu, MHP'nin 1995 milletvekili seçimlerinde gerçekleştirdiği oy patlamasında,

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının yarattığı konjonktürün büyük payı olduğu konusunda Türkiye'deki siyasal gözlemcilerin çoğu, hemfikirdir. PKK karşıtı mücadelede yaşamını yitiren askerlerin yoğun olduğu bölgeler, 1999 milletvekili seçimleri haritasında, MHP'nin kaleleri olarak boy göstermişlerdir.

Oysa Datça'nın, hele Betçe köylerinin "şehit"leri yoktur. Dahası bu köyler, Datça'ya yerleşmiş ya da buraya (inşaat, garsonluk vb. işlerde) çalışmak üzere gelmiş az sayıdaki Kürt dışında, örneğin ekmeklerini tehdit altında hissedecek bir Kürt varlığıyla da tanışık değildirler.[85] Köylülerle söyleşilerimizde, "hayatında hiç Kürt görmediğini" söyleyenlerin sayısı az değildir. Buna karşılık, bu ücra ve ülkedeki çatışmalardan göreli uzak durumdaki köylerde, en azından söylem düzeyinde Kürt karşıtı bir havanın varlığını görmek, şaşırtıcı oldu. Örneğin, kendileriyle derinlemesine mülakat yapılan 39 kişiden 23'ü, Türkiye'nin AB'ye üyeliği bağlamında sorulan, idam cezasına ilişkin tutumları üzerine soruya, doğrudan PKK lideri Abdullah Öcalan'a gönderme yaparak cezanın lehinde görüş bildirmiştir. İşin ilginç yanı, bu tutumun yaştan ve siyasal parti yandaşlığından bağımsız gözükmesidir. Dahası, idama karşı tutumlarını kişiselleştirerek "Öcalan asılmalı", yanıtını verenlerin hemen tümü, Türkiye'nin AB'ye girmesinden yana olduklarını belirtmişlerdir. Köyden olmayanların köye yerleşmesine ilişkin -ve Kürtlerle doğrudan ya da dolaylı hiçbir bağlantısı olmayan- bir soruya ise, örneğin şu türden yanıtlar verilebilmiştir:

S.U. (73, CHP'li): "Bir zamanlar ben muhtarken Kürt geldi, ben barındırmadım. Biri gelirse hepsi gelir. Kürtler eski Datça'da asayi-

---

[85] Ne ki, 2003 yılında yöreyi yeniden ziyaretimizde bu durumun değişmekte olduğunu, inşaat işleriyle uğraşan Kürt işçi ve ustaların Betçe köylerine yerleşmeye başladığını gözlemleyecektik...

şi bozdular" (Aynı kişiye kızı ya da oğlunun köyden olmayan biriyle evlenmesine ilişkin tutumu sorulduğunda ise:) "Okudukça, memuriyet arttıkça evlilikler karışıyor. Aleviymiş, *af edersin* (abç), Kürtmüş, fark etmiyor. Benim Diyarbakırlı enişteler var, fevkalade arkadaş insanlar".

C.M. (67, DYP'li): "Düzenli insanlar olursa yerleşsin, ama herkese güvenemezsin. Söke'ye çok insan yerleşti, yerlisini kovdu. Ben Söke'de 9 yıl bakkallık yaptım. Çoğunluk Kürtler geldi, yerlileri kovdular. Ben öyle şey istemem".

A.Ç. (67, MHP'li): "Datça'nın tadı kaçtı. Kürtler doldu. Köyden yabancıların ev almasının ekonomik yararı olur ama, Kürtler olmasın. Arazi verirken araştırmak lazım. Bazıları komşulara kızıp Kürt'e satış yapıyor".[86]

B.Ö. (58, MHP'li): "Doğu kökenlilerin toplanmasını istemem. Bunlar Datça'ya geldi, bazı olumsuzluklar oldu, hırsızlık gibi. İstanbullular gelince kimse yadırgamaz. Onların zararı olmuyor".

"G.Ç. (67, DYP'li): "Yabancı yerleşsin, dilimiz, dinimiz aynı olduktan sonra. Ama Kürtlerin yerleştiğini istemeyiz".

E.O. (44, MHP'li): "Batı kazanıyor, Doğuyu besliyor. Kürdistan kuruyoruz derlerse ben buna karşı değilim. Ama bundan sonra pasaportla girilecek. Partim buna karşı, ama ben böyle düşünüyorum".

Özetle, köyde Kürtlere ilişkin genel duyguyu, S.S. (66) veciz bir ifadeyle dile getirmektedir: "Eskiden zorla çalıştırırlardı, şimdi insanlar, 'Ben Kürt müyüm?' diyor".[87]

Ne ki, MHP'nin Çeşmeköy'deki ağırlığını, salt mevcut Kürt aleyhtarı havayla açıklamak, doğru olmayacaktır. Kürtler konusunda olumsuz tutumu paylaşanların bir kısmının CHP ve oy tabanlarını kaydırdığı için MHP'ye oldukça kızgın oldukları

---

[86] Aynı şeyi, köydeki evimizi bize satan N.S.'den duymak, ilginçti. N. Amca, akrabaları olan komşumuza kızdığı için evi önce Kürtlere satmak istediğini, ancak kısmetin bize çıktığını söyleyecekti.

[87] 12 Temmuz 2002 tarihli görüşme.

gözlemlenen DYP yandaşları olduğu, yukarıda belirtilmişti. "Kürt aleyhtarlığı", doğrudan bir siyasal aidiyetin belirleyicisi olmaktan ziyade, 1990'lar sonrası ülkenin genel atmosferinin bir yansıması olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanısındayım.[88]

Öte yandan, kendileriyle mülakat yapılan köylülerin tümü, Türkiye'nin en önemli sorununa ilişkin sorulara ekonomik sorunları, örneğin işsizliği, hayat pahalılığını, kırsal kesime destek verilmeyişini vb. işaret ederek yanıtlamışlar; ve hiçbiri "terörizm", "bölücülük", "milli değerlerden uzaklaşma" vb. "milli hassasiyet" göstergesi sayılabilecek seçeneklere itibar etmemiştir. Yaşlılar günlük söyleşilerde zaman zaman geleneklerden uzaklaşıldığına ilişkin yakınmaları dile getirse de; turizmin gelişmesinden göreli bir pay alan, yaz aylarında kıyılara gelen yerli-yabancı turistlerle yakın ilişki kurmaya çabalayan, mayo, hatta bikiniyle denize girmekten çekinmeyen, kadınları kendi aralarında birleşip turistik yörelere otobüs gezileri düzenleyen, gençlerinin evlilik öncesi, hatta evlilik-dışı cinsel deneyimlere açık oluşunu fazla sorun etmeyen, içki tüketimi yüksek bir "köy"ün, MHP'nin "milliyetçi-mukaddesatçı-gelenekçi" mesajlarından pek etkilenmeyeceği açıktır.

Şu halde, Çeşmeköy/Cumalı'da MHP'nin belirgin ağırlığı, nasıl açıklanmalı?

---

[88] İlginçtir ki, köyden Türkiye'nin Kürt savaşına fiilî olarak katılan ve askerliğini Kürt bölgelerinde savaşarak yapan iki gençten biri 2002 seçimlerinde oyunu DEHAP'a, diğeri ise CHP'ye verdiğini belirtecekti; görüşmelerimizde her ikisi de Kürtlere karşı hiçbir düşmanlık beslemediklerini, tüm insanları kardeş olarak gördüklerini ısrarla vurgulayacaktı. Daha da ilginci, bu gençlerden biri, askerlik çağına giren MHP yandaşı gençlerin Kürt bölgelerine gönderilmemek üzere köy ve Datça'daki etkili MHP'lilerden "piston" istediğini ve bunu çoğu zaman da başardıklarını - olay ve zaman belirterek- bana aktardı.

Görüşme yapılan köylüler arasında sağ eğilimlilerin çoğu, bunun bir aile geleneği olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de Çeşmeköylü MHP'lilerin tümünün babaları DP/AP kökenlidir. Ancak oy dağılımları incelendiğinde, Çeşmeköy'ün MHP'sinin, bu köydeki DYP varlığının aleyhine büyüdüğü gözlemlenecektir. Bunu ise, öncelikle devraldığı, oluşturduğu ve başarılı bir biçimde manipüle ettiği kliyentalist ağlar sayesinde gerçekleştirebilmektedir.

Öncelikle şu saptamayı yapmada yarar var: Datça bürokrasisinde MHP'nin hissedilir bir ağırlığı bulunmaktadır. 1999 seçimlerinden iktidar ortağı olarak çıkan MHP, ilçenin idarî amirlerinin atanmasında etkili olmuşa benzemektedir. Yapılan görüşmelerde, kaymakam, savcı, emniyet amiri, jandarma komutanı, tapu müdürü, TEK, Telekom, hatta Devlet Hastanesi amirlerinin MHP çizgisinde olduğu bize tekrar tekrar belirtilmiştir;[89] ilişkin haberler yerel basında sıkça boy göstermektedir.

---

[89] Örneğin yerel gazeteci Sinan Kara ile görüşme: "Mülki erkan MHP ilçe yönetimiyle iç içe. Kaymakam göreve başlamadan Bahçeli buraya bir kaymakam atayacakmış söylentileri dolaşıyordu. Eruh'tan Muş'a geçmiş, operasyonlara katılmış. Bana 'Siz S.K. mısınız? Giden kaymakama çok sıkıntı vermişsiniz. İnşallah bana yapmazsınız!' dedi. Savcı, görevden alınan hakim, olasılıkla emniyet amiri, tapu müdürü, TEK şefi, Telekom müdürü, hastane amirleri, jandarma astsubayı da MHP çizgisindedir. Jandarma Vakfı kuruldu, vakfın yüzde 80'ini bunlar oluşturur. Bunların hemen hepsi arazi işleriyle uğraşıyor. Datça'nın merkezinde MHP'li seyyar emlakçılar var. Hazine arazilerinin ihalelerine de genellikle MHP'liler girer. Tapu'da adamları var" (13 Temmuz 2002 tarihli görüşme. İlçede *Datça Haber* gazetesini çıkartan ve mülki erkan ile sık sık başı derde giren, hakkında onlarca dava açılan Sinan Kara'nın ilçe siyasetine ilişkin çarpıcı gözlemleri de içeren gazetecilik serüveni için bkz. Kara [2003]). [Öte yandan, Çeşmeköy'ün CHP sempatizanı gençlerinden biri bir görüşme sırasında Jandarma Vakfı'nın düzenlediği geceye katıldığını, ancak gece boyu 'Türkiyem' şarkısının (yöredeki MHP'lilerin gözde şarkısı) söylenmesinden ve kurtbaşı işaretinin yapılmasından rahatsız olarak erken terk ettiğini söyleyecekti].

Benzer bir gözlemi, Unbehaun (1994: 330-31) da aktarır. Kaynak kişi araştırmacıya şu bilgileri vermektedir:

> 1980 ile 1992 yılları arasında buraya gelen bütün kaymakamlar RP (muhafazakar-İslamcı) veya MÇP'ye (aşırı sağcı) yakın kişilerdi. (...) 1980'den sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin mezunları artık kaymakam olmak istemiyor ve bilimin başka alanlarına vb. yerlere kayıyorlardı. Ayrıca 1980'den itibaren kadrolaşma politikası değiştirildi. Solculara bir tokat atıldıktan sonra bütün kadrolar sağcılarla dolduruldu. Bugün sol görüşlü bir kaymakam bulmanız neredeyse imkansızdır. Fakat bu durum, sadece Datça'ya özgü bir durum değildir, aksine bütün Türkiye'de görülen genel bir fenomendir.

MHP'nin yarımadaya özel ilgisinin, kısmen bölgede parlamakta olan turizmin yükselen rant getirisi, kısmen parti başkanı Devlet Bahçeli'nin yarımadada sahip olduğu araziden[90] kaynaklandığı kestirilebilir. İlginin kaynağı ne olursa olsun, MHP ağırlıklı bir idarî örgütlenme, Çeşmeköy MHP'lilerine, tabanlarını devşirme ve genişletmede uygun bir zemin sağlamaktadır. Çünkü her ne kadar, köylülere siyasal tercihlerini nasıl yaptıkları

---

[90] "Devlet Bahçeli'nin Karaincir'de bir evi ve 8 dönüm tutarında 4 parça arsası var" (*Datça Haber*, 1-10 Aralık 1998, sayı 2, s. 3). Gerçekten de MHP, özellikle 1999 seçimlerinde Datça'ya olağanüstü yüklenmiş, çok sayıda bürokrat (Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürü, Meteoroloji Genel Müdürü, PTT Genel Müdür Yardımcısı, *Datça Haber,* 9 Nisan 1999, sayı 11, s. 1) sendikacı (örneğin Kamu-Sen Başkanı, Türk Banka-Sen Genel Başkan Yardımcısı, Türk Haber-Sen Genel Sekreteri, *Datça Haber,* 27 Mart 1999, sayı 10, s. 1) ve işadamını (örneğin Koyuncu Holding Yönetim Kurulu başkanı, *Datça Haber,* 17 Nisan 1999, sayı 12, s. 1) belediye başkan adayına destek için Datça'ya göndermiştir. MHP liderinin yerel örgütüne "Datça'yı mutlaka istiyorum" talimatı verdiği, ilçede kulaktan kulağa aktarılan yaygın bir söylentidir. Partilerden birinin bir ilçe yöneticisi ise, bölgenin uyuşturucu trafiğine açık oluşuna işaret ederek bu ilginin bir kaynağını da bu durumun oluşturabileceğini ima edecekti.

sorulduğunda çoğunluk "Lidere bakarım" (%33) ve "Genel politikalara bakarım" (%25,6) yanıtını tercih etmiş, köye yararlı olması (%12,8) ya da kişisel yarar sağlaması (%5,1) seçeneklerine pek fazla itibar edilmemiş olsa da, gerçek deneyimler, bunun tersine işaret etmektedir. Örneğin, siyasal parti tercihinde genel politikalara baktığını söyleyen bir kişi, şimdiye dek hayatı boyunca oy verdiğini söylediği DYP'den MHP'ye geçiş öyküsünü bize şöyle anlatacaktı:

> N.S. (68): "Herkes fikrini değiştiriyor. Misal, benim inşaata imardan ceza geldi. Bizim partililer, 'sana az ceza gelmiş, 30 milyar gelmeliydi', deyip benimle alay ettiler. Biz U.G. ile kardeş çocuklarıyız. Bu partiyi (MHP -S.Ö.) onlar kurdu, bana bir kere olsun bizim partiye oy ver demedi. Ama bana sahip çıktılar. Hastaneye gitmem gerekti, götürdüler. Kahvede MHP'liler varmış. Ben çağla verdim. Kimliğimi istediler. Beni partiye kaydettiler. B.Ö. (emekli öğretmen) herkesin işini görür. Ben parti delegesi oldum, onu başkan yaptık. Ben lüzum gördüğümde onunla konuşurum, o da ilgisini eksik etmez. DYP'liler benimle alay etti. Ben de kızdım, gittim öbürüne kaydoldum".

Gerçekten de, köydeki hemen tümü ticari pozisyonları elinde tutan ve/veya okul müdürlüğü, öğretmen emekliliği gibi geniş bir ilişkiler ağını denetleyebilecek konumlarda bulunan, "eşraftan" etkin MHP'liler, siyasal simsarlar olarak, partilerinin iktidarda olmasının avantajlarını manipüle edebilmektedirler. Bir trafik cezasının iptali, inşaat ruhsatlarının çıkartılması, kaçak yapılara göz yumulması,[91] bir kamu görevlisinin istediği yere

---

[91] "Kaçak inşaat yaptıranı MHP'ye kaydettiler. Bayındırlık Müdürü MHP'li. Bu kış hiç kimse kontrole gelmedi. A.Ç.'nin (köyün zengini, etkin MHP'lilerden. Bir süre inşaatçılık yapmış -S.Ö.) 10 evi var, hepsi kaçak. Bütün memurlar onun evlerinde oturur. Ucuza kiralıyor" (Turizm işletmecisi T.Ç. ile görüşme, 3 Temmuz 2002).

atamasının yapılması,[92] kahvehane, pansiyon, lokanta için alınacak bir ruhsat,[93] iş bulma,[94] köyde taşkınlık yapan, kavga çıkartan gençlerin gözaltından salıverilmesi,[95] hastanede yer bulma, Fak-Fuk-Fon'dan yapılan yardımların dağıtımı,[96] hatta kimi

---

[92] "Datça'da bir kamu kuruluşunda çalışan F.K., ailesinin MHP'nin (B.Ö. gibi) yerel insanlarını devreye sokması sonucu tayinini buraya çıkarttı" (İ.A.'dan alınan bilgi).

[93] "Biz kahvehaneyi açarken Sağlık İşleri tuvalet olmadığı için ruhsatı onaylamıyordu. Ben de B.Ö.'den yardım istedim. O da Ocağa telefon edip işi halletti" (Çeşmeköylü kahveci K.K.'nin tanıklığı).

[94] "Ben genelde MHP'liyim. Ama geçen seçimlerde CHP'ye oy verdim. MHP'ye üyeyim. Menfaat için kaydolduk. Çoluk çocuğa iş bulmak için. Vaatlerde bulundular. Bizde özgürlük var, kimse kimseye karışmaz" (DSP Kadın Kolları başkanlığı ve sendikacılık yapmış, Yazı Köylü bir kadın).

[95] 2000-2001 yılbaşı gecesi komşu köyün gençleriyle kavgaya tutuşan Çeşmeköy gençlerinin olaya müdahale etmediği için jandarma karakolunu bastığı, olayda gözaltına alınan (MHP eğilimli) gençlerin MHP ilçe başkanı B.Ö.'nün ricasıyla salıverildiği, araştırmayı yaptığımız sırada köyde hâlâ dilden dile aktarılmaktaydı.

[96] "MHP ilçe başkanı B.Ö. kanalıyla Çeşmeköy ve Palamutbükü'nde işsiz gençlere Fak-Fuk-Fon'dan 200 milyon lira yardım dağıttılar. Köyün garibanlarına yeşil kart çıkartıyorlar" (Turizm işletmecisi T.Ç. ile görüşme, 3 Temmuz 2002). Araştırma sırasında Dünya Bankası tarafından sağlanan ve yoksul çocuklara dağıtılmak üzere tahsis edilen 50'şer milyon liralık yardımın dağıtımına Çeşmeköy'de tanık olma fırsatımız oldu. Hak edişi MHP'ye yakınlığıyla tanınan ilkokul müdürü N.A. belirlemekteydi. Yardımların dağıtımında müdürün "dikkulakları (köyde MHP'liler bu adla tanınmaktadır) kolladığı"na ilişkin dedikodular uzunca bir süre köylünün ağzında dolaşacaktı. İşin ilginç yanı, yardımın dağıtılacağı gün, bazı çocukların bozkurt amblemli tişortlarla okula gönderilmesiydi. Halk arasında "Fak-Fuk-Fon" olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma Fonu, Datça siyasetinde de "şaibeli" bir başlığı oluşturmaktadır. Fonun ilçedeki doğal başkanı olan kaymakamın bu fonu kullanarak ilçenin mülki erkanına düzenlediği iftar yemeği, ulusal basına da yansımış, haberi veren yerel gazeteciye art arda davalar açılmasına yol açmıştır. Datça Belediye Başkanı (CHP'li) ise yasa gereği mütevelli heyeti üyesi olmasına karşın "Sosyal Yardımlaşma

zaman sadece yakın bir ilgi,[97] olanakları sınırlı bir köyde yandaş ya da olası yandaşlara dağıtılabilecek kaynakların yalnızca birkaç örneğidir. Üstelik bu hizmetlerin tümünün sunulması da şart değildir; birkaç olumlu örnek, her zaman yüz yüze ve etkin bir iletişim içinde olan köy halkı arasında hızla yayılmakta, hizmetten yararlananı, bazen kendisi de farkında olmaksızın gönüllü ve etkin bir propagandiste dönüştürebilmektedir.

Gerçekten de, Çeşmeköylülerle yapılan görüşmelerde "hatırlı kişiler" sorulduğunda, hemen herkes, ilköğretim müdürü N.A. (şekilde 32), emekli öğretmen B.Ö. (şekilde 15'in kardeşi) ve tüccar, bademtoptancısı A.B.'nin (şekilde 34) adını vermekte, yine tüccar ve bademtoptancısı E.O. (şekilde 31) bu adları izlemektedir. Neden bu kişilerin hatırlı/sözü dinlenen kimseler olduğu sorulduğundaysa, "yardımsever ve zengin oluşları, davranışlarıyla örnek oluşturmaları" (bu son gerekçe daha çok N.A. ve B.Ö. için geçerlidir ve daha çok sağ eğilimliler tarafından dile getirilmektedir. Kastedilen, bu kişilerin içki içmeyişleridir) gerekçe gösterilmektedir. Köyde mevkii (örneğin muhtar) ya da yaşları gereği itibar görecekleri varsayılabilecek hiçbir isim, bu soruya yanıt olarak verilmemiştir.[98] Belirtmeye gerek var mı, bu dört isimden üçü MHP, biri ise CHP'nin köydeki simsarları konumundadır. Ve her biri kendi siyasal yandaşlarına başı sı-

---

Fonu toplantılarına çağrılmadığı için fonun tasarrufuna ilişkin bilgisi olmadığını söylüyor" ("Fukara Fonu'nda Neler Oluyor?" *Datça Haber*, 19 Nisan 2002, sayı 43, s. 10).

[97] "1990'da eşim ameliyat oldu. O zaman işimiz de, tarlamız da yok. Yeşil kart çıkardık. Muğla MHP İl Örgütü kucak dolusu karanfillerle hastaneye, ziyarete geldiler. İnsan psikolojik olarak etkileniyor. 'Bir ihtiyacınız var mı' diye hal hatır sordular. Bunu niye ötekiler de yapmıyor? Çok etkilendim. Çevremdeki insanlar etkili olmasaydı ben de onlara oy verirdim" [M.Y. (35), aileden CHP'li, turizm işletmecisi. 3 Temmuz 2002 tarihli görüşme].

[98] "Parası çok olamn sözü dinlenir. İsterse odun olsun. Zenginin sözü geçer. İstersen ulema ol, sözün geçmez" (S.S. (66)'nin yanıtı).

kıştığında yardımı görev bilmektedir.[99] Kuşkusuz, bu yardımları karşılığında siyasal destek beklentisi içindedirler. Örneğin CHP ilçe yönetim kurulu üyesi A.B. şunları söylemiştir:

> Bir de şu var, solda herkes iş ister; bulursun iş beğenmez, kendine göre olsun ister. MHP'lilerde bu yok. (...) Köy binası yapacaktık, iki marangozu çağırıp anlaşmalı girmelerini, hangisinin daha çok ihtiyacı varsa onun almasını söyledim. Olmadı. Sanırım bir tanesi işi bozdu. Oysa öbürü önemliydi. Babası MHP'nin eski yöneticilerinden. Kendisi ailede tektir. Günümüzde siyaset nerede rant varsa oraya gidiyor (15 Temmuz 2002 tarihli görüşme).

Bu son tespit önemlidir; Çeşmeköy siyasetinde siyasal simsarların kendi partilerine destek arayışı, gerçekten de ticari faaliyetleriyle iç içe geçmiştir. Çeşmeköy eşrafının üçüncü kuşağının, eldeki birikimi turizme yönlendirme eğiliminden yukarıda söz edilmişti; kıyıdaki işletmelerin, aynı zamanda bir siyasal kümelenişe denk düştüğünü görmek, ilginçtir. Siyasal rekabet ticari rekabete eklemlenmekte, siyasal şiddet, zaman zaman aynı ailenin (Ç. ailesi) farklı siyasal eğilimdeki girişimcileri arasındaki ticari rekabette başvurulan bir araca dönüşebilmektedir. Örneğin, ailenin radikal sol eğilimli gençleri tarafından işletilen bir diskotek, "silah gösterme", sahildeki kitlesel gövde gösterileri, mekanı köyün gençlerine tahrip ettirme vb. caydırıcı yollara da başvurularak ellerinden alınarak MHP yandaşı işletmecilere aktarılabilmiştir.[100]

Köyün genç girişimcilerinden, B.Ç.'nin (24, köyün zengin ailelerinden, marangoz, yakın dönemde müteahhitliğe başladı, sol eğilimli) anlattıkları, Çeşmeköy'de ticaretle siyasetin kesişen yolları konusunda iyi bir fikir verebilecektir:

---

[99] "10-15 senedir A.B.'nin yanında çalışırım. Başım sıkışsa ondan yardım isterim, geri çevirmez. Annem bile evde un bittiğinde 'sen A.B.'den alırsın' diyor" (T.K.'nın yanıtı).

[100] T.Ç.'nin tanıklığı (2 ve 7 Temmuz 2002).

Buradaki MHP'li işletmeciler, çoğu akrabalarım olmasına karşın, bana selam dahi vermezlerdi. Ama benim köye çok yardımım dokundu. Betçespor'a[101] yardım ettim, okula yardım ettim, hatta camiye bile yardım ettim. Ondan sonra MHP'li işletmeciler bana iş vermeye başladılar. Onlar peşin çalışıyor. Geçenlerde B. Hoca (MHP ilçe başkanı) uzun yıllar sonra ilk kez atölyeme geldi. Çocukluğumdan hatırlarım, evimizin duvarına birileri MÇP yazmış, annem de ertesi sabah o duvarı badanalamıştı. B. Hoca, A. Amcam (köyün ileri gelen MHP'lilerinden) bu olaydan sonra bizimle selam sabahı kesmişlerdi. Hatta bizi evden de çıkardılar. Her neyse, B. Hoca babamın milliyetçi bir adam olduğunu, benim de iyi bir marangoz olduğumu söyledi.

E.O. (inşaat malzemeleri pazarlar, MHP'li. Şekilde 31) ile iş yapmaya yeni başladım. Çünkü A.B.'nin (inşaat malzemeleri pazarlar, CHP'li. Şekilde 34) verdiği fiyatlardan daha düşük veriyordu. A.B., solcu bildiklerine istediği fiyatı çeker. Benim E.O. ile çalışmam onun bu tavrını etkiledi. Artık istediği fiyatı çekemiyor. Benim E.O. ile çalıştığımı duyunca haber gönderdi, istediği fiyata verebilirim diye. Ama artık E.O. ile çalışmayı keseceğim, çünkü solcular arasında iyi olmuyor.

Bu genç köy müteşebbisinin sözleri, siyasallığı ticari faaliyetleri doğrultusunda ustaca manipüle etmeyi öğrenmiş yeni ticaret/siyaset sınıfının 2000'li yıllardaki yönelişini özetler gibidir. 1970'lerin politize ortamında biçimlenen ilişkilerin duvara yazılan bir sloganın silinmesi üzerine öz akrabalarını evden atmaya vardıracak tarafgirliğinden ("inanmışlık" mı demeli?) siyasal kutuplaşmaları ticari yarar amaçlı kullanan pragmatizme...

---

[101] Köy siyasetinin bir başka ve önemli unsuru, köylerde kurulan spor kulüpleridir. Örneğin Betçespor'un başkanlığı, aktif CHP'li tüccar A.B. tarafından üstlenilmiştir. Ancak A.B.'nin köy dışından transferlere yüksek ücret öderken yerli futbolculara ödeme yapmayışı, bazı gençleri tepkiyle MHP'ye yöneltecek kadar "politik" bir olay olarak algılanabilmektedir!

Akla, her iki partinin de benzer rasyonellerle hareket ettiğine göre, Çeşmeköy'ün ticarileşen siyasetinde MHP'nin CHP'ye göre neden daha başarılı olduğu sorusu gelebilir. Bu sorunun yanıtı, bizi çalışmamızın başına, yani tek-parti (CHP) iktidarının köylülerin belleğindeki acılı anılarına götürecektir. Siyasetin algılanış ve uygulanışında büyük kopuşlar yaşanmış olsa da, Çeşmeköy siyaseti bu anıların süreğenliği açısından bir istikrar sergilemektedir. Dahası, CHP'nin geleneksel elitizmi -partinin tüm kopuş, dönüşüm çabalarına karşın- köydeki siyaset meydanında dahi gündelik olarak yeniden üretilmektedir. Örneğin CHP aktivisti A.B.'nin köy kahvesine hiç uğramayışından CHP yandaşı köylüler dahi yakınmaktadır. Eski bir CHP delegesi, durumu şöyle açıklayacaktır:

> H.S.: "CHP'den niye soğudum? Delegeydim. Bir akşam beraber oluruz, ertesi gün tanımazlar. Daha parti kimin delege olduğunu dahi bilmiyor. Seçimlerden haberim olmadı. Burada işi A.B. üzerinden götürüyorlar. A.B. ise fikren öbür tüccarlardan ayrı olmasına rağmen fiyat üzerinde öbürleriyle anlaşır. CHP'nin üst kademesi kendini birinci sınıf, seçmeni ikinci sınıf vatandaş olarak görüyor" (7 Temmuz 2002 tarihli görüşme).[102]

MHP ise tam tersi bir stratejiyle, köylülerin her zaman yanında olduğuna ilişkin bir izlenim vermeye bilinçli bir şekilde çalışmaktadır. MHP ilçe başkanı B.Ö., partisinin köylere yönelik çalışmalarını anlatırken, "Düğünlere, nişanlara, sünnetlere gidilir. Köy gezileri düzenlenir, sosyal aktivitelere katılım sağla-

---

[102] Bu elitizmin simgesel bir konfigürasyonuna, CHP Datça ilçe örgütünün 6 Temmuz 2002'de düzenlediği yemekli toplantıda tanık olma fırsatını yakalayacaktım. Sahnenin çevresinde yarım ay biçiminde sıralanan masalarda, sahne önü Datçalılara ve Datça sitelerinde yaşayan konuklara ayrılırken, Betçe köylerinden gelenler sahne gerisine doğru en uçtaki iki masaya yerleştirilmişti -gecenin ilerleyen saatlerinde, geceye dans ve oyunlarıyla en fazla canlılık katan konuklar olmalarına karşın...

mr. Problem olduğunda samimi olarak uğraşır, üst kademelere iletiriz. Çözmeye çalışırız"[103] sözleriyle, bu stratejiye gönderme yapmaktadır.

MHP'nin bu stratejisinin Çeşmeköy'deki başarısı, muhaliflerince -açık ya da zımnî- de kabul edilmektedir. Köydeki CHP'li bir öğretmen, şöyle diyecekti:

> K.Ş.: "CHP belli bir kültür düzeyinde olan bir parti. Bu nedenle tabana inemiyor. Mesela sen hiç A.B.'yi kahvede gördün mü? Oysa MHP para dağıtıyor, şarap veriyor, yemek ısmarlıyor, sigara alıyor. Bunu özellikle gençlik kesiminde yapıyorlar" (5 Ağustos 2002 tarihli görüşme).

Böylelikle, oluşturduğu kliyentalist ağlarla ticaret ile siyaset arasında başarılı bir ortakyaşarlık oluşturabilen MHP, Çeşmeköy'de hızlı bir biçimde tabanını genişletebilmiştir. İşin ilginç yönü, bu tabanı genellikle DYP'li olarak bilinen ailelerden kazanmasıdır. Aynı durum CHP için de söz konusudur. Çeşmeköylü aileler üzerine yapılan küçük bir çalışma, başka siyasi partilere doğru fireyi en fazla DYP'li ailelerin verdiğini gösterecektir. Buna göre köydeki 21 DYP'li aileden 6'sının çocuk ve torunları MHP (12 kişi) ya da CHP/sol (9 kişi) eğilimlidir. Buna karşılık 22 MHP'li aile ancak 4 kişilik (sol eğilimli) fire vermiştir. En istikrarlı görünen ise CHP'li ailelerdir; az sayıda olmalarına karşın (8 aile) çocuklarının tümü CHP/sol eğilimlidir (Bu da köydeki CHP etkisinin daha çok öğretmenler eliyle yayılmasıyla açıklanabilecektir; CHP'li aileler çocuklarını okutmaya daha fazla eğilimli gözükmektedirler). Salt bu gözlem dahi, bu üç partinin

---

[103] 28 Temmuz 2002 tarihli görüşme. Öte yandan bu "düğünlere gitme" stratejisinin başarılı sonuçlar verdiği, en azından bir vakayla sabittir: "Yengem evlenene kadar solcuydu. Düğününde B. Hoca altın üç hilal takmış. Bunun üzerine MHP'ye döndü" (B.Ç. ile 31 Temmuz 2002 tarihli görüşme).

oy hareketliliklerini (bkz. Tablo 4) açıklayabilecektir. Çeşmeköy/Cumalı'da MHP, DYP aleyhine büyümektedir.[104]

Pekala, 2000'li yıllarda MHP'nin büyümesi, köy(ler)de siyasal gerilime yol açmakta mıdır?

Çeşmeköy – Yazı Köy Kavgaları

Sözün bu noktasında, dikkati Çeşmeköy'e 3-4 kilometre uzaklıktaki, ancak oldukça farklı bir siyasal kültürden beslenen bir başka köye, Yazı Köy'e çevirmek gerekiyor.

Önceleri Yazı, Belen, Çeşmeköy ve Cumalı tek bir köy iken muhtarlıkların 1957'de ayrılmasıyla köy statüsüne kavuşan Yazı, mahallesi Belen'le birlikte 300 haneli, 583 nüfuslu bir köydür ve yarımadanın en batı ucundaki yerleşimdir. Ne ki, tarihi ören yeri Knidos'a yakın konumu Yazı'nın talihsizliği olmuş, topraklarının büyük bir bölümünü, doğal, tarihsel ve orman sitlerine kaybetmiştir. Köylüler, 30 bin dönümlük köy arazisinden 27 bin dönümün günümüzde SİT sınırları içinde kaldığını belirtmekte ve bu durumdan dolayı yoğun bir mağduriyet duygusu içindedirler.[105] Özel Çevre Koruma Yasası nedeniyle kö-

---

[104] DYP'den MHP'ye doğru kaymanın ciddiyetini, köydeki yaşlı DYP'lilerin "dikkulağa" duydukları ve dile getirmekten sakınmadıkları öfkeden de sezinlemek mümkündür.

[105] Yazılı çiftçi H.T. (75) bir söyleşide şunları söyleyecekti: "Bir yeri, ya parayla alırsın ya savaşla. Bunlar gasp ettiler. Bütün kabahat bizim efendiliğimizde. Hır-gür çıksa böyle olmaz. (...) Şu devirde kimin parası varsa onun gemisi yürüyor. Yoksulun, garibin eli böğründe kalıyor" (16 Temmuz 2002 tarihli görüşme). Gerçekten de Yazı'da konunun eninde sonunda SİT sorununa gelip dayanmadığı bir söyleşi sürdürmek, neredeyse olanaksızdır. Çeşmeköy'de yürüttüğüm çalışma sırasında köylülerin ne yaptığıma ilişkin belirgin kayıtsızlıklarına karşın, Yazı'daki görüşmelerimde yazının hangi gazetede yayınlanacağı, ne zaman çıkacağı sorularıyla sık sık karşılaşmak, dikkat çekiciydi.

yün mücavir alanları, pek çok yasakla kısıtlandırılmıştır: olta balıkçılığı, yaban domuzu avcılığı, her türlü inşaat/onarım... Dahası, bu toprakları daha önce işledikleri için kendilerinden milyarlarca liralık ecr-i misil talep edilmektedir. Yazılılar, buruk bir istihzayla köylerini "Yasakköy" olarak adlandırırlar.

Tesise elverişli kıyısı, dolayısıyla turistik tesisi bulunmayan, yasaklı Yazı'nın turizmden elde edebildiği pay, Knidos ören yerinde köy muhtarlığına ait restoranın gelirleri,[106] yol üzerindeki kır lokantası ve kazı ekibinin alışveriş yaptığı iki bakkaldan ibarettir.

Bademlik ve diğer tarım alanlarının büyük bölümü elinden alınan, toprakları SİT nedeniyle değerini yitirmiş ve Betçe köylerinde önemli bir gelir kaynağı oluşturmaya başlayan turizmden oldukça düşük bir pay alan Yazı Köyü, bu açığı, eğitimli hemşehrileriyle karşılıyora benzemektedir. Gerçekten de köy, bir "emekli köyü" görüntüsündedir; çevre köylere göre yüksek olan eğitim düzeyi, orta ve yüksek öğrenimli köylüleri köy dışında çeşitli memuriyetlerde (öğretmen, sağlık personeli vb.) çalışmaya yöneltmekte, emekliliklerinden sonra köylerine dönen bu kişilerin emekli maaşları, hane halkı gelirinde önemli bir kalem oluşturmaktadır. Köyün gençleriyse genellikle kış boyu başka kentlerde öğrenimlerine devam etmekte, yazları ise köye dönüp çevredeki turistik tesislerde çalışırlar.

Nüfusunda Kuzey Afrika kökenli göçmenlerin ağır bastığı Yazı Köy'ün, Çeşmeköy merkezli ağalık sisteminden pek etkilenmediği anlaşılmaktadır. Köyde, Ömer İhsan Ağa ya da Sındı ağalarına yanaşmalık etmiş aile bulunmamaktadır.[107] Köylüler,

---

[106] Ne ki bu restorant da, 2003 başlarında ellerinden alınacaktır.

[107] Bunu babası yerel bir tüccar olan Yazılı M.F.A. da doğruluyor: "Bizler Ömer Ağa'yla hiç çalışmadık. Kendi ürünümüzü doğrudan Milas'a, Muğla'ya, İzmir'e götürürdük" (8 Ağustos 2002 tarihli görüşme). Ancak topraklarının çok büyük bölümünün önce orman, ardından da tarihi sit ilan

1960'lı yıllara kadar, Manisa, Aydın, Söke, Milas gibi yörelere ücretli tarım işçiliğine (tütün, pamuk toplama) giderek, komşu Çeşmeköy'ün tersine, ücretli işçilikle çok önceden tanışmışlardır. Bu göreli erken dışa açılmanın, çocukları okutma konusundaki ısrarlılıkla sonuçlandığı söylenebilir.

Köyde ağa-eşraf baskısının yokluğunu, köylülere yöneltilen "Köyün itibarlı kişileri kimlerdir" sorusuna verilen yanıtlardan da izlemek mümkündür. Köylüler bu soruya belirli isimlerle yanıt vermektense, böyle birilerinin olmadığını, herkesin belirli konuları bildiği için, birbirlerine danıştıklarını söylemeyi yeğlemişlerdir. Çeşmeköyle çarpıcı bir tezat![108]

Yüksek okuma oranı, komşu köyler (özellikle Çeşmeköy) karşısındaki mağduriyet duygusu ve devlet otoritesiyle SİT konusundaki çatışmalar, Yazı Köy'deki siyaseti daha radikal ve daha katılımcı kılmaktadır.

Gerçekten de, 1950'li yıllarda ağırlıklı olarak DP'li olan köy, 1970'li yıllarda sol ağırlıklı bir görünüm kazanmıştır.[109] Yaşlılar

---

edilmesi (ve bunun sonucu topraklardaki değer aşınımı), Yazı Köy'de, örneğin Çeşmeköy'de olduğu gibi sonradan turizme yönelebilecek bir ticari sermaye birikimini engellemiştir. Örneğin babası tüccar olan M.F.A., 1944'te köylüye dağıtılan tapulara göre 15.300 dönümlük toprağına Orman İdaresi tarafından el konulduğunu söylemiştir.

[108] Öte yandan, Cumhuriyet'in ilanı yıldönümlerinin köyde, izleyicilere kırma zeytin ve gözleme ikram edildiği, köy gençlerinin rol aldığı skeçler, oratoryum gösterileri, geleneksel gelinlik sergileri vb. etkinliklerle kutlanması (bkz. "Yazılıların anlamlı gecesi", *Datça Haber,* 1-10 Aralık 1998, sayı 2, s. 5). Yazı Köy'ü çevre köylerden farklı ve "modernist" bir simgesel düzleme yerleştirmektedir. Dahası, Yazılı kadınlar, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü de kendi aralarında kutlamaktadır!

[109] 1970'li yıllarda Yazı Köyü'ndeki CHP ağırlığı için bkz. Unbehaun (1994: 247-257). Unbehaun, bu başarıyı köydeki yüksek eğitim düzeyi ve CHP'lilerin etkin olduğu Aktur inşaatında çalıştırılan işçilerin ağırlıklı olarak Yazılı olmasına bağlamaktadır.

arasında DYP hâlâ gözde parti olsa da, gençlik yılları 1970'lere denk düşen kuşağın tercihi, günümüzde DSP/CHP'den yanadır (Son üç seçimde bu iki partinin bu köyden aldığı oy toplamının Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği, yukarıdaki tabloların incelenmesinden de izlenebilecektir). Buna karşılık MHP'nin oyları, son derece düşüktür; bu partinin Türkiye genelindeki oylarının yüzde 18'i bulduğu 1999 seçimlerinde dahi (1999 seçimlerinde MHP'nin Yazı'da aldığı oy oranı, yüzde 9,19'dur). Günümüzde de süregiden Çeşmeköy-Yazı çekişmesinin 1970'lere dayandığı söylenebilir. Çeşmeköy'de Ülkü Ocağı'nın açıldığı yıllarda Yazı Köy'ün, tüm sol fraksiyonların çatışmasız bir ortakyaşarlık sürdürdüğü bir Halkevi bulunmaktadır.[110]

Ancak CHP ağırlığı, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, Halkevi, yüksek eğitim düzeyi, siyasal gündemi yakından takip eden kadınları[111] ile tipik bir "Cumhuriyet köyü" görüntüsü veren Yazı'nın, SİT nedeniyle devlet otoriteleriyle gerilimi, birkaç yıl yıl önce, Knidos'taki tarihi eserlerin, bir hırsızlık sonucu Marmaris Müzesi'ne taşınmak istenmesi sonucu açık çatışmaya dönüşecektir. Kültür Bakanlığı emriyle Knidos'a gelen Marmaris Müzesi yetkilileri, Yazılıların direnciyle karşılaşacak, köylüler yola barikat kuracak, olay yerine sevk edilen jandarmayla halk

---

[110] Halkevi'nin varlığının Yazı Köy'ün sağ görüşlüleri açısından bir sorun oluşturmadığı, Yazı Köy'ün eski muhtarlarından C.A.'nın sözlerinden anlaşılıyor: "70'li yıllarda bölünme Çeşme'ye daha çok girdi; buraları pek etkilemedi. Ben sağ görüşlü olmama rağmen sol görüşlü pek çok dostum vardı. Yazı Köy'de sol bir dernek kurulmuştu, ben üye olmak istedim, itiraz ettiler. Kayınçom vardı, o üye oldu. Onun harçlığını (aidat -S.Ö.) ben veriyordum. Ama dernek de yürümedi. Ben o sıralar AP Gençlik Kolları'nı kurmaya kalkıştım, ama vazgeçtim. Biz kahveleri ayırmadık" (1 Ağustos 2002 tarihli görüşme).

[111] "Bizim köyde herkes çocuğunu okutur. Kadınlar haberleri kaçırmaz, izlerler" [S.T. (52); emekli. Lokanta işletir].

arasında çatışma çıkacak, saatlerce süren olaylarda 15 kişi yaralanacaktı! Yazılılar bunun üzerine, Datça'da kaymakamın istifası doğrultusunda bir gösteri yürüyüşü düzenlediler.[112]

Direnişlerine karşın taleplerinin kaale alınmayışı ve eserlerin Marmaris Müzesi'ne taşınması, Yazılıların mağduriyet duygusunu artırmışa benzemektedir. Olaydan üç yıl sonra dahi olayın yaraları, Yazılıların belleklerinde hâlâ açıktır:

> Yunanlıların şeysi gibiydi. Yazıköy otobüsü barikat kurdu. Türk bayrağı açtık, bizi çiğneyebilirsiniz ama bayrağı çiğneyemezsiniz diye. Komutan bayrağı çiğnedi. Halk askeriyenin arabasına taş atmaya başladı. Bunun üzerine çatışma çıktı. Taşı yiyince asker havaya ateş açtı. 15 kişi yaralandı.
> Datça'da yürüyüş yaptık. Biz eserlerin köyde kalmasını istiyoruz. Gerekirse pansiyonu müzeye çevirir, eserlere kendimiz bekçilik ederiz (Çatışmalara katılan Yazı Köylü bir kadının tanıklığı, 31 Temmuz 2002).
> Eserler giderken biz isyancı bir tutum aldık. Datça'daki mülki amirlerin bize karşı tavrı ondan sonra değişti. Buranın insanını doğadan, tarihten, ormandan soğuttular. Evvelki sene Özel Çevre Koruma'dan adamlar geldi. 'Köy içinde sizi döverler' dedim. Bilmediğin görmediğin yerleri nasıl SİT ilan edersin? Bizimle gezmeden nasıl SİT ilan edersin? [A.T., (48) 1 Ağustos 2002 tarihli görüşme].
> Olaylardan sonra ciddi baskılar gördük, sindirildik. Hâlâ ne yapacağımızı bilmiyoruz. Biz Türkiye vatandaşı değil miyiz? Bazen diyoruz ki bizi başka ülke yönetse daha iyi olur. Doğuda bazıları sorunları bombalayarak çözdü, biz de mi böyle yapalım? Kazı başkanı buradan geçerken selam bile vermez. Tarihi eserlerin kaçırılmasında devletin bilgisi var. Kaçakçılığı kazıcılar yapıyor (M.F.A., 8 Ağustos 2002 tarihli görüşme).

Bu mağduriyet duygusunun, araştırma tarihinde yaklaşan genel seçimlerde "hiçbir partiye oy vermeme" eğiliminin ağır

---

[112] Bkz. *Datça Haber*, 9 Kasım 1999, sayı 19, s. 1.

basmasıyla somutlandığına, tüm kahve söyleşilerinde tanık olacaktım.[113]

Pekala, bu taban tabana zıt iki siyasal yapılanış, Yazı-Çeşmeköy ilişkilerini nasıl etkileyecektir?

Yukarıda da belirtildiği üzere, Yazı ile Çeşmeköy arasında 1970'lerden bu yana zaman zaman çatışmalara varan bir "soğukluk" hüküm sürmektedir. Bu "soğukluğu" daha çok dile getiren taraf, tahmin edilebileceği üzere, mağduriyet duyguları daha yoğun olan Yazılılardır. Örneğin Yazı Köy kahvelerinde şu tip yakınmalara sıkça rastlamak mümkündür:

> Bizde kahvelerde bir genç bulamazsın, kimi teknede, kimi turizmde. Kışın ise köyde çalışırlar. Başka köylerin de arazisi var, ama çalışmazlar. Bizimkiler kendi bademini bitirince başka köylere çalışmaya giderler. Ana-baba eline bakmazlar. Çeşmeköy burayı fakir görür. Kız vermek istemez (S.T., 31 Temmuz 2002 tarihli görüşme).
>
> Çeşmeköylüler cahil. Bizim köy okumuş. Onlar 'dikkulak', bizler solcuyuz. Akıllı adam niye dikkulak olsun? 1970'lerde bizde Halkevi, kütüphane vardı. Halkevi kurduğumuzda sağcılar toplanacak, dernek kuracak denildi. İki köy birbirine gidemezdik, kavgalaşırdık. Buranın insanı çalışkandır; dağ yamaçlarına ekin ekilirdi. 1979'da yetişenler bugünkü tıfılları kışkırtıyor, çekişmeyi devam ettiriyor. (...) Bizim gençler kızlı erkekli istediği gibi eğlenir. Diğerleri bunu yapamıyor. İçti mi saldırganlaşırlar (A.T., 1 Ağustos 2002 tarihli görüşme).
>
> Çeşme kendisini biraz daha üstte hissediyor. Çalışma olarak farklılıklar var. (...) Çocukluğumuzda Çeşmeköy okuluna giderdim. Ar-

---

[113] Ancak Betçe'nin Yaka Köyü'nden bir kişinin CHP'nin Muğla milletvekili aday listesinin üçüncü sırasında yer alması, Yazılıların fikrini -bir kez daha CHP'den yana- değiştirmişe benziyor. Kasım 2002 seçimlerinde CHP Yazı'da açık farkla birinci parti olarak çıkacaktı. Betçe'nin -tarihinde ilk kez- artık parlamentoda bir temsilcisi var!

kadaşlarımı döverlerdi. Biz çocuklara dövüş etmeyin diyoruz, onlar başka diyorlar (C.A., 1 Ağustos 2002 tarihli görüşme).
Çeşmeköylüler kendilerini merkez sayıyorlar, Jandarma karakolu onlarda, bu nedenle jandarmaya destek oluyorlar. Onlar güvenilir insanlar değil. Dost görünür, arkadan vururlar (8 Ağustos 2002 tarihli kahve söyleşisinden).

"Gelenekselleşmiş" Çeşmeköy-Yazı nizasının gerisinde birkaç neden birden bulmak mümkündür. Kabaca toparlarsak:

1) Çeşmeköylüleri "yarıcı/yanaşma", Yazılıları ise ücretli tarım emekçisi kılan tarihsel koşullar.

2) 1970'li yılların Çeşmeköy'ü MHP, Yazı'yı ise sola iten siyasal kutuplaşma iklimi. Bu bölünme, günümüzde de süregitmektedir.

3) İki köyün gençleri arasındaki, özellikle günümüzde belirgin hâle gelmiş eğitim düzeyi farklılığı.

4) Çeşmeköy'ün merkezi konumu ve ticari zenginliğinin SİT mağduru Yazılılarda yarattığı burukluk.

5) İki köy arasındaki ayrılmada çıkan sınır anlaşmazlıkları. Yazı Köy eski muhtarının verdiği bilgiye göre ayrılma sırasındaki bu toprak anlaşmazlığı, iki köyün birbiriyle mahkemelik olmasına yol açmış, anlaşmazlık konusu araziler, mahkeme kararıyla Çeşmeköy'e verilmiştir.

6) Okul anlaşmazlığı. Yakın zaman önce, Çeşmeköy, Cumalı, Belen ve Yazılı öğrencilerin öğrenim göreceği sekiz yıllık bir ilköğretim okulunun Cumalı ile Yazı köyleri arasındaki arsanın üzerinde kurulması konusunda yapılan çalışmaların, Çeşmeköy ileri gelenlerinin itirazı sonucu başarısızlıkla sonuçlanması, bu gerilimi artıran son bir örnek olmuştur. Halen ilköğretim düzeyinde öğrenim veren iki okulun bulunduğu (bu okullardan biri beş, diğeri ise üç yıllıktır) Çeşmeköylüler, bu okulların varlığı-

nın köye ticari canlılık getirdiğini ve bunu yitirmek istemediklerini belirtmektedirler.

Her durumda, 75 yaşındaki Yazılı çiftçi H.T.'nin sözleri, birbirinden 3 km. uzaklıktaki bu "düşman kardeşler"in rekabetini veciz bir biçimde açıklamaktadır: "Çeşmeköy-Yazı çekişmesi köy kıskançlığına dayanır. Benim aklımın erdiği kadarıyla kıskançlık olmasa hayat da olmaz. Hepsi rakı şişesinin içerisinde. Onu içti mi, ayranı kabarır" (16 Temmuz 2002 tarihli görüşme).

"Rakı şişesi" gerçekten de iki köy arasındaki kavgaların önde gelen aktörüdür. Geleneksel Çeşmeköy-Yazı kavgaları, günümüzde siyasal rasyonellerini büyük ölçüde yitirmiş durumdadır. Ancak oradadırlar, büründükleri yeni siyasal simge yüküyle süregitmektedirler. Çalışmayı sürdürdüğümüz günlerde kıyıdaki diskotekte "içkiyi fazla kaçıran" Yazı ve Çeşme gençlerinin kapışmalarına dair haberleri pek sık alacaktık. Bu gençler, ne iki köy arasındaki sınır çekişmesinden haberdardırlar, ne okulun nerede yapılması gerektiğine ilişkin bir kanıları vardır, ne de ebeveynlerinin kuşağı kertesinde politizedirler. Birileri dedelerinin Ömer İhsan Ağa'nın yanaşmaları, berikilerse ücretli tarım emekçileri olduğundan habersizdirler. 20'li yaşlardaki "solcu" için "solculuk" köy düğünlerinde "Leylim ley"i; "dikkulak" için ise "Türkiyem"i çaldırmakla sınırlıdır çoğunlukla. Ama, düğün meydanlarında ya da diskotekte birbirinden kesin hatlarla ayrılmış halkalar halinde, bir grup zafer işareti, diğeri kurt başı yaparak dans ederken birbirlerine efelene efelene omuz atışlarını seyretmek, gerçekten ilginçtir. İşte, Yazı Köylü 19 yaşındaki üniversite öğrencisi Ö.K.'nın anlattıkları:

> Ben o zamanlar lisedeydim, Y.Ç.'nin (Çeşmeköylü aktif MHP'lilerden. Şekilde 11) oğlunun düğünü vardı; bizim köyden kız almıştı. Biz köyün gençleri içmiştik. Çelişip duruyoruz onlarla,

düğünü biz bitirecez, siz bitireceksiniz diye. Biz, düğün bizim köyde olduğu için biz bitirecez diyoruz; Y.Ç., düğün kendisine ait olduğu için kendisi bitirmek istiyor. Bizler iskemlenin üzerine çıkıp zafer işareti yapıyor, marşlar söylüyor, orkestranın 'Leylim Ley'i çalmasını istiyoruz, onlar 'Türkiyem'i istiyorlar. İş inada bindi, biz Türkiyem'in sözlerini değiştirip söylemeye başladık: "Taş koymuşum faşistlerin yoluna, Orak-çekiç bayrağına, Ölürüm sosyalizm". Ama biri sosyalizm derken öbürü anarşizm, beriki materyalizm diyor. Çok gülmüştük" (9 Kasım 2002 tarihli görüşme).

"Kavga"ların çoğu, gerçekten de "kız" yüzünden çıkmaktadır. 1970'lerin politizasyonu, belki sona ermiştir, ama ardında kültürel bir yarılma bırakarak. Daha eğitimli gençler, tatil için yöreye gelen genç kızlarla daha kolay iletişim kurabilmektedir. Bu durum, okumaktansa atadan kalma toprakların satışına daha fazla güvendikleri gözlemlenen Çeşmeköy gençlerinin Yazılı yaşıtlarına tepkilerine neden olmakta; bu gerilim, Çeşmeköy'ün tecrübeli "kurtlar"ı tarafından "Vatan-Millet-Sakarya" hamasetine doğru kolaylıkla manipüle edilebilmektedir.[114] 2001 yılı Ağustos'unda Can Yücel anısına düzenlenen Datça Can Şenlikleri'nin Palamutbükü'ndeki bölümünde, kıyıda arabalar içinde bozkurtlu tişortları ve kurt başı işaretleriyle sloganlar atarak dolaşmalarına tanık olduğumuz işsizlik-yoksulluk kıskacındaki bu gençler, köy içinde zaman zaman alışılmadık şiddet gösterilerine yönelebilmektedir. Yukarıda değinilen jandarma karakolu baskınında, ya da 2001 Hıdrellez'inde Çeşmeköy muhtarının düzenlediği şenliği erken sonlandırması üzerine, gece boyu köy meydanında içki şişelerini kırıp, iskemleleri parçalamalarında olduğu üzere... Böylesi bir potansiyelin varlığı, MHP açısından

[114] "Okul müdürü N.A., biz öğrencilerin kahveye gelmesini genelde hoş karşılamaz, bizi kovalardı. Ama ne zaman Türk tarihiyle ilgili bir film gösterirse, haber salardı: 'Gelin çocuklar, filmi seyredin' diye" [İ.A. (24)'nın tanıklığı, 23 Temmuz 2002].

kliyentalist ilişkilerin ve maharetli "halkla ilişkiler" siyasetinin etkinliğinin tükendiği yerde başvurulabilecek "aba altındaki sopa"yı düşündürtmektedir, sütten ağzı yanmışlara...

Sonuç

Kliyentalizmin kolay tükenemeyecek/tüketilemeyecek bir ilişkiler modeli olduğu, görülüyor. Neo-liberal siyasalar doğrultusunda gerçekleşen kırsal yoksullaşma, bu siyasaların öngörülerinin tersine, kırsal nüfusun kaynaklara erişim olanaklarını daralttığı ölçüde, "hedef küçülterek" de olsa, kliyentalist ilişkiler modelinin sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği ortamı biçimlendirmektedir. Yoksullaşan köylülük ve onun siyasal desteğini sağlamadaki aracılık girişimi, kendini ticari/siyasal aracılık ilişkileri üzerinden var eden bir köylü-simsarlar grubunun elini genişlettiği bir pazarlığın girdisini oluşturmaktadır. Böylelikle toprak kökenli olsun olmasın, ticarî sermayelerini siyasal sermayeye tahvil eden bu grup, etkinlik çeperlerini genişletme, sözün özü, tırmanma olanağını bulmaktadır. Kendisini önceleyen ağa/mütesellim kuşağının, bu "yeni eşraf" için nasıl bir model oluşturduğunu yukarıda gördük. Dahası, gerek ulusal entegrasyon, yani temel sağlık, sosyal güvence ve eğitim hizmetlerinin kamu tarafından karşılanması; gerekse köylünün yoksullaşması ve dolayısıyla da talep düzeyindeki düşüş nedeniyle yanaşmalarına karşı aç boğazları besleme, vergilerini ödeme, yetenekli çocuklarını okutma, hastaları tedavi ettirme vb. "pahalı" yükümlülüklerden sıyrılmış bu yeni "hamiler", yani yerel ticaret erbabı açısından simsarlık girişimi daha da kârlı (ve kolay) bir iş haline gelmiştir. Küçük ve kişisel "kayırmalar" kolaylıkla daha üst düzey ticari ilişkilere yol açacak siyasal sermayeye tahvil olabilmektedir: köylüden alınan ürünün parasının erken, hatta fazla geciktirmeden, zamanında ödenmesi, dar durumda verilen

bir borç, düğünlerde, sünnetlerde boy gösterme, irice bir takı takma, köylü lehine mülki amirler nezdinde yapılan girişimlerle ufak-tefek sorunları çözme, hatta yalnızca birazcık güler yüz...

Çeşmeköy'de bir eşraf ailesi çevresinde örülen yerel iktidar yapısı, kliyentalist ilişkilerin kırsaldaki meşruiyet kaynaklarına ilişkin bir kavrayış da sağlamaktadır: Ağalıktan ticarî sermayeye, oradan da girişimciliğe/yatırımcılığa yönelen kırsal egemenler, konumların el değiştirmesine karşın, bir tarihsel süreğenlik görüntüsünden destek bulmaktadır. "Mantık evlilikleri"nin, kırsal seçkinler arasında da rağbet gören bir seçenek olduğu görülüyor!

MHP'nin, daha doğrusu yerel MHP'lilerin Betçe köylerindeki etkinliklerini, kırsalı yoksullaştıran neo-liberal politikaların biçimlendirdiği yeni kliyentalist olanakları iyi değerlendirerek, bu eğilimin geleneksel temsilcisi DP-AP-DYP aleyhine büyüdüğü görülmektedir.[115] Şu halde, "piyasa kurallarının tam egemenliğini sağlama"nın kliyentalizm koşullarını ortadan kaldıracağı yolundaki "iyimser" ön-kabulü, bu egemenliğin kırsal kesimde (ve genelde emekçi kesimlerde) yol açacağı yoksullaşma ve yoksunlaşmanın bu koşullara yeni bir hayatiyet katabileceği olasılığı çerçevesinde yeniden gözden geçirmek gerekiyor.

---

[115] Ne ki bu saptama, MHP'nin kendini salt kliyentalist ilişkiler üzerinden var edebildiği, kaynak dağıtabilecek pozisyonu yitirdiğinde (örneğin ANAP'ta gözlemlendiği üzere) siyaset sahnesinden silineceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü MHP, son kertede, ultra-milliyetçiliğe ve muhafazakarlığa yaslanan "ideolojik-temelli", doktriner bir reaksiyon partisidir; bu kimliğiyle, neo-liberal uygulamalarla her zaman konumunu yitirme, devre-dışına itilme riskiyle yüklü bir tabana -ki bu taban, Anadolu sermayesi içinde mevcuttur- seslenme olanağına sahiptir. Şu halde, zaman zaman daralsa da, MHP'nin (örneğin ANAP gibi) bir "konjonktür partisi" olduğunu ileri sürmek, bir yanılsama olacaktır.

Kaynaklar

Akşit, B. (1985), *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Toplum, Siyaset ve Kültür Dönüşümleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara, Turhan Kitabevi.

Arı, K. (1995), "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (ed.), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Armağan, D. (2002), "Türkiye'de Tarım: Verili Durum ve Alternatif Çözüm İlkeleri", *Türkiye İçin Sol Seçenek (21 Nisan 2002 İstanbul, Sol Meclis Toplantı Tutanakları)*, Nâzım Kültürevi Kitaplığı.

Avşar, C. (2002), *Datça Gezi Kitabı*, Balıkaşıran & Arkhe Reklamevi, Mart Yayıncılık, Datça.

Aysu, A. (2002), *Tarladan Sofraya Tarım. 1980-2002 Türkiye Tarımında Yapılanma(ma)*, İstanbul, Su Yayınları.

Çanlı, M., Ü. Türkeş (1999), *Datça (Reşadiye) Kuvay-ı Milliyesi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Gellner, E. (1977), "Patrons And Clients", *Patrons And Clients in Mediterranean Societies*, E. Gellner ve J. Waterbury (eds.), Londra, Duckworth.

Güneş-Ayata, A. (1994), "Roots And Trends Of Clientalism in Turkey", *Democracy, Clientalism And Civil Society*, L. Roniger ve A. Güneş-Ayata (eds.), Londra, Lynne Rienner Publishers.

Kafaoğlu, A.B. (ed.) (2001), *Tarım. Bolluk İçinde Yoksulluk*, İstanbul, Kaynak Yayınları.

Kara, S. (2003), *Sinan'ın "Kara" Kitabı. Bir Gazetecilik Öyküsü*, İstanbul, Ozan Yayıncılık.

Kazgan, G. (1999), "1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme", O. Baydar (ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Kendir, H. (2002), "Türkiye'de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin 'Küçülen Rolü' ve Yapısal Uyum Politikaları", A.A. Dikmen (ed.), *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum* içinde, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (21-23 Kasım 2001), Ankara, İmaj Yayıncılık, 217-270.

Keyder, Ç. (1982), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1930),* Ankara, Yurt Yayınları.

Lande, C.H. (1977), "Introduction: The Dyadic Basis of Clientalism", *Friends, Followers and Factions. A Reader in Political Clientalism,* S.W. Schmidt, L. Guasti, C.H. Lande ve J.C. Scott (eds.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra.

Meltem, M.F. (tarihsiz), *Datça'ya Ait Bildiklerim*, Hamle Yayınları.

Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, 20.10.1991, 24.12.1995 ve 18.04.1999, İli: 48 Muğla, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1992, 1996 ve 2000.

Muğla İl Yıllığı, 1973.

Newton, C.T. (1865), *Travels & Discoveries in the Levant*, In two volumes, vol. II. Londra, Day & Son.

Oral, N. (2002), "IMF ve Dünya Bankası Türkiye'de Tarımı Bitiriyor", *Siyasi Gazete*, 0:21-22.

Oyan, O. (2002), "Tarımda Ne Yapılmak İsteniyor?", *Teori*, 127: 23-31.

Powell, J.D. (1977), "Peasent Society and Clientelist Politics", *Friends, Followers and Factions, A Reader in Political Clientalism,* S.W. Schmidt, L. Guasti, C.H. Lande ve J.C. Scott (eds.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra.

Sayarı, S. (1977), "Political Patronage in Turkey", *Patrons and Clients in Mediterranean Societies,* E. Gellner ve J. Waterbury (eds.), Londra, Duckworth.

Schmidt, S.W. (1977), "The Transformation of Clientalism in Rural Columbia", S.W. Schmidt, L. Guasti, C.H. Lande ve J.C. Scott (eds.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra.

Scott, J.C. (1977) "Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia", *Friends, Followers and Factions. A Reader in Political Clientalism*, S.W. Schmidt, L. Guasti, C.H. Lande ve J.C. Scott (eds.), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Londra.

Sönmez, O. (2001), *Knidos, Mavide Uyuyan Güzel.*

Unbehaun, H. (1994), *Klientelismus und Politische Partizipation in der ländlichen Türkei. Der Kreis Datça (1923-1992),* Schriften des Deutschen Orient-Instituts, Hamburg, Deutsches Orient Institut [Türkçe'si için bkz. H. Unbehaun (2006), *Türkiye Kırsalında Kliyentalizm ve Siyasal Katılım - Datça Örneği (1923-1992)*, Ankara, Ütopya Yayınevi].

- (1998), "Türkiye Kırsalında Yerel Siyaset. Perspektifler ve Değişimler", *Kebikeç*, 3/6: 7-29.

Uykucu, E. (1983), *İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafya ve Sosyal Yapı)*, İstanbul.

Datça Haber gazetesi koleksiyonu.

II) "BİZİM KÖYDE YOKSULLUK YOK Kİ!" ya da YOKSUNLUKTAN YOKSULLUĞA TÜRKİYE KIRSALI ÜZERİNE NOTLAR*

Günümüzde yaygınlaşan yoksulluk çalışmalarında kırsal yoksulluğun büyük ölçüde ihmal edildiği saptamasından kalkınan bu tebliğ, tarafımızdan iki dönem halinde 2002 ve 2003 yıllarının Temmuz-Ağustos aylarında Muğla ili Datça ilçesinin, yerli halk arasında "Betçe" olarak bilinen ve Datça Yarımadası'nın batı kesiminde yer alan kırsal bölgede yürütülen alan çalışmalarına dayanılarak hazırlandı.

Kuşkusuz ki yazar, alan gözlemlerinin tüm Türkiye kırsalını temsil edemeyeceğinin bilincinde ve böyle bir iddia taşımamaktadır. Amacı, Türkiye kırsalı arasında göreli "zengin" sayılan bir bölgede (Ege bölgesi) yer alan ve son yıllarda turizm gelirlerinden de yararlanan bir merkezin (Datça) kırsalındaki yoksullaşmaya, yoksulluk algısına ve kırsaldaki çözülme sürecine içkin çelişkilere ilişkin izlenim ve gözlemlerini paylaşmaktır. Alan çalışması, Türkiye genelindeki kırsal yoksullaşmadan, top-

---

* HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 9-11 Ekim 2003 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler" konulu sempozyuma sunulan tebliğ. *Toplum ve Hekim*, Ocak-Şubat 2004, c. 19, sayı 1, ss. 39-47. Araştırmadaki katkılarından dolayı HÜ Antropoloji Bölümü doktora öğrencisi Elif Kanca-Başokçu'ya teşekkür borçluyum.

rakları örneğin İç Anadolu'ya göre daha verimli, iklimi ürün çeşitliliğine elverişli, piyasaya yönelik üretime geçişi daha erken bir dönemde tamamlamış, dahası 1980'li yıllardan beri, hem turizm gelirlerinden hem de kıyı bölgelerindeki arsa spekülasyonlarından pay alabilen, bir başka deyişle, arazileri Türkiye'nin diğer tarım bölgelerine göre değerli olan bir yörenin de kırsalın içine düştüğü genel yoksullaşma sürecinden kaçınamadığını göstermektedir.

Türkiye Tarımının Krizi

Türkiye tarımının ve buna bağlı olarak kırsal kesimin 1980'li yıllardan itibaren adım adım ilerleyen bir çöküş sürecini yaşamakta olduğunu görmek için, salt günlük basım izlemek bile yeterlidir.[1] Gerçekten de, "1989'a gelindiğinde tarım ürünlerinin 1977'deki satın alma gücü neredeyse yarıya inmiştir" (Kendir 2002: 220). Tarımdaki çöküş süreci, bir yandan kırsaldan kentlere yönelik göç hareketinde, bir yandan da üretimdeki düşüşler ve/ile tarımın katma değer payının toplam katma değer içindeki gerilemesinde izlenebilmektedir.

Gerçekten de 1980'de 44,7 milyon olan Türkiye nüfusunun %56'sı kırsal alanda yaşarken, 1997'de bu oran, %35'e düşmüştür (Aydın 2001: 17). Kent istihdamındaki düşme eğiliminin kırsal göç üzerindeki frenleyici etkisi göz önünde bulundurulduğunda, kırsaldaki bu %20'lik nüfus kaybı dahi, Türkiye köylülüğünün içinde bulunduğu açmaza ilişkin yeterli bir fikir verebilmektedir. Çünkü bilindiği üzere, son yirmi yılın göçü, kentlerde ancak marjinal ve/veya kayıtdışı sektörlerde yaşam alanı bulabilmekte ya da kent işsizliğin ana gövdesini oluştur-

[1] Örneğin Ziraatçılar Derneği Genel Başkanı İbrahim Yetkin, "Şimdi Türkiye tarımının, kanserli bir hastanın ölümü beklenir gibi sonunun gelmesi bekleniyor" diyor (*Cumhuriyet*, 14 Eylül 2003, s. 12).

maktadır. Metropol varoşlarında biriken bu yeni göçmen kitleler, işsizliğin yanı sıra, sağlıksız barınma ve yaşam koşulları, yetersiz beslenme, kentsel altyapı ve hizmetlere erişimsizlik, suçluluk, reaksiyoner siyasallaşma vb. pek çok olumsuzlukla yüz yüze, iç içedir.[2] Dahası, göçmenler, gelişen iletişim araçları sayesinde, bütün bu olumsuzlukların bilincinde olarak kentlere göç etmektedirler. Bir başka deyişle, 1980'lerden sonra Türkiye kırsalından büyük kentlere yönelen göç, artık kentlerin "çekiciliğinden" değil, kırsalın içine düştüğü çaresizlikten kaynaklanmaktadır.

Tarımsal çöküşün ikinci göstergesi olarak üretim düşüşleri ile tarımın katma değer payının toplam katma değer içindeki gerilemesi DİE verileriyle somutlanabilir. Örneğin 1999 yılında, bir önceki yıla oranla buğday üretiminde %14, arpada %14, mısırda %1, mercimekte %29,6, nohutta %10,4, şeker pancarında %24,4 oranında düşüş kaydedilmiştir (Aydın 2001: 14). Bu düşüş trendi sürmektedir.[3]

Öte yandan, yukarıda da belirtildiği üzere, tarımın katma değer payı, toplam katma değer içinde gerilemekte, tarımsal ürünlerin ihracatı sürekli düşerken ithalatı da artmaktadır. Bu gerileme 1994'te %0,7, 1996'da %2,3, 1999'da %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Ocak 1999-Ekim 2000 arasında canlı hayvan ihracatındaki düşüş %96,5 oranında gerçekleşirken, aynı dönemde diğer tarım ürünleri ihracatında şu düşüşler kaydedilmiştir: sebze ve kök yumrularda %9,3; meyve ve kabuklu yemişler, turunçgiller, kavun ve karpuzda %24,0; tahıllarda %14,2, yağlı tohum ve meyvelerde %37,5, hayvansal ve bitkisel

---

[2] Bkz. Özbudun (2003: 370-390).

[3] Tarım Ürünleri Tahmin Komisyonu (TÜTK)'nun bazı temel gıda ve sanayi ürünlerine ilişkin 2003 tahminleri ve 2002'ye göre düşüşleri için bkz. "Tarıma da sıcak darbesi", *Radikal*, 22 Ağustos 2003, s. 16.

yağlarda %58,3, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddelerde %27,6, pamuk ve pamuk ipliğinde %9,3. Aynı dönemde ithalat artışı ise şöyledir: canlı hayvan %84,4; tahıllar %2,4; tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler %27,6; pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mamuller %64,9; kimyasal gübre %32,4 (Aydın 2001: 15).

Pekala, bu çöküş süreci nasıl açıklanabilecektir?

1) Dünya Tarım Politikalarında Yapısal Dönüşümler

Denilebilir ki, Batılı kapitalist ülkelerin 1980'lere dek tarımı geliştirme konusunda fazla bir gayretleri yoktu: Sömürgecilik çağından beri biçimlenegelen dünya konjonktürü, kapitalist metropol ülkelerinin ağır sanayi, bağımlı ülkelerin ise tarım ve tarıma dayalı sanayilere yöneldikleri bir uluslararası işbölümüne yol açmıştı. Ancak bu dengeler, 1980'lerin eşiğine gelindiğinde, ABD ve ona koşut olarak AB ülkelerinin, tarımlarında hızlı bir verim artışına gitmeleri ve ihracata yönelmeleri ile altüst oldu. McMicael'in (2001: 189) deyişiyle:

> Amerikan hükümetinin büyüyen ödemeler dengesizliğine ve imparatorluğun artan giderlerine (özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra) bir çare olmak üzere "yeşil güç" politikasını başlatması da yeterli ölçüde dikkate değer. 1970'lere kadar Amerikan tarım politikası, ulusal tarım kesiminde istikrara odaklanmıştı. İhracat ve beslenme yardımı, üretim fazlasını çözümlemede sadece birer yan üründü. 1973 Tarım Yasası'yla Amerikan çiftçilerinin üretimine konan miktar kısıtlamaları kaldırıldı ve ticari ihracat özendirilmeye başlandı. Bu, sadece tarım fazlasıyla uğraş konusunda bir yöntem değişikliğinden ibaret bir hamle değildi. Aslında Amerikan tarımıyla dünya ekonomisi arasındaki ilişkiler kökten değiştiriliyordu. Yasanın asıl amacı buradaydı. 1970'li yılların başından sonra Amerikan tarımı ihracata bağımlı hale gelmeye başladı. Ekilen her üç akrın birisinin ihracata ayrılma zorunluluğu konuldu. Yeşil güç stratejisi

dünyanın her yerinde aile tarımını çökertti. (...) Bu arada, hem tarım politikası Amerika'nın aynaya yansıması biçiminde olan ve hem de onun gibi tarımda aşırı üretim problemi yaşayan Batı Avrupa ülkeleri de tahılda belli başlı ihracatçılar arasına girdiler.

Böylelikle, "1950'lerde Üçüncü Dünya ülkelerinin buğday ithalatı dünya buğday ithalatında yüzde 10 gibi düşük bir orandayken, bu pay 1980'de yüzde 57'ye yüksel"ecekti (A.g.y.). Biyoteknoloji, gen mühendisliği vb. teknolojik gelişmelerin de tetiklediği bu verim artışı, G-7'lerde çokuluslu şirketlerin tarım sektörüne giderek daha fazla egemen olmasına yol açacaktı. Metropol ülkelerde yığılan ürün fazlasının akabilmesi için çeper ülkelerin tarımlarının idam fermanının imzalanması gerekiyordu.

Ferman, çok taraflı ticarete ilişkin tartışmaların yapıldığı GATT görüşmeleri çerçevesinde sürdürülen, Uruguay'da gerçekleştirildiği için, "Uruguay Round" adıyla anılan 7,5 yıllık sekizinci turda imzalandı. Uruguay Rond'unda alınan kararlarda genel gümrük indirimi hedefi 10 yılda gerçekleştirilmek üzere yüzde 40 olarak belirlenmekte ve anlaşmalara bütün taraf ülkelerin uyması zorunluluğu getirilmekteydi. Dahası, imzacı ülkeler, tarım, tekstil gibi GATT kurallarının uygulanmadığı sektörlerin zaman içinde GATT sistemiyle uyumlu hale getirilmesini öngörmekteydi. Bu anlaşmalar çerçevesinde, taraf ülkeler tarımlarında korumayı azaltmayı taahhüt altına alıyorlardı. Bunun için:

Tüm ticari engeller gümrük şekline dönüştürülecek,
Tarımsal sübvansiyonlar bütçesi 6 yılda %36 oranında azaltılacak,
Çiftçi koruma sistemi miktar kısıtlamalarından gümrük ve çiftçiyi doğrudan ödemeye dönüştürülecek,
Tarımsal ürün ihracat sübvansiyonları %36, sübvansiyona konu olan ihracat hacmi %21 azaltılacaktı (Aysu: 2002: 33).

GATT sürecinde ve bu sürecin sonunda kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nce dayatılan (tarım dahil) politikaların biçimlen-

mesinde dev çokuluslu şirketlerin belirleyici bir rol oynadığını kaydetmek, bilmeyiz gerekli mi?[4]

2) Türkiye Tarımı IMF ve DB Kıskacında

"Petrol krizi, tahıl krizi ve sabit kurlara dayanan dünya para sisteminin çöküşünü kapsayan 1973 dünya bunalımının etkisi"ni, 1977'ye kadar erteleyebilen Türkiye, bu tarihte "yeniden ağır dış borç yükünü ödeyebilmek için IMF ile masaya oturmak zorunda" (Köymen 1999: 29) kaldı. Ülke bu masadan kalkamayacaktı. 1980 askerî darbesinin biçimlendirdiği ortamda, çokuluslu şirketlerin iki aslî kurumu, IMF ile Dünya Bankası Türkiye kırsalının çöküşüne yol açan düzenlemeleri bir bir dayatmaya koyuldular. Türkiye'nin kredi talepleri, ülkenin "küresel piyasaya entegrasyon"unu sağlayacak "yapısal reformlar"ı gerçekleştirmesi koşuluna bağlandı. Tüm ülke ekonomisinin geneline yönelik bu "yapısal uyum programları", en genel hatlarıyla devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi ve serbest piyasa ekonomisi koşullarının tam işlerliğini öngörmekteydi.

Tarım sektörü, bu yönelişten nasibini bolca alacaktır. Türkiye kırsalını, köylülüğü, bir kalemde enflasyonların, devalüasyonların, krizlerin başlıca sorumlusu ilan eden retorik çerçevesinde, tarıma yönelik teşvik ve sübvansiyonlar ekonominin sırtında ağır yük oldukları gerekçesiyle bir bir kaldırılmaya başlandı. Kırsal nüfusun aşırı fazlalığından, Batılı ülkelerde olduğu gibi küçültülmesi ve etkin bir biçimde üreten, verimi ve rekabet gücü yüksek, teknolojik açıdan donanımlı bir yüzde 20'ye, hatta

---

[4] "Öyle ki, Uruguay turlarındaki ABD önerisini Cargill'in eski başkan başyardımcısı hazırladı. Kendisi, aynı zamanda Amerika Tarım Bakanlığı'nın eski bir memuruydu. Cargill diğer bir büyük firma olan Continental'la birlikte Amerika tahıl ihracatının yarısını paylaşır" (McMicael 2001: 194).

yüzde 10'a çekilmesi gereğinden sıkça dem vurulurken; büyük çoğunluğu ilkokul düzeyi üzerinde eğitim görmemiş, çoğunluğu küçük aile işletmeleri olarak işleyen,[5] teknolojik donanıma sınırlı olarak erişebilen,[6] tefeci-tüccarların boyunduruğu altındaki köylü topluluğun, devlet desteği de olmaksızın, nasıl olup da verim ve rekabet gücü yüksek, teknolojik donanımı haiz, etkin -diyelim AB çiftçileri gibi- bir topluluğa dönüşeceğini, dahası, böylelikle oluşacak kırsal fazlalığın kentlere göç ettiğinde neler olacağı nedense tartışılmıyordu!

1980'lerden itibaren, birbiri ardı sıra uygulamaya konulan[7] IMF ve Dünya Bankası dayatmaları doğrultusunda:

> (...) tarıma karşı 'koruyucu ve düzenleyici' devlet tavrı değişmiş, tarım üretiminde piyasa koşullarına tabi olunmasını sağlayacak bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır. Dış ticaret korumacılığı çok azalmış, girdi sübvansiyonları -kimyasal gübreye verilen küçük bir sübvansiyon dışında- kaldırılmış, ürün fiyat desteği neredeyse son bulmuş ve kapsamı daraltılmıştır. İkinci olarak, tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumları, dönemin sonuna doğru daha önce sahip oldukları -başta kredi avantajları olmak üzere- avantajlarını yitirmiştir; diğer kamu kurumları gibi bunların da özelleştirilmesi gündeme gelmiş, bazılarının sahip oldukları tekel gücüne son verilmiştir. Üçüncüsü, daha önce yabancı sermayeye kapalı olan tohum olayı, iç ve dış sermayeye neredeyse tamamıyla açılmış ve ka-

---

[5] "(...) 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin sayısı 1952'de 1.527.000 (toplam çiftçi hanelerinin yüzde 62'si) iken, 1963'te 2.132.000'e (toplam çiftçi hanelerinin yüzde 69'u) çıkmıştı" (Akşit 1999: 177).

[6] 1963 Tarım Sayımı'na göre, 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin (yani toplam çiftçi hanelerinin yüzde 69'unun) toplam traktör içindeki payı yüzde 20'ydi. Traktörlerin %47'si, toplam işletmelerin %3,2'sini oluşturan 200-499 dekar ve %0,5'ini oluşturan 500+ dekar sahibi işletmelerin elinde toplanmıştı (Köymen 1999: 16).

[7] Türkiye'deki kırsal "yapısal uyum" çerçevesinde Dünya Bankası ile imzalanan kredi anlaşmaları ve koşulları için bkz. Kendir (2002).

munun buradaki işlevine son verme eğilimi bu yeni girişimle tamamlanmıştır. Nihayet, tümüyle dış rekabete açılan ekonomide imalat sanayii ve hizmetlerin rekabet gücünü artırmak için tarımı araç olarak kullanmak eğilimi belirginleşmiştir. Gıda maddeleri fiyatlarının düşük kalması yoluyla ücret artışlarını sınırlamak, sanayinin girdi olarak kullandığı tarım ürünleri fiyatlarını düşük tutarak maliyet artışlarını önlemek bu eğilimin başlıca nedenleridir. Hatta 1980'li yılların enflasyon kaynakları arasında yerleri olmayan tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumlarının kredileri de, enflasyon hızının azaltılmasında bir araç haline getirilmiştir; öyle ki, örneğin Toprak Mahsulleri Ofisi alımlarını TC Merkez Bankası son iki yıldır kredileriyle karşılamamakta, bu kuruluş gereksinimini dış borçlanmayla karşılamaktadır (Kazgan 1999: 33).[8]

Özetle, "tarımda yapısal uyum" başlığı altında:

1) Ürünlerin büyük bölümünün destekleme alım ve fiyatları kapsamından çıkartılmıştır.[9]

2) Çiftçiye düşük faizli kredi uygulamasından vazgeçilmiş, mevcut kredi borçlarının reel faizler üzerinden tahsilatı yoluna gidilmiştir.

3) Tarım sektöründeki KİT'lerin hemen tümünün özelleştirme kapsamına alınmış, bir kısmı özelleştirilmiştir (Örneğin SEK, EBK). Diğerleri ise sıralarını beklemektedir (TÜGSAŞ, İGSAŞ, TMO, hatta Ziraat Bankası...).

4) Tarım satış kooperatifleri kendi kaderleriyle baş başa bırakılmış, bunların çoğu kapanma noktasına gelmiştir.

---

[8] Ayrıca bkz. Kafaoğlu (2001); Aysu (2002).

[9] 1982 yılında 22 ürün destekleme kapsamındayken, 1990'da bu sayı 10'a düşürülmüştür. 1994'ten bu yana ise sadece tahıl (TMO), tütün (Tekel) ve şeker pancarı (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) desteklenmektedir. 2001'de çıkartılan Şeker Yasası ve Tütün-Tekel Tasası bu son iki ürünün de destekleme kapsamından çıkartılmasını öngörmektedir. Dahası, tahıl alımlarını destekleyen TMO da özelleştirilecek kuruluşlar arasındadır (Aysu 2002: 49).

5) Tarımsal girdiler (elektrik, gübre, tarımsal ilaçlar, tohumluk vb.) üzerindeki sübvansiyonlar kaldırılmış, çiftçiler bu girdileri piyasa fiyatları üzerinden temin etmek zorunda bırakılmışlardır.

Bu uygulamalar, geçmişten gelen sorunlar yığını altında zor ayakta durabilen Türkiye kırsalı için tam bir yıkım anlamına gelmektedir. Tarımsal üretim düşerken, köylülük hızla ve topyekûn bir yoksulluğa sürüklenmektedir. Türkiye genelinde kişi başına GSMH 3.213 dolar iken kırsal kesimde bu rakam kırsal nüfusta 1.384 dolara düşmektedir (Bu rakam AB ülkeleri için sırasıyla: 23.981 dolar ve 9.286 dolar!) (Aysu 2002: 41).

Tarıma yönelik destek ve sübvansiyon uygulamaları bir bir kaldırılırken, öngörülen tek tarımsal destek, yine IMF ve Dünya Bankası'nın[10] istekleri doğrultusunda getirilen doğrudan gelir desteğidir (DGD). Mevcut destekleme modelinin kısa sürede yerini yalnızca DGD modeline bırakmasını öngören Bakanlar Kurulu kararı, 14 Mart 2000 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu düzenleme, 1-199 dönüm arasında araziye sahip çiftçilere (daha fazla toprağa sahip olanlarda 199 dönüm için) tapulu birim arazi başına geri dönüşsüz, hibe biçiminde yardım yapılmasını öngörmektedir. DGD'nin pilot uygulamasına 2001 yılında başlanmıştır ve 2003 yılında bunun dışındaki tüm tarımsal desteklerin kaldırılması öngörülmektedir. DGD ile, 2000 yılında dekar başına 19 dolar düzeyinde olarak hesaplanan desteğin (bu rakam OECD ülkelerinde 36 doları bulmaktadır) dekar başına 5 dolara düşeceği öngörülmektedir (Kafaoğlu 2001: 48). Öte yandan, Kafaoğlu'nun da (A.g.y.) belirttiği üzere, DGD sonsuza dek sürmesi öngörülen

[10] Tarımdaki tüm destekleme politikalarından vazgeçilerek bir tek DGD'nin uygulanacağı, IMF'ye verilen 9 Aralık 1999 ve 18 Aralık 2000 tarihli, Dünya Bankası'na verilen 10 Mart 2000 tarihli niyet mektuplarıyla taahhüt altına alınmıştır (Aysu 2002: 58).

bir destek değildir, birkaç yıl içinde sıfırlanması beklenmektedir; ancak ne zaman sona erdirileceği, açıklanmamaktadır. Dahası, DGD ödemeleri taksitlendirilmekte ve düzensiz olarak gerçekleşmektedir. Türkiye'deki tarımsal işletmelerin yüzde 68'inin 50 dönümden küçük olduğu göz önünde bulundurulduğunda, DGD'nin çiftçiler açısından "sefalet parası" anlamına geldiği ortaya çıkacaktır. Nitekim, Karadeniz bölgesindeki pilot uygulamada, 10-15 dönüm arazisi olan çoğu çiftçinin krediyi almak için baş vurmadığı bile görülmüştür (Kafaoğlu 2001: 48). Aynı durumu bizim de Betçe kırsalında gözlemlediğimizi geçerken belirtelim. Gerçekten de, Aysu'nun (2002: 59) deyişiyle, "(DGD) bir tarımsal destek değil, sosyal nitelikli ve giderek azaltılan destek biçimidir. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı bu sistemle hedefledikleri, tarımı geliştirmeyi değil, aksine, ihtiyacın çok üzerinde olan üretimin kısılması, yani tarımsal üretimin artırılması yerine tarım kesiminin gelirinin korunmasıdır".

Şu halde çoğu çeper ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de kırsal kesimi bekleyen, "ya kırk katır, ya kırk satır" ikilemidir. Yaşamı sürdürme olanağını yitiren köylüler, ya kentlere göçerek varoşlardaki işsizler ordusuna katılacak ya da "sözleşmeli çiftçilik" yoluyla topraklarını ellerinden alan çokuluslu şirketlerin ırgatlarına dönüşeceklerdir.[11]

Datça Kırsalında (Betçe) Yoksullaşma

1) Kırsalda Hayatta Kalma Stratejileri

Bu olumsuz koşullar altında tarımsal üretimin hâlâ sürebilmesine, kırsaldan kentlere göçün daha hızlı olmamasına şaşmak

---

[11] 442 sayılı Köy Kanunu'nun 87. maddesinde yapılacak değişiklikle yabancı gerçek veya tüzel kişilerin Türkiye'de köylerden arazi satın almasına olanak sağlanacaktır. "Sözleşmeli çiftçilik" için bkz. Aysu (2003).

gerek. Bu sorudan hareket eden Aydın (2001), kırsalda üretimin halen sürüyor olmasını "üreticilerin kendi kendilerini sömürmeleri" ile açıklamakta ve Aydın/Söke'nin Tuzburgazı ve Eskişehir'in Sivrihisar köylerinde yaptığı gözlemler sonucu, IMF ve DB dayatmaları altında hükümetlerce uygulanan yıkım politikalarına karşı köylülerin şu "beka stratejileri"ni geliştirdiğini saptamakta:

1) Gelir yaratma stratejileri: Bunların başında, toplam ürünü artırma çabaları gelmektedir. Bu çabalar, özellikle "aile işletmesinin kullandığı toprak alanını, yeni topraklar açmak, marjinal verimlilikteki toprakları da ekmek, mera alanlarına tecavüz etmek veya çeşitli kiralama veya ortakçılık anlaşmalarıyla genişletmek biçiminde cereyan etmektedir" (Aydın 2001: 22). Böylelikle 1976-85 arasında tarım gelirlerinin düşmesine karşın, üretimde artış görülmüştür. Bir başka yol, hane üyelerinden bir ya da daha fazla kişinin tarım dışı ekonomik uğraşlara yönlendirilmesidir. Ya da hanenin bütünü tarımsal uğraşıyı ikinci plana düşürerek başka bir uğraş alanına yönelebilmektedir. Bir başka yol mevcut kaynakların (meralar, nadas, kurak ve marjinal topraklar vb.) aşırı kullanımıdır. Bu da sonuçta çevre tahribatına yol açmaktadır (Aydın 2001: 23-25).

2) Birikeni tüketme ve borçlanma: Tarım satış kredileri, bankalar, zengin çiftçiler ve esnafa borçlanma, üretim aletlerinin (tarım araçları, hayvanlar ve toprak) elden çıkartılması şeklini alabilmektedir. Bu sonuncusu, genellikle hastalık, düğün, askerlik, aşırı borçlanma vb. nedenlerle son başvurulan çaredir (2001: 26).

3) Tüketimi sınırlama ve kadın emeği: Genellikle hanelerin çok daha ucuz ve kalitesiz mallara yönelmesi, hatta kimi mal ve hizmetleri evde üretme yoluna gidilmesi görünümünü almaktadır Aydın (2001: 28). 1980 sonrası, özellikle de 1997-2000

arasında yiyecek ve giyecek tüketim normlarında değişikliklere gidildiğini kaydetmekte, bunların özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Kadınlar, kocalarım ve çocuklarım doyurduktan sonra kendilerine daha düşük kaliteli besinleri ayırmaktadırlar. Ancak ilk etapta eğitim ve sağlığa ayrılan fonlar sınırlanır, sonra eldeki birikimler kullanılır, beslenme alışkanlıklarında değişiklikler, son çaredir.

2) Datça Kırsalı

Betçe köylerinde yukarıda anılan tüm hayatta kalma stratejilerini görmek, şaşırtıcı olmadı. Aşağıda, bu stratejilerin alanda aldıkları biçim(ler) sergilendikten sonra, bunları mümkün kılan kültürel biçimleniş tartışılacak ve bu stratejilerin sınırlılıkları üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle alanı biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

2.1) Çeşmeköy: Konumu, Geçimi

Araştırmada merkez alınan Çeşmeköy, gerçekte Muğla İli Datça İlçesi'ne bağlı Cumalı Köyü'nün bir mahallesi olmasına karşın, merkezi konumu, ticari hayatının komşu köylerle kıyaslanmayacak ölçüde canlı oluşu ve Datça turizminin son dönemlerde hızla canlanan ve popülarite kazanan Palamutbükü koyuna yakınlığı nedeniyle, Betçe köyleri arasında en gelişkini olma özelliğini göstermektedir.

70 hane, 299 kişilik nüfusuyla Çeşmeköy, 250 haneli ve 750 nüfuslu Cumalı Köyü'nün en kalabalık mahallesi durumundadır. Merkezi durumuna koşut olarak Çeşmeköy'de iki binada tek tedrisatla öğretim verilen sekiz yıllık bir ilköğretim okulu; bir jandarma karakolu; üç bakkaliye/market (biri aynı zamanda nakliyecilik ve inşaat malzemeleri pazarlaması yapmaktadır); inşaat malzemesi pazarlayan üç dükkan; bir sağlık ocağı; bir

cami ve üç kahvehane/kıraathane bulunmaktadır.[12] Betçe'nin haftalık pazarının Çeşmeköy'de kurulması ve Datça-Muğla seferlerini yapan otobüs işletmecileri kooperatifi merkezinin de yine bu mahallede yer alması, Çeşmeköy'ün merkezî konumunu gösteren ve pekiştiren diğer olgulardır.

Öte yandan, Çeşmeköy'ün merkeziliğinin tarihsel kimi gerekçeleri de vardır: 1911/12'de yapılan idarî düzenlemede, yarımada üzerinde tesis edilen iki nahiyeden (Reşadiye ve Süleymaniye) birinin (Süleymaniye) merkezini oluşturması ve 20. yüzyıl ortalarına dek bölge için oldukça anakronik gözüken bir ağalık merkezi durumunda oluşu gibi. Çeşmeköy 1925 yılına dek nahiye olarak kalmış, bu tarihten itibaren yeniden köy statüsüne indirilmiştir.[13]

Çeşmeköy'ün başlıca geçim kaynağını, diğer Betçe köylerinde olduğu üzere, bademcilik oluşturmaktadır. Yörede ticarî bademcilik 1960'lı yıllardan beri yapılmaktadır ve neredeyse bir mono-kültür haline gelmiştir. Gerek iç, gerekse dış pazarda bademin değer kazanması sonucu o güne dek köylü zeytin, tütün, boyacılıkta kullanılan palamut ve harıp (keçi boynuzu) üretimini terk ederek, bölge iklimine uyarlılığını ve göreli az bakım isteyişini de avantajlı gördüğü bademciliğe yönelmiştir. Bölge, günümüzde Türkiye'nin toplam badem üretiminin %10'unu karşılamaktadır.[14]

---

[12] Araştırma sürecinde kahvehanelerden biri talep edilen kiranın yüksekliği nedeniyle kapanacaktır.

[13] Çeşmeköy siyaseti üzerine antropolojik bir çalışma için bkz. Özbudun (bu kitabın I. Bölümü).

[14] Türkiye'de 2000 yılı toplam badem üretimi (çağla dışında) 47.000 ton olarak gerçekleşmiştir (Ancak 2001'de bu rakam, diğer ürünlerdeki düşme trendini izleyerek 42.000 tona inecektir) (Kaynak: http://www.tarim.gov.tr, Üretim İstatistikleri). Bu ürünün 6.423 tonu Muğla ili sınırları içinde

Bademden Mart-Nisan (çağla) ve Temmuz-Ağustos olmak üzere yılda iki kez ürün alınmaktadır. Toptancının tarladan peşin fiyatla aldığı çağlada ortaklık-yarıcılık sistemi görülmemekte, ancak yevmiyeli çalışma olabilmektedir.[15] Elverişsiz hava koşulları nedeniyle 2003 yılı içinde verimi düşük gerçekleşen çağla fiyatlarının yüksekliği ve yoğun borçluluk köylüyü badem ürününün büyük bölümünü çağla olarak toplayıp satmaya yöneltmiş, bu durum da badem gelirlerini düşüren ek bir etken olmuştur.[16]

Badem toplama işlemini ise hane halkı birlikte gerçekleştirir, toplanan badem çuvallara yerleştirilip sırtta, eşek ya da traktörle evlere taşınır, hane halkı (özellikle kadın ve çocuklar) evlerde kabukları soyma işlemini gerçekleştirirler. Dış kabuğu soyulan badem, ihtiyaç doğdukça satılmak üzere evlerde depolanır ve hane halkının nakit ihtiyacına göre aile bireylerinin ortak çalışmasıyla kırıldıktan sonra, köydeki üç toptancıya teslim edilir. Bu kişiler, aynı zamanda inşaat malzemesi, beyaz eşya, mobilya, un vb. pazarlaması ve nakliyecilik yaptığından, köylülerle açık hesap çalışmakta, ne ki köylülere verdikleri malların fiyatına eklenen zamları alacaklarına yansıtırken, badem fiyatlarındaki artışları borçlarına yansıtmamaktadırlar. Dolayısıyla üretici hanelerin nakit girdisi genelde çok düşük düzeyde seyrederken, söz konusu toptancılar için bir sermaye birikimi olanağı sağlamaktadır.[17]

üretilmiştir. Datça kırsalının (Betçe köyleri) bu toplam içindeki payı, 4.646 tondur (Bkz. Karaca ve Dalgıç 2002: 71).

[15] 2003 yılında çağla toplama yevmiyesi 12,5-15 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

[16] Örneğin, 2003 yılı çağla hesaplarını incelememize olanak sağlayan iki aileden birinin bu yıl 2.767 kg. çağla satışından 5.707 milyon, diğeri 1.090 kg. çağladan 2.323 milyon TL. gelir elde ettiği görülmüştür. Her iki ailenin de bu yıl ki badem mahsulünden beklentisi, bu rakamların altındadır.

[17] Bakkal/toptancının sermaye birikim modelinin 1966'ya ait bir betimlemesi için bkz. Akşit (1985: 32-35).

Badem toplamada yevmiyecilik ve yarıcılık yaygındır. 2003 yılı için yevmiyeler, erkekler günde 25, kadın ve çocuklarda 15 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Yarıcılar ise, tarlayı sürme işlemi kendilerine aitse rekoltenin yarısını, sadece ürünü toplamaya gidiyorsa 1/3'ünü almaktadır. Yarıcılık ve yevmiyecilik, Akdeniz bölgesinin Temmuz-Ağustos sıcakları göz önünde bulundurulduğunda, fazlasıyla zahmetli bir iştir. Yarıcı ve yevmiyeciler sabah ezanıyla işe başlamakta, öğle sıcaklarındaki yemek molasını tarlada geçirmekte ve akşam üzerine dek çalışmayı sürdürmektedirler. Mülk sahipleri ise sabah 8'de işbaşı yapar, genellikle saat 12-12.30'da bırakırlar. İş yoğunluğunun düşük olduğu yıllarda mülk sahipleri öğleden sonra tarlaya gitmemeyi yeğlemektedirler.

Zeytincilik, hâlâ kısmî olarak sürdürülse de daha çok geçimlik olarak tüketilmektedir. Köylülerin, ekim-aralık ayları arasında topladıkları zeytinleri yöredeki imalathaneler tarladan teslim alır (yörede üç küçük zeytinyağı imalathanesi bulunmaktadır), yağın %15'ini işletme payı olarak alıkoyup kalanı evlere teslim eder. Köylüler hane kullanımı için ayırdıkları zeytinyağını, ihtiyaç oldukça azar azar satabilecekleri bir çeşit banka hesabı olarak görmektedirler.

Arıcılık da, bademe göre daha kazançlı bir faaliyet olmasına karşın (iyi gitmesi halinde 3-4 yıl içinde bademin kazancının 2-3 katı kadar gelir getirdiği belirtilmektedir), gerek başlangıç sermayesinin büyüklüğü gerekse taşıdığı riskler nedeniyle, sınırlı sayıda ailenin yürüttüğü bir faaliyettir. Gerçekten de, köyün az sayıdaki arıcılarından biriyle yaptığımız görüşmede, sandıklar, arılar, petek, yüksek maliyetli ilaçlar ve nakliye dahil olmak üzere kabaca 7 milyar TL.lik bir başlangıç sermayesi hesaplamıştır; ki bu, köylülerin büyük çoğunluğu için çok yüksek bir rakamdır. Dahası arıcılık, hastalık, nakliye kamyonlarının devrilmesi vb. riskler içerdiğinden, arıcılar tarafından dahi ikincil bir iş

olarak görülmekte, arıcılar kazançlarını daha güvenli olarak gördükleri toprağa yatırmayı yeğlemektedirler.

Yörede ve Çeşmeköy'de, bunların yanı sıra, sınırlı ölçekte narenciye ve incir ile susam üretimi yapılmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvan sayısı azdır ve ürünlerinden geçimlik olarak yararlanılmaktadır.

1980'lerden beri köyleri de etkilemeye başlayan turizm ise köy gençlerinin ve kadınlarının yaz boyu kıyılardaki pansiyon, restoran gibi işletmelerde garsonluk, çamaşırcılık, bulaşıkçılık gibi işlerde çalışmasıyla artan önemde bir ek gelir kaynağı oluşturmaktadır. Öte yandan, Betçe kesiminde kıyılarda yer alan turistik işletme ve marketler, halen ağırlıklı olarak köyün zenginlerinin mülküdür, ya kira ya da aile işletmesi şeklinde işletilmektedir. Daha da önemlisi, turizm, köylülerin SİT alanı dışında kalan[18] arazilerinin önemli ölçüde değer kazanmasına yol açmıştır; köylüler pek istekli olmasalar da düğün, sünnet, hastalık, inşaat gibi masraf gerektiren olaylar, arazi satışlarına yol açmaktadır.

Araziler genellikle küçük parseller halinde bölünmüştür, miras nedeniyle hızla parçalanmakta ve köylülerin çoğunluğunun elinde tuttuğu toprak 30 dönümün altındadır. Dahası, bu toprak parçalıdır; aralarında genellikle uzun mesafeler bulunmaktadır. Genellikle hane halkı işgücünü kullanan üreticiler, bu nedenle erişebildikleri mesafelerdeki topraklara ekim-dikim yapmakta, gerisini kullanamamaktadır.

2.2) Çeşmeköy'de Yoksullaşma ve Hayatta Kalma Stratejileri

Herhangi bir destek ya da teşvike konu olmayan, tümüyle piyasa koşullarına bağlı bir ürün olan bademin, üreticinin elin-

---

[18] Datça Yarımadası'nın Knidos'a doğru uzanan büyük bölümü 1983 yılında çıkartılan bir yasayla 1. dereceden SİT alanı ilan edilmiştir; bu, köylüler arasında yoğun bir mağduriyet duygusu ve yakınmalara konu olmaktadır.

den çıkış fiyatları, ithalatın da etkisiyle son 2-3 yıldır önemli bir artış kaydetmemektedir; 2002 yılında bir kg iç bademin fiyatı 10 milyon TL.den açılmış, bu yıl bu rakam 12-13 milyon TL.ye ulaşabilmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde tarımsal girdilerin fiyatlarında hızlı bir yükselme gerçekleşmektedir.[19] Bu durum, neredeyse tümüyle tek ürüne bağımlı olan Betçe köylerinde (tabii araştırma alanımız Çeşmeköy'de de) hızlı bir gelir yitimi ve yaşam standartlarında önemli gerilemelere yol açmaktadır. Orta halli bir köylünün yıllık kazancı, 6-7 milyar TL.yi aşmamaktadır -ki bu da, açlık sınırıdır![20]

Köyün yoksullaşmasındaki bir başka etken, turizm ani gelirlerindeki düşmedir. Çeşmeköy'ün önemli gelir kaynaklarından birinin, köy zenginlerinin arazi ve turistik işletmelerinin bulunduğu ve köyün/yörenin gençleri için mevsimlik bir istihdam alanı oluşturan Palamutbükü koyundaki turizm faaliyetleri olduğu yukarıda belirtilmişti. Küçük boyutlu işletmeleriyle daha çok orta ve orta-alt sınıf yerli turistlere seslenen Palamutbükü turizmi, yakın geçmişteki malî krizden payına düşeni almış ve önemli müşteri, dolayısıyla da gelir kayıplarına uğramıştı.

---

[19] Örneğin, tarlayı sürmeden önce taban gübresi olarak kullanılan kompoze gübrenin torbası (50 kg.), 2002 yılında %100'e varan bir artışla 20 milyon TL.yi bulmuştur (2001 fiyatı: 10-12 milyon TL). Çağlaya düşmeden önce kullanılan nitratın torba fiyatı ise, 15-16 milyon TL.dir. Yanı sıra, badem için olmazsa olmaz işlemlerden biri, çift sürümüdür. İdeal olanı, tarlanın yılda üç kez sürülmesidir ve bu işlem hayvan ya da traktörle gerçekleştirilir. Mazot fiyatlarındaki artışla birlikte, bir traktörün deposu, 2002 yılında 40 milyon TL.ye dolarken 2003'te bu rakam 60 milyon TL.ye yükselmiştir!

[20] Türkiye Kamu-Sen'in araştırmasına göre Ağustos 2003 itibariyle dört kişilik bir aile için yoksulluk sınırı 1.760.000.000 TL, açlık sınırı ise 581.000.000 TL.dir ("IMF'den Yoksulluk Tablosuna Destek, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 2003, s. 8).

Uğradıkları ani ve büyük ölçekli gelir yitimine karşı, köylüler, birkaç alanda birden baş etme stratejisi geliştirmektedirler. İlk elde, ürün fiyatlarının istikrarsızlığı ve ithalatın da etkisiyle enflasyon oranlarının çok altında bir yükselme (gerçekte gerileme) kaydetmesi, buna karşılık girdi fiyatlarının katlanarak artması, köylüleri, giderek daha az girdi kullanmaya yöneltmektedir. Örneğin görüştüğümüz kişiler, gübre kullanımını azalttıklarını, tarlaya serpiştirmekle yetindiklerini, çift sürümünü de yılda bir kereye indirdiklerini, gerisini tarlayı tırmıkla düzleme ve yaban otlarını elle ayıklama yoluyla, emek gücüyle (yani "kendilerini sömürerek") halletmeye çalıştıklarını, tarım ilaçlarını ise -DDT ya da kükürt dışında- hemen hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Sulamadan hemen tümüyle vazgeçilmiş, verim yağmurlara havale edilmiştir. Kuşkusuz bu durum da verim düşüklüğüne ve kırılganlığına yol açarak yoksullaşmayı artıran bir kısır döngü yaratmaktadır.

Öte yandan köylüler, ziraat uzmanlarından hiç yardım almadıklarını, köye nicedir ziraat teknisyenlerinin uğramadığını belirtmektedirler.[21]

Gelir yitimine koşut olarak küçük arazi sahiplerinin kendi tarlalarında çalışmayı bitirdikten sonra "zenginlere" ortakçılık ya da yevmiyecilik yapma eğilimi, ortakçılık-yevmiyecilik yapan ailelerin sayısı artmaktadır. Yanı sıra, gençlerin tarım-dışı (bölgede en geçerli sektör, turizmdir) işlerde çalıştırılma yaşı da giderek düşmekte, aileler 13-14 yaşından itibaren oğullarını marangozhane, tamir atölyeleri ya da turistik tesislerde işe koymaya çalışmaktadırlar.

---

[21] "Tarım Bakanlığı 1984 yılından itibaren teknik elemanlarını tarladan çekti. Böylece Bakanlığın tarımsal üretimde o güne kadar oynadığı geliştirici role son verildi" (Aysu 2002: 69).

Köylülerin yoksullukla baş etme stratejilerinden bir başkası, kimi gereksinimlerini yeniden evde üretmeye yönelmeleridir. Örneğin tüpgaz tüketimini kısmak için evlerdeki ocaklar yeniden faaliyete geçirilmiş, kadınlar geçmiş yıllarda yalnızca özel durumlarda (bayramlar, düğünler vb.) başvurdukları ekmek pişirme işine yeniden hız vermişlerdir. Kuşkusuz, bu tüketim kalıpları ülke pazarıyla bütünleştiğinden beri bir hayli değişikliğe uğramış bir topluluk için, son derece sınırlı bir çözümdür.

Buna bağlı olan bir başka yol, tüketimi/masrafları kısmaktır. Bu ise, doğrudan beslenme örüntülerini etkilemektedir. Alan çalışması sırasında bulunduğumuz sofralarda, ekmek (genellikle "kıtırak" olarak bilinen, ocaklarda kurutulmuş, suya banılarak yumuşatılan ev ekmeği) zeytin-zeytinyağı, bulgur ve domates tüketimine dayalı bir beslenme(me) modeline tanık olduk. Süt ve süt ürünleri tüketimi (köyde az sayıda da olsa büyükbaş bulunmasına karşın) düşük düzeylerde seyrederken, köylüler eti ancak düğünlerde ve Kurban bayramlarında yediklerini belirtmektedirler.[22] Balık tüketimi, bir kıyı yerleşimi için olağanüstü düşük düzeydedir; köylü, balığı ancak kıyıdaki lokantalardan artakaldığı ölçüde ve ucuza alabildiğinde tüketmektedir. Köy pazarındaki fiyatları büyük kentlerle yarışan mevsim sebzeleri dahi, ancak bahçesi olanların düzenli tüketebildiği bir lükse dönüşmüş durumdadır.

Tüketimi kısma eğiliminin bu yıl yörede fazlasıyla tüketilen alkol ve sigarayı dahi kapsadığını görmek, bizim açımızdan

---

[22] "Et açlığı" gözle görülür bir haldedir. Kendi evimizde her köfte pişirdiğimizde çok sayıda çocuğun et kokusunu alarak -karınları tok olsa dahi- yemeğe koşturmaları, soframızı paylaşan dostlarımızın önlerine etli yemek çıktığında yaşadıkları ve göstermekten kendilerini alıkoymadıkları hoşnutluk, az da olsa etli yemek servisinin yapıldığı köy düğünlerini dört gözle bekleyişleri, Çeşmeköy'e ilişkin acılı anılarımız arasındadır.

çarpıcıydı. Alkollü içkiler (özellikle Ege şarapları ve bira) Betçeli erkekler için adeta bir "erginleme aracı" ve "prestij göstergesi" işlevi görmektedir; 15-16 yaşından itibaren delikanlılar önce düğünlerde, gizli kapaklı olarak, yaşları ilerledikçe de açıkça içerler. Köyün alkol tüketimi, şaşırtıcı düzeydedir, önceki gece kimin ne kadar içtiği, özellikle gençlerin sohbetlerinde bir yarış konusudur; ve alkol, kadınlarla erkekler arasında önemli bir gerilim başlığını oluşturmaktadır. Dost meclislerinde içki ısmarlamak, pahalı yabancı sigaralardan ikram etmek, "efelik"tendir.

2003 yazında, bu görünüm köklü değişikliklere uğramıştı. Yaşlı erkekler daha az içmeye çabalıyordu; gençler ise şarabın kalitesini biraz daha düşürmüşler, yabancı sigaradan yerliye, hatta "otlakçılığa" dökmüşlerdi işi. Alkol tüketimi, sanki artık eskiden olduğu gibi "eğlence", "prestij gösterisi" vb. olmaktan çıkmış, sorunlardan kaçmanın bir yoluna dönüşmüştü!

Ve nihayet, yaz boyunca hemen her hafta sonu bir ya da iki tane mutlaka olan düğün eğlentilerinin (sünnet, nişan, nikah) giderek sönükleşmesi, düğün yemeklerinde içki sunumunun ortadan kalkması, yemek ikramlarında çeşitlerin azalması, hatta köy kadınlarının kendi aralarında yemeksiz, salon düğünlere geçme gereğinden söz etmeye başlamaları, masrafları kısma eğiliminin çarpıcı bir göstergesiydi.

Ancak "tasarruf" eğilimi, yalnızca beslenme ve prestij göstergeleri konularında ortaya çıkmamaktadır. Köylüler, zorunlu sağlık giderlerini elden geldiğince erteleme çabası içindedirler. Böylelikle, acil ameliyatlar belirsiz bir geleceğe ertelenmekte, neden olduğu büyük acılara rağmen diş apsesiyle yaşama öğrenilmekte, ilaç-antibiyotik kullanımı yerini yeniden şifalı otlara bırakmakta, ilçe ya da ildeki hastaneye ancak ölüm-kalım sorunlarında müracaat edilmektedir.

Bir başka baş etme stratejisi, bankadaki birikimlerin hızla tüketilmesine koşut olarak, yükselen borçlanma eğilimidir. Akrabalar, köyün tüccarları, tarım kredi kooperatifi ve nihayet Datça'daki banka şubeleri, köylünün sıkça baş vurduğu, ancak artan borçlanma nedeniyle tükenmekte olan kaynaklardır. Alan çalışması sırasında köyde sık sık alacak kavgalarının çıktığına, kefalet nedeniyle yakın akrabaların birbirleriyle konuşmaz olduğuna, bu arada, iki kişinin arazisine haciz geldiğine tanıklık edecektik.

Borçluluk, geçim sıkıntısı, hacizler ve bunların yol açtığı gerilimler nedeniyle köyün "bozulan" havasına bir de ilk kez bu yıl somutlanan "yabancı" ("Kürt" olarak okumak doğru olacaktır) varlığı karşısındaki huzursuzluğu da eklemek gerekir. Bölgenin turizme açıklığına, Türkiye'nin başka bölgelerine (evlenerek ya da memuriyetle) göçmüş evlatların varlığına, dışarlıklıların, hatta yabancı ülke yurttaşlarının yöreden toprak edinme ve yerleşme alışkanlığının giderek yaygınlaşmasına karşın, Çeşmeköylü de tüm Türkiye köylerinde olduğu üzere, yabancılara karşı sakınımlıdır. Köye yerleşen yabancıyı kolay kabullenmez. Ne ki, "Kürtler"e karşı tutum, diğer tüm yabancılara karşı olduğundan daha olumsuzdur. Betçe köylerinde geçtiğimiz yıla dek Kürt varlığı çok sınırlı olmasına karşın, 2002 yılında yaptığımız mülakatlarda bu olumsuzluğun sıkça dile getirildiğini duymak, şaşırtıcıydı. Köylülerin, hayatlarında hiç Kürt görmemiş dahi olsalar, önyargıları, elle tutulabilir bir haldeydi.

2003 yılına gelindiğinde, bölgedeki Kürt varlığı, daha somut bir görünüme bürünmüştür. Gerek kıyıdaki gerekse köydeki işletmeler, daha düşük ücretlerle daha çok çalışan Kürt işçileri istihdam etmeye başlamışlardır. Böylelikle köye ve çevre köylere ilk kez bu yıl 4-5 Kürt yerleşmiştir. I. Bölümde de varlığını gözlemlediğimiz olumsuz tutumlar, 45 günlük araştırma süremizde en az üç kez somut ayırımcılık eylemleri olarak dışa vuracaktı (Kıyıdaki diskotekte bir Kürt gencinin köyün kendilerini

"ülkücü" olarak tanımlayan gençlerince dövülmesi, üç hırsızlık vakasının doğrudan ve bir kanıt olmaksızın "Doğulu işçiler"e ciro edilmesi, kıyıda dolaşan ve küçük kızlara sarkıntılık eden bir "sapık"a ilişkin köyde hızla yayılan rivayetler, bu hayalî "sapık" öykülerinin iyice dallanıp budaklanması...). Köy halkı, küçülen ekmeğini paylaşmada gönülsüz gözükmektedir!

2.3) "Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!"

Bütün bunlara karşın, söyleşilerimizde köylüler, köylerinde yoksulluğun olmadığını, çalışana her zaman ekmek olduğunu, kimileri yoksullaşıyorsa bunun tembellikten, içki düşkünlüğünden, hesabını bilememekten vb. kaynaklandığını ısrarla vurgulamaktaydılar.

Giderek yoğunlaşan ve yaşamlarını doğrudan, derinlemesine etkileyen yoksulluk olgusu karşısındaki bu algılama eksikliği nasıl açıklanabilir?

Sanırız bu sorunun yanıtı, çok yakın bir geçmişe dek uzanan kırsal yoksunluğun, belleklerde halen taze olan anılarında yatmaktadır. Gerçekten de Datça, 1930'lu yıllarda köylülerin angaryayla çalıştırılması sonucu açılan erişimi güç toprak Datça-Marmaris Yolu[23] dışında, uzun süre oldukça izole bir yaşam sürdürmüş, temel gereksinimlerini sınırlı olarak İzmir, daha çok da komşu Yunan adalarından deniz yoluyla sağlamak durumunda kalmış bir ilçedir. Bu izolasyon Datça'nın benzeri (Bodrum ve Marmaris gibi) ilçelere göre iktisadî açıdan göreli daha az gelişmiş görüntüsünü belirleyen temel etkendir.

Datça'nın izolasyonu, Betçe köylerinde daha belirgin hale gelir. Örneğin Çeşmeköy'den Datça'ya düzenli dolmuş seferleri, bir köylünün getirdiği ciple, 1965 yılında başlamıştır. Betçe

[23] Bu yol, 1977'de asfaltlanacaktır.

köylerine elektrik, 1980-81 yılında, evlere şebeke suyu ve telefon ise ancak 1990'lı yıllarda bağlanacaktır.[24] Bu koşullar altında, ticari bademciliğe geçtikleri 1960'lı yıllara dek Çeşmeköylüler, bölgede varlıklarını yakın zamana kadar sürdüren ağaların ve onların yerlerini alan ticaret zenginlerinin yanaşmaları olarak, geçim ekonomisine dayalı, içe kapalı bir yaşam sürdüregelmişlerdir. Zeytin, harıp (keçi boynuzu) ve boya yapımında kullanılan palamut, başlıca geçim kaynaklarıdır; ürünler, ağa ya da tüccar tarafından köylülerden alınmakta, karşılığıysa genellikle gündelik gereksinim malları olarak ödenmektedir. Köy içi nakit kullanımı düşük, köylülerin dış dünya bir yana, ilçe merkeziyle dahi temasları son derece kısıtlıdır. Köyler arası ulaşım ve taşıma, ağırlıklı olarak yaya ya da eşeklerle yapılmakta, su gereksinimi kadınlar tarafından köy çeşmelerinden karşılanmaktadır. İdare lambaları aydınlanmayı, ocaklar ise ısınma ve pişirmeyi sağlamaktadır. Dokuma tezgahları, çıkrıklar, küpler henüz "mağazalar"a[25] kaldırılmamıştır. Zaman zaman patlak veren salgın hastalıklar insanları, hayvanları, ürünleri kırıp geçirmektedir. Köyde hayat koşulları zorlu, ama köy-içi dayanışma yüksektir.

Bu tablo 1980'li yıllardan itibaren köklü değişikliklere uğradı. Badem gelirleri, iyileşen yollar, elektrik, turizmin canlanışı, köylere sağlık ocakları, şebeke suyu, telefon... birbiri ardı sıra sökün ettiler. Köylünün hayat standartlarında hızlı bir yükselme yaşandı, tüketim örüntüleri köklü değişimlere uğradı. Büyük anneleri birkaç kap-kacak çeyizle kayınlarının evlerinin yanındaki tek göz odaya, analarıysa müstakil de olsa, hem oturma, hem

---

[24] Kaynak: Datça Yerel Tarih Grubu (DYT), Dünden Bugüne Datça Yarımadası sergisinde yer alan Datça Kronolojisi (Sergi Ağustos 2002'de Datça'da, Kazım Yılmaz İlkokulu'nda düzenlenmiştir).

[25] Her evin zemin altında bulunan depolar.

yatak odası, hem de mutfak olarak kullanılan, zamanla, imkan buldukça yeni bölümler ilave ederek genişlettikleri tek odalı evlere göçen kızlar, evlenmek için içinde banyosu, mutfağı, salonu, vitrini, buzdolabı, televizyonu, çamaşır makinesi, koltuk takımı, karyolası olan evler, gösterişli düğünler, altın takılar şart koşmaya başladılar.[26] Günümüzde Çeşmeköy'de genç kuşağın tüketim eğilim ve özlemleri, büyük kent düzeyindedir; örneğin cep telefonu, 18-25 yaş grubu içinde önemli bir prestij nesnesidir. Gençler giysi ve ayakkabı markalarını ezbere bilmekte, gerek kızlar gerekse erkekler ellerine para geçtikçe giyim ve kozmetiğe harcama eğilimi sergilemektedir.

Oysa, yolsuz, elektriksiz, susuz günlerin anıları anababalarının belleklerinde halen tazedir. Dolayısıyladır ki, gelirler düşmeye, giderlerse artmaya başladığında, 30 yaş üstü kuşaklar, bu yeni yoksullaşmaya belli ölçülerde uyarlanabilmiş, sofralar yoksullaşmış, ocaklar yeniden faaliyete geçmiş, telefonlar görüşmeye kapatılmış, sağlık giderlerinden vazgeçilmiş, çalışma koşullarının ağırlaşmasına boyun eğilmiştir. Yoksunluğun anısı, yaşanan yoksulluğu perdelemekte, katlanılabilir kılmaktadır.

Yoksunluğu köyün ihtiyarlarından dinledikleri sıkıcı öyküler olarak bilen köy gençleriyse, apansız savruldukları yoksulluk koşulları karşısında tümüyle donanımsız,[27] hazırlıksız ve derin bir düş kırıklığı içindedirler. Kız olsun, erkek olsun, gençlerin

---

[26] Yöre köylerinde ilginç bir gözlemimiz de, genç kuşaklardaki kız ve erkek sayısında belirgin bir dengesizliğin mevcudiyetiydi. Evlenecek yaştaki kızların sayısı, erkeklere göre oldukça düşük olduğundan, kız tarafının talepkârlığı sınır tanımamakta, genç erkekler böylelikle ağır bir baskı altında hissetmektedirler kendilerini.

[27] 1979-1999 yılları arasında Çeşmeköy'deki ilköğretim okulunu bitiren 302 öğrencinin 62'si, yani 1/5'i yüksek öğrenim kuruluşlarına devam edebilmiştir. Çoğu liseyi bitirmeyen diğerleri, vasıfsızdır.

büyük bölümünün, deyim yerindeyse "gözü dışarıda"dır. Çoğu köyü ve köy yaşamını çekilmez bulmakta; ve ne yapıp edip kapağı "Datça'dan öteye" atmanın yollarını aramaktadır. Düşlerini, özellikle Bodrum ve Marmaris'in renkli yaşamları süslemektedir; ilginçtir, iş bulmanın olanaksızlığı, hayat pahalılığı, kalabalığı, gürültüsü vb. nedenlerle İstanbul'un bu düşlerde yeri yoktur. Gençlerin köye ilişkin herhangi bir istek, özlem ya da tahayyülleri bulunmamaktadır; yaşadıkları, sonu gelmez bir "kapana kısılmışlık" duygusudur yalnızca.

3) Sonuç

Şu halde, Yeni Dünya Düzen(-sizliğ)inin gelişmekte olan ülkeler, bu arada Türkiye kırsalına dayattığı yeni yoksulluk koşulları, yakın geçmişteki yoksunluk deneyimleri sayesinde şimdilik ve sınırlı ölçülerde karşılanabilir gözükmektedir -en azından alan çalışmasının yürütüldüğü bölgede... Köylü aileleri, içine kapanıp büzüşerek mevcut koşullarla baş etmeye çabalamaktadır. Ancak uyarlanabilirliğin de bir sınırı olduğunu unutmamak gerek. Kırsal kesim vahşi piyasa koşulları karşısında kaderiyle baş başa bırakıldığı ölçüde, şimdilik işler gözüken "kendini sömürme stratejileri" de işlevsizleşecek, yeni kentli işsiz kitlelerini büyütmek üzere göç, zorunlu hale gelecektir.

Gerçekten de, "küresel yoksulluk" olarak tanımlanabilecek bu yeni yoksulluk dalgasının savurduğu insanları tanımlayan en önemli özellik, çaresizlik, çıkışsızlık ve dışlanmadır. Bu durum kırsal yoksulluk için büsbütün geçerlidir. Kentler, göç eden köylülere karnını doyurma olanağı sunmaktan çoktan çıkmışlardır. Kent varoşlarında belediyelerin ve hayır kurumlarının dağıttıklarıyla yaşamını sürdürmeye çalışan milyonlar birikmiştir şimdiden.

Evet, Betçeliler, Türkiye'nin başka kırsal bölgelerine göre şanslı sayılabilirler. Ege ve Akdeniz arasında uzanan yarımadala-

rındaki toprakları, diğer bölgelere göre çok daha spekülasyona elverişlidir. Nitekim köylüler, şimdilik çocuğunu evlendirmek, hastalık, borçlarını ödeyebilmek vb. acil nedenlerle, ancak yakın gelecekte salt karın doyurabilmek için, topraklarını elden çıkarmaya mahkûm gözükmektedirler.

Acaba kaç tanesi bir zamanlar lezzetli bademlerin, güzelim zeytinlerin, ballı incirlerin yetiştiği, çocukların yaz tatillerinde avare koşuşturup yerel kuşların isimlerini birbirlerine ezbere saydıkları toprakları üzerinde yükselecek tatil sitelerinde, bilmem kaç yıldızlı otellerde bekçilik, garsonluk, bulaşıkçılık, ya da çokuluslu şirketlerin kendi toprakları üzerinde kurduğu plantasyonlarda ırgatlık gibi bir iş bulma şansına sahip olacak?

Kaynaklar

Akşit, B. (1985), *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Toplum, Siyaset ve Kültür Dönüşümleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara, Turhan Kitabevi.

----- (1999), "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler", O. Baydar (ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Aydın, Z. (2001), "Yapısal uyum politikaları ve kırsal alanda beka stratejilerinin özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık köyleri örneği", *Toplum ve Bilim*, Bahar 2001/88, 11-31.

Aysu, A. (2002), *Tarladan Sofraya Tarım - 1980-2002 Türkiye Tarımında Yapılanma(ma)*, İstanbul, Su Yayınları, 2002.

----- (2003), "Emperyalist Saldırganlık ve Tarım", *İşçi-Köylü*, 2003/11: 10.

Kafaoğlu, A.B. (çev.) (2001), *Tarım: Bolluk İçinde Yoksulluk*, İstanbul, Kaynak Yayınları.

Karaca, G., A. Dalgıç (2003), *Muğla Tarım Master Planı*, İl Tarım ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek-

leme Projesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Muğla İl Tarım Müdürlüğü.

Kazgan, G. (1999), "1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme", O. Baydar (ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Kendir, H. (2002), "Türkiye'de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin 'Küçülen Rolü' ve Yapısal Uyum Politikaları", *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum* içinde, (ed.) A.A. Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (21-23 Kasım 2001), Ankara, İmaj Yayıncılık, 2002, 217-270.

Köymen, O. (1999), "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", O. Baydar (ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1-36.

McMicael, P. (2001), "Global Besin Politikaları", A.B. Kafaoğlu (çev.), *Tarım: Bolluk İçinde Yoksulluk* içinde, İstanbul, Kaynak Yayınları, 183-200.

Özbudun, S. (2003), "Etnikleşen Yoksulluk, Faşizm ve 'Çokkültürcülük' Üzerine", *Kültür Halleri* içinde, Ankara, Ütopya Yayınevi, 370-390.

----- (bu kitapta), "Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyentalizmin Yeniden Üretimi" ya da "Niçin 'Dikkulak' Oldum?".

ÜTOPYA YAYINEVİ KİTAP LİSTESİ

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Avrupa-Merkezcilik, Resmi İdeoloji, Bilim ve Sosyalizm	Fikret Başkaya
Küreselleşme mi Emperyalizm mi	Fikret Başkaya
YEDİYÜZ: Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata	Fikret Başkaya
Yenilgi Tuzağı	Fikret Başkaya
Siyasal İslamın Arka Bahçesi	Yüksel Işık
Neo-liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık	G. Demirer - T.Demirer...
Bilimlerin Vicdanı: Psikiyatri	Erol Göka
Tarihsel Seyri içinde ÖDP	M.B. Mısır-M. Horuş
Entelektüel Yolculuğum	Samir Amin
Hiçkimsenin Cumhuriyeti	Kadir Cangızbay
Türkiye ve Reformları	Eugéne Morel
Gericilik Küreselleşirken Faşizm!.. Yeniden mi?..	T. Demirer-J. Goytisolo...
Akıntıya Karşı -Avrupa Birliği ve Sosyalistler-	Y. Akkaya - İ. Aktükün...
Marksizm ve Postmodern Gündem	E. M. Wood - J. B. Foster
Kurt Kapanı -Türkiye'de Faşizm-	Rıdvan Turan
ÖDP Yazıları -Tartışmalar ve Belgeler-	N. Atmaz - İ. Çayla...
Faşizm Yazıları	B.Brecht - U.Eco - İ. Ehrenburg
Amerika Rüya mı? Kabus mu? Yankee İmparatorluğu	Der: G. Özgür - M.E. Sakınç
Küreselleşme ve Terör 1. Kitap	Tarık Ali - Amber Amundson...
Küreselleşme ve Terör 2. Kitap	Tarık Ali - Patrick Bishop...
21. Yüzyılla Gelenler	Michael Albert - Samir Amin...
İsyanın Adı: Filistin	Der: Y. Demirer - S. Özbudun
İmparatorluğa Hayır	Michael Parenti
Çocuk İşçiler	İzzet Duyar - Barış Özener
Kovboyun Sömürge İmparatorluğu	Eric Hobsbawn - James Petras...
11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu	John Berger - Noam Chomsky...
ABD Saldırganlığı: Irak ve Ötesi	Paulo Coelho - Naomi Klein...
Uluslar arası Belgelerde Azınlık Hakları	Zeri İnanç
Elveda Nisyan... Merhaba İsyan...	Temel Demirer
Küresel İntifada	Temel Demirer
Yeni Düzen(sizlik)'den Başkaldırıya	Sibel Özbudun - Cahide Sarı...
Latin Amerika Başkaldırıyor	Sibel Özbudun-Temel Demirer...

ÖTEKİLER DİZİSİ

Iroquois Masalları	Der: Tehanetorens
Nasıl Satabilirsin ki Havayı	Kızılderili Şefin Bildirgesi
Parlanaka –Aymara Masalları ve Destanları-	Der: C.M. Laruta
Çılgın At'ı Düşlemek	Sherman Alexie

SOSYOLOJİ - FELSEFE

Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe	Haz: Kadir Cangızbay
Sosyolojiler Değil Sosyoloji	Kadir Cangızbay
Marx ve Beşeri Bilimler	Der: Gerhard Seel
Statü	Bryan S. Turner
Sosyalizm ve Özyönetim -Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye	Kadir Cangızbay
Değişen Toplumsal Yapıda Karakter	Aytül Kasapoğlu
Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler	Ergin Sertel

ANTROPOLOJİ

Etnopsikiyatri	François Laplantine
ANTROPOLOJİ -İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış-	Conrad Phillip Kottak
Nusayrilik - Arap Aleviliği - Nusayrilerde Hızır İnancı	Hüseyin Türk
Marksizm ve Antropoloji	Maurice Bloch
Sınırlar --Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları	H. Donnan - T. M. Wilson
Kültür Hâlleri	Sibel Özbudun
Devlete Doğru --Şeflikler, İktidar, İktisat ve İdeoloji	Ed: Timothy Earle
Hermes'ten İdris'e -Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri	Sibel Özbudun
Kirvelik --Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü	Ayşe Kudat

SANAT

Picasso Konuşuyor	Dore Ashton
Hayali Söyleşiler	Mehmet Yılmaz
Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür	Malcolm Barnard
Resmin Sonu	Hakkı Engin Giderer
Sanat ve Eğitim	İnci San
Sanatın Felsefesi Felsefenin Sanatı	Der: Mehmet Yılmaz
Resmin Eleştirisi Üzerine	Sıtkı M. Erinç
Kültür Sanat Sanat Kültür	Sıtkı M. Erinç
Sanat Psikolojisi'ne Giriş	Sıtkı M. Erinç
Sanatın Boyutları	Sıtkı M. Erinç
Sanat Sözlüğü	N. Keser
Sanatın Sosyal Sınırları	M. Demet Ulusoy
Modernizmden Postmodernizme SANAT	Mehmet Yılmaz

KADIN

Kadın Yazıları	S. Özbudun – T. Demirer...
Kadın Sözleri	Patricia Latour
Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet	Der: Sylvia Marcos

EĞİTİM

Eğitim: Ne İçin? Üniversite: Nasıl? YÖK: Nereye?	F. Alpkaya – T. Demirer...
Yetişkinler Eğitimi	Ahmet Duman
Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi	Franco Lombardi
Yüreğin Pedagojisi	Paulo Freire
Bir Çocuk Nasıl Sevilmeli –Ailede Çocuk-	Janusz Korczak
Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar	Gerald L. Gutek
Sınıf Örgütünün Yönetimi	Erdal Toprakçı
Eğitim Üzerine	Editör: Erdal Toprakçı
Nasıl Bir İnsan? Nasıl Bir Öğretim?	Nesrin Kale
Sanat Eğitimi Kuramları	İnci San
İlk Çağda Ön Asya Uygarlık Merkezlerinde Eğitim	Nazmiye Mutluay
Eğitim ve İktidar	Kemal İnal
Türkiye Eğitim Sistemi	Rıfat Okçabol
Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz	Rıfat Okçabol

MEDYA-İLETİŞİM

İletişim ve Emperyalizm	Funda Başaran
Reklamların Dili –Reklamlarda Anlam ve İdeoloji-	Judith Williamson
Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik	Bedriye Poyraz
İletişim ve Teknoloji	Haluk Geray
Reklamı Okumak	Banu Dağtaş
Televizyon, Temsil, Kültür	Sevilay Çelenk
Kitle İletişim Kuramları	Erol Mutlu
Televizyon, Temsil, Kültür -90'lı Yıllarda...	Sevilay Çelenk
Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya	Erol Mutlu
Türkiye'de Magazin Basını	Erdal Dağtaş
Türkiye'de Medya Endüstrisi	Gülseren Adaklı

KENT VE ÇEVRE

"YDD" Kıskacında Çevre ve Kent	G. Demirer – T. Demirer...
Kent ve Halk	Jean Robert
Suyun Ekonomi-Politiği	Jean Robert
Kıyamete Çeyrek Kala! Ekoloji Yazıları	S. Özbudun–T. Demirer–C. Sarı
Ötekilerin Çevresi	Ethem Torunoğlu

ÇOCUK / İLK GENÇLİK

Batı Poley Serüvenimiz	Thomas Hardy
Andersen'den Dokuz Masal	Hans Christian Andersen
Uzun Bacaklı Baba	Jean Webster
Bille ve Zottel	Tina Caspari

SİYASAL KÜLTÜR

Önce Söz Vardı	Der: Sibel Özbudun
Fransız Direniş Yöneticilerine Mektup	Jean Paulhan
Kavgam	Desen: Clement Moreau
Ulusal Sorun ve Kültürel Özerklik	V. I. Lenin
Marx ve Anarşistler	Paul Thomas
José Bové –Bir Köylünün İsyanı-	P. Ariés – C. Terras
Paris Ev İşgalleri	Engin Erkiner
Sömürgecilikten Küreselleşmeye	Noam Chomsky
Utopia	Thomas More
Marksizm Tartışmaları	Der: Ö. Orhangazi – D. Duman
Liberter Teori	İnan Keser
Devlet Tartışmaları	Der. Simon Clarke
Ekonomik Dehşet	Viviane Forrester
Avrupa Birliği ve Türkiye	Engin Erkiner
Ortakçı Toplumdan Bugüne Kızılbaşlık	Serpil Köksal
Küreselleşmeden Sonra -Geçiş Sürecinde Gezintiler	Ergin Yıldızoğlu

EDEBİYAT

Aşklar ve Kuşlar Azalırken	Erol Anar
Hançerini Ayışığına Çalan Adam	Adil Okay
Canıma Değmez Hayat	Bayram Balcı
Eylül Portreleri	İbrahim Yalçın
Kaç Kişi Kaldık	Adil Okay
Sürgün	Metin Aktaş
Gülizar	Abdullah Doğan
Hüzünlü Şarkılar Sokağı	Alper Yalman
Dönüşüm	Savaş Aslan
Sürgünde Ülkeler Yarattık	Lokman Öğülmüş
Ah Çocuk	Adil Okay –İsmail Yıldırım
Yeriiyaban	Erdal Toprakçı
Yolcu	Adil Okay

MÜZİK

Çocuklarımız İçin Şarkılar ve Şiirler	İlyas Kara

ANTROPOLOJİ DİZİSİ

ANTROPOLOJİ -İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış
CONRAD PHILLIP KOTTAK
647 sayfa
* * *
KÜLTÜR HALLERİ -Geçmişte, Otelerde, Günümüzde
SİBEL ÖZBUDUN
427 sayfa
* * *
HERMES'TEN İDRİS'E
Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri
SİBEL ÖZBUDUN
384 sayfa
* * *
DEVLETE DOĞRU -Şeflikler: İktidar, İktisat, İdeoloji
Editör: TIMOTHY EARLE
253 sayfa
* * *
SINIRLAR -Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları
HASTINGS DONNAN – THOMAS M. WILSON
296 sayfa
* * *
MARKSİZM VE ANTROPOLOJİ -Bir İlişkinin Tarihi
MAURICE BLOCH
220 sayfa
* * *
NUSAYRİLİK ve NUSAYRİLERDE HIZIR İNANCI
HÜSEYİN TÜRK
168 sayfa
* * *
ETNOPSİKİYATRİ
FRANÇOIS LAPLANTINE
108 sayfa
* * *
KİRVELİK -Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü
AYŞE KUDAT
240 sayfa

Bu kitapta yer alan iki araştırma, "'Niçin 'Dikkulak' Oldum?': Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyantelizmin Yeniden Üretimi" ile "'Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!' ya da Yoksunluktan Yoksulluğa Türkiye Kırsalı Üzerine Notlar" IMF, DB ve DTÖ patentli kırsal yıkım arkaplanında, Türkiye'nin göreli varlıklı sayılan bir bölgesinin, Ege'nin turistik merkezlerinden Datça ilçesinin kırsalında gerçekleştirildi.

Betçe köylülerinin sofralarını ve dertlerini paylaşırken, Datça'nın, turistik rehberlerde sözü edildiği üzere, salt "doğal ve tarihî güzelliklerden" ibaret olmadığını, yüzlerce yıldır biriken yalıtılmışlığın biçimlendirdiği bir yoksunluktan, neo-liberal politikaların güdümündeki Türkiye kapitalizmiyle bütünleşme sürecinde yoksulluğa "geçiş yapan" insanlarını keşfettik. Her iki çalışmada da "onların" hayatta kalabilme stratejileri incelendi.

Onlara şükran borçluyum Sizin sadece bir rumuz olarak tanıyacağınız, evlerini, sofralarını, yüreklerini bize açan, dertlerini, sevinçlerini paylaşan, yorgun argın "payam"dan döndükten sonra bitmez tükenmez sorularımızı yorulmadan, bıkmadan, usanmadan yanıtlayan Betçe köylülerine, Çeşmeköylülere, Belenlilere, Yazıköylülere, Sındılılara, Cumalıköylülere, Kumyerlilere teşekkür borçluyum. İsimlerini saymakla bitiremem. Ama izninizle dördünün adını anmadan geçemeyeceğim. Dördü de araştırmada bana-bize çok yardımcı oldu. Ne yazık ki artık dördü de hayatta değil.

Seyhan Amca (Seyhan Sezer), Niyazi Dede (Niyazi Karaman), Amad Dede (Cavur Amad) ve Güngör Amca (Güngör Çuhadar)... Bu kitabı anınıza ithaf ediyorum. Sizleri unutmayacağız.

ISBN 975-6361-12-3

Kapak Resmi: Max Ernst